

ABITURIENTTIEN
ASENTEET
USKONNONOPETUKSEEN

SIMO SEPPO

JYVÄSKYLÄ 1971
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
JYVÄSKYLÄN YLIOPISTOYHDISTYS

ABITURIENTTIEN
ASENTEET
USKONNONOPETUKSEEN

SIMO SEPPO

JYVASKYLÄ 1971
JYVASKYLÄN YLIOPISTO
JYVASKYLÄN YLIOPISTOYHDISTYS

URN:ISBN:978-951-39-8502-8
ISBN 978-951-39-8502-8 (PDF)
ISSN 0075-4625

SISÄLTÖ

I	Tutkimuksen lähtökohta	7
1.1	Johdanto	7
1.2	Tutkimuksen viitekehys	8
1.2.1	Uskonnonopetuksen päämäärä	8
1.2.2	Asennoitumisen varianssi	8
1.3	Tutkimuksen riippuva muuttuja: asenne uskonnonopetukseen	9
1.4	Tutkimuksen riippumattomat muuttujat	10
1.5	Tutkimustehtävät, probleemat ja analyysisuunnitelmat	14
II	Tutkimuksen valmistelu	17
2.1	Asennemittarin kehittäminen (osioanalyysi)	17
2.1.1	Esikysely	17
2.1.2	Essee ja niiden sisältöluokat	18
2.1.3	Mittarin ensimmäinen versio (kokeilumittari)	19
2.1.4	Osioiden karsinta	20
2.2	Riippumattomien muuttujien mittaaminen ja yhdistäminen	21
2.2.1	Riippumattomien muuttujien faktorointi ja rotaatiot	22
2.2.2	Riippumattomien muuttujien faktorirakenne	23
2.2.3	Asenne-erojen tutkimisessa käytettävät muuttujat	28
2.3	Perusjoukko ja otanta	30
2.3.1	Opettajakunta	30
2.3.2	Otannan suorittaminen	31
2.4	Aineiston keruu	33
III	Tutkimuksen tulokset	35
3.1	Abiturienttien asenteet uskonnonopetukseen	35
3.1.1	Asenneulottuvuuksien määrittäminen	35
3.1.1.1	Faktorointi ja rotatointi	35
3.1.2	Asenneulottuvuuksien tulkinta ja kuvaus	37
3.1.2.1	Faktoreiden tulkinnasta	37

3.1.2.2.	Asenteiden perusulottuvuudet ja pääominaisuudet ..	39
1.	Tovereiden pelko	39
2.	Opettajan pelko	40
3.	Sisäistynyt kristillisuus	42
4.	Koulu-uskonnon kiinnostavuus	44
5.	Opettajakeskeisyys	47
6.	Muut havaitut faktorit	48
3.1.2.3.	Yhteenvedo abiturienttien asennoitumisesta uskonnon- opetukseen	49
3.2.	Asenneulottuvuuskien ja riippumattomien muuttujien yhteyksistä	51
3.2.1.	Faktorointi ja rotointi	51
3.2.2.	Faktoreiden tulkinta	51
3.3.	Ääriasennoitumisen riippuvuus mitatuista taustatekijöistä	59
3.3.1.	Vertailtavien ryhmien muodostaminen	59
3.3.2.	Ryhmäerot keskiarvojen avulla ilmaistuna	60
3.3.3.	Ääriryhmien erotteluanalyysi	63
IV	Tutkimuksen kokonaistulos	72
4.1.	Asenteiden perusulottuvuuksien rakenne ja sisältö	72
4.2.	Korrelatiiviset ja faktorianalyttiset riippuvuudet koko otoksella	76
4.3.	Otoksen osaryhmien asennevarianssi ja riippumattomien muuttujien varianssi	77
4.4.	Yhteenvedo asennevarianssin riippuvuuksista	78
V	Pohdinta	80
English Summary	85	
Lähteet ja kirjallisuus	90	
Liitteet	96	

LUKIJALLE

Uskonnonopetusta koskeva tutkimukseni käynnistyi aikoinaan yhteisymmärryksessä professori Erkki Kansanahon ja professori Arvo Lehtovaaran kanssa. Edellisen siirryttyä Tampereen hiippakunnan püspäksi seurasi tilapäisten viranhaltijoiden ohimarssi ja ohjausyh-teys Helsinkiin katkesi.

Jatkossa onnistuin saamaan neuvoja lähinnä Jyväskylän suunnal-ta. Tutkielman olen kuitenkin joutunut laatimaan melko itsenäisesti, koska en ole halunnut jäädä keskeneräisistä viranhoitojärjestelyistä aiheutuvan turvattomuuden varaan. Neuvoja on ollut paljon, ohjaa-jia vähän.

Erityiset kiitokseni osoitan apul.prof. Annika Takalalle, jonka kritiikki ja ohjeet ovat olleet minulle erinomaiseksi avuksi. Hän on myös virallisena tarkastajana antanut työtä koskevan lausunnon tie-dekunnalle.

Viimeistelyvaiheessa saamastani nasevasta avusta kiitän apul.prof. Pentti Pitkistä sekä dosentti Juhani Karvosta. Jälkimmäinen on toi-nen virallinen tarkastaja. Vielä kiitän professori Ueikko Heinosta ja tri Raimo Konttista, jotka ovat lukeneet käsikirjoituksen ja luotsan-neet minua salakavaliien karikoiden keskellä.

Tiedekunnan dekaani, professori Leo Paukkunen on tiiviisti seu-rannut työni edistymistä ja tarvittaessa auttanut käytännön pulmissa.

Testitulkinnat on tehnyt maisteri Osmo Turunen ja osittaisen uudelleentulkinnan maisteri Rauno Pärssinen. Piirrookset ovat taitei-lija Mervi Hartikaisen käsialaa. Kiitän heitä kaikkia avusta.

Olen saanut taloudellista tukea Valtion humanistiselta toimikunnal-ta, Suomen kulttuurirahastolta ja Kirkon tutkimuslaitoksen neuvotte-lukunnalta. Julkaisemisesta kiitän tämän sarjan julkaisijaa, laskenta-avusta Valtion tietokonekeskusta ja kyselyluvasta Kouluhallitusta.

Joensuussa, toukokuulla 1971

Simo Seppo

Viisikymmentä vuotta myöhemmin.

Oheinen tuotos on torso. Siitä puuttuu kokonaan uskontopedagoginen johdanto ja empiirisen käsittelyn jälkeen tulosten vieminen pedagogiikkaan. Pois jätetty osa on noin 120 sivun mittainen ja se perustui vuoden mittaiseen työskentelyyn mainehikkaan uskontopsykologin, prof. André Godinin (sj) ja prof Lombertsin johdolla Brysselissä (Le Centre de Catéchèse et de Pastorale Lumen Vitae à Bruxelles) missä töitä painoi 154 väitöskirjan tekijää.

Tuon kokonaisuuden jätin tiedekunnan hyväksyttäväksi ja tarkastajiksi tulivat FT Annika Takala ja FT Jaakko Pesonen. Takala lähetti puoltavan lausuntonsa lähtiessään Yhdysvaltoihin ja Pesonen suullisesti ilmoitti yhtyvänsä siihen ja kutsui kotiinsa. Yllättäen hän kuitenkin luopui tehtävästään koska hänet oli edellisenä päivänä todettu epäpäteväksi professuuriin. Puolen vuoden ajan professuuria hoitivat pari vuotta aikaisemmin väitelleet Karvonen ja Pitkänen., joiden metodologinen sihti hieman horjui ja substanssiosaaminen puuttui. Päädyttiin seuraavassa näkyvään lopputulokseen, soveltavaan laskuoppiin!

Lihat menivät, luuranko jäi.

Tilastokäsittelyyn sain apua tietysti Karvoselta ja taka-alalla pysytelleeltä Pitkäselältä. Osaavimmat neuvot sain soveltavan matematiikan professori Seppo Mustoselta (HY) hänen kodissaan viereisestä huoneesta kuuluvan, tulevan huipputaiteilijan flyygelin soiton säestyksellä. Toinen tuki tuli Valtion Laskentakeskuksen DI Matti Katajalta.

Projektin luotsasi rutinoitusti ja tiukan asiallisesti loppuun prof. Veikko Heinonen.

Enon Pahkavaarassa 21.12.2020

Simo Seppo, prof. (kasvatustiede, emer.)

I Tutkimuksen lähtökohta

1.1. *Johdanto*

Koulujemme uskonnonopetusta koskevat ohjeet ovat kulloinkin voimassa olevassa opetussuunnitelmassa. Uskonnon opetussuunnitelma pyrkii olemaan sopusoinnussa sekä koulutuksen kokonaisuusmäärän että oppilaan vanhempien uskonnollisen kannan kanssa.

Uskonnonopetus ei ole ainakaan kaikille oppilaille neutraali tapahtuma. Tämä on voitu todeta lukuisista kirjoituksista, joita lukiolaiset ovat julkaisseet omissa lehdissään (ks. lehtileikkeet v. 1964—68). Niistä ilmenee, että asenne uskonnonopetukseen vaihtelee voimakkaan myönteisestä jyrkästi kielteiseen. Käsityksen tarkentamiseksi päätettiin tutkia, kuinka oppilaat asennoituvat koulunsa uskonnonopetukseen ja mitkä tekijät selittävät toisaalta myönteistä, toisaalta kielteistä asennoitumista.

Tutkimuksen perusjoukkona ovat abiturientit. Tutkijan mielenkiinto kohdistui heihin siksi, että he ovat päättämässä koulunkäyntinsä sen vaiheen, johon sisältyy viikoittainen uskonnonopetus. Näin he ovat saaneet koululaitokseltamme suurimman mahdollisen uskonnollisen perustietouden, ja heidän uskonnolliset asenteensa ovat näiltä osin muotoutuneet lopullisesti. Kun lisäksi abiturienteilla on hyvä kokemus uskonnonopetuksen eri puolista, valittiin heidät tutkimuksen perusjoukoksi.

Tutkittaessa abiturienttien asenteita uskonnonopetukseen joudutaan ensin hahmottamaan uskonnonopetusta koskeva kokonaistilanne ja sitten rajaamaan siitä tätä tutkimusta koskeva osa-alue. Sen jälkeen voidaan määritellä tarkemmin tutkimuksen riippuvat variaabelit ja valita ne muuttujat, joista näiden voidaan katsoa riippuvan. Sitten

täsmennetään tutkimuksen probleemit, joiden selvittäminen käsittää tutkimuksen empiirisen osan.

1.2. *Tutkimuksen viitekehitys*

1.2.1 *Uskonnonopetuksen päämäärä*

Tutkimusajankohtana voimassa olleen opetussuunnitelman mukaan koulutuksen kokonaispäämääränä on sivistyspääoman siirtäminen ja sen kehittämisvalmiuksien luominen (Oppiennätykset 1941, 1).

Uskonnonopetukselle kuuluvana osa-alueena on raamatullisen informaation jakaminen sekä evankelisen uskon ymmärtämiseen ja omaksumiseen ohjaaminen. Opetukseen sisällytetään tällöin kirkkohistoriallinen tieto, uskonnollinen ohjanta ja kasvatus, kristillisten merkkihenkilöiden sanoman soveltaminen nykyaikaan, sosiaalietiikan opetus sekä ideologioiden erittelytaitoon harjaannuttaminen (Oppiennätykset 1941, 6—11).

Edellä oleva jaotus täsmentää tämän tutkimuksen *asenneobjektin*, uskonnonopetuksen sisältöä. Päämääränä voidaan pitää opetussuunnitelman edellyttämien tietojen kartuttamista ja asenteiden muodostamista (Nikunen 1968). Tulos määräytyy opetuksen vaikutuksesta oppilaiden omiin tietoihin ja valmiuksiin. Tapahtumaa voidaan kuvata siten, että oppilaan tiedot ja asenteet (reaktiot) riippuvat uskonnonopetuksesta (opetusärsykeistä) ja oppilaiden ominaisuuksista ja aikaisemmista kokemuksista.

Tässä tutkimuksessa keskitytään selvittämään reaktioiden osalta abiturienttien asenteita uskonnonopetukseen eikä selvitetä tiedollisia saavutuksia.

1.2.2. *Asennoitumisen varianssi*

Oppilaiden asennoitumisessa voidaan havaita varianssia seuraavista todennäköisistä syistä:

1. Erilaiseen opetukseen asennoidutaan eri tavoin (ärsykkeiden erilaisuudesta aiheutuvat erot).
2. Eri oppilaat asennoituvat samanlaiseen opetukseen eri tavoin (oppilaiden eli organismien eroavuuksista aiheutuvat erot).
3. Koska asenteilla on taipumus vahvistua viriämissuunnassaan, us-

konnonopetus lisää jo olevia asenteiden suunta- ja intensiteetti-eroja (reaktioiden vahvistuksesta aiheutuvat erot).

Pyrittäessä tutkimaan reaktiovariaabelin varianssia sitä voidaan aiheuttaa varioimalla ärsykevariaabeleita tai nojaamalla organismivariaabeleiden luonnolliseen varianssiin.

Asenneobjekti voidaan kuvata esim. osioilla, jotka luonnehtivat opetussuunnitelman edellyttämiä osa-alueita, oppikirjaa ja opettajaa. Opetuksessa ilmenevät erot huomioon ottaen valmistettavalla osiovalikoimalla voidaan ohjata oppilaiden valintoja ja saada mitattavaksi ärsykevariaabeleiden aiheuttama asennevarianssi. Osioiden tulee sisältää riittävän monelle henkilölle uskonnonopetuksesta tuttuja ärsykeitä, joita kutsutaan tässä *merkkiärsykeiksi*. Osioihin sisältyvät merkkiärsykkeet siis aktivoivat oppilaita reagoimaan, vastaamaan asenneosioihin asenteittensa suuntaisesti (Nummenmaa ym. 1963, 99, 309). Tämä tekee mahdolliseksi asennevarianssin mittaamisen.

Mikäli yksityisiin asenneosioihin annetut vastaukset korreloivat, voidaan korreloivat osiot yhdistää kuvaamaan asennoitumisen perusulottuvuuksia.

Organismivariaabeleita ei voida säädellä muuten kuin nojaamalla niiden luonnolliseen varianssiin ja mittaamalla niitä erikseen. Voidaan olettaa, että asenteet riippuvat oppilaaseen sidotuista tekijöistä, jotka ryhmittyvät ympäristöstä oppilaaseen heijastuneisiin tekijöihin ja oppilaan persoonallisuuden piirteisiin, ja joiden vuorovaikutus jatkuu opetustilanteessa.

Asennevarianssin empiirinen tutkimus nojaa näin ollen seuraaviin oletuksiin:

1. Uskonnonopetus voidaan kuvata verbaalisilla asenneväittämillä ja niihin implikoiduilla merkkiärsykeillä, joihin reagoiminen antaa tietoa oppilaiden asenteista.
2. Asennereaktiossa esiintyy varianssia, jota voidaan kuvata useiden perusulottuvuuksien varassa.
3. Perusulottuvuuksissa esiintyvä varianssi voidaan selittää eräiden oppilaan ympäristöstä aiheutuneiden sekä hänen persoonallisuutensa sitoutuneiden tekijöiden avulla.

1. 3. Tutkimuksen riippuva muuttuja: Asenne uskonnonopetukseen

Asenteilla tarkoitetaan yleensä tiettyyn objektiin kohdistuvaa positiivis- tai negatiivisväritteistä reaktiovalmiutta, jota voidaan kuvailla

affektiivisellä, kognitiivisella tai toiminnallisella alueella (Karvonen 1967, 19). Mikäli asenne ei lainkaan viriä, kutsutaan sitä neutraaliksi asenteeksi. Silloin kun asenne on pitkälle differoitunut, puhutaan asenteen jäsentyneisyydestä (Nummenmaa ym. 1963, 419).

Vaikka asenteet uskonnonopetukseen ensisijaisesti viriävät konkreettisesti opetustilanteessa, voidaan olettaa, että runsas määrä uskonnonopetuksen merkkiärsyksiä sisältäviä osioita saa aikaan asenteiden mukaista (verbaalista) käyttäytymistä myös mittaustilanteissa.

1.4. Tutkimuksen riippumattomat muuttujat

Tutkittavana olevaa asennevarianssia selitetään riippumattomilla muuttujilla, jotka on valittu verraten laajalta alueelta. Eskola (1968 (b), 39—48) on ryhmitellyt asenteiden muodostumiseen vaikuttavat tekijät *yksilöpsykologiseen motiivitaustaan, sosiaalipsykologiseen pienryhmätaustaan ja sosiologiseen kulttuuritaustaan* kuuluviksi. Yksilöpsykologiseen motiivitaustaan hän sisällyttää lähinnä rangaistuksen ja palkinnon avulla tapahtuneen asenneoppimisen. Tähän oppimistapahtumaan voitaneen lukea myös muunlainen persoonallisuuden tasolla tapahtuva muuttuminen. Toisena muuttujaryhmänä Eskola pitää sosiaalipsykologista pienryhmätaustaa, jota kuvaavat toisaalta mielipidejohtajat, toisaalta viiteryhmä. Varsinkin jälkimmäinen muodostaa uskonnollisen käyttäytymisen tutkimisessa keskeisen muuttujajoukon. Mielipidejohtajien osuutta on ilmeisesti vaikeampi selvittää, vaikka sekä koulussa että uskonnollisissa ym. yhteisöissä sellaisia esiintyisikin. Kolmannen muuttujaryhmän muodostavat sosiologiseen kulttuuritaustaan kuuluvat tekijät, osakulttuurit.

Yksilöpsykologista motiivitaustaa kuvataan tässä työssä yksinomaan eräillä affektiivisen alueen persoonallisuusmuuttujilla. Näitä muuttujia valittaessa pidettiin mielessä, että (1) niillä tulee olla asiayhteyttä uskontoon tai sen tulee muulla tavoin olla uskonnon kosketeltavissa, (2) piirteiden tulee keskeisesti liittyä koulutilanteeseen ja (3) niitä on voitava mitata joukkokokeella.

Tutkimuksessa päädyttiin seuraavaan piirrevalikoimaan:

Ahdistuneisuuden viriäminen on mahdollista silloin, kun oppilaan kasvuympäristön arvomaailma poikkeaa opetustilanteessa hyväksytyistä arvostuksista. Toisaalta uskonnolla voi olla merkitystä ahdistuneisuutta vähentävänä tekijänä. Useiden tutkimusten nojalla on syytä olettaa, että arvostuscroihin liittyvä ahdistuneisuus on yhtey-

dessä opetuksen päämäärän hyväksymiseen tai hylkäämiseen ja siten asennevarianssiin (Bernsten 1965, 276—278, Goldstein 1952, 80—85, Mowrer 1960, Peck ja Havighurst 1962, 9, Reed 1960, Sarnoff ym 1958 ja Kurzweil 1967, 181). Terapiaan hakeutuneiden henkilöiden ahdistuneisuuden aiheuttajista voidaan luetella lukuisia koulutilanteeseen kuuluvia tekijöitä kuten oppitunneilla huomion kohteeksi joutuminen, kokeiden palautus, auktoritatiiviset opettajat, epäonnistuminen jne. (Toskala 1970, 44—47).

Pelokkuus kytkeytyy usein ahdistuneisuuteen, mutta on spesifisempää. Sitä ilmenee yksilön reaktioissa myös yleisesti hyväksytyissä tilanteissa. Viittaaminen, uskonnollisten näkemysten paljastuminen yms. ovat tilanteita, joihin voi liittyä voimakastakin pelkoa. Sanotunlaisten tilanteiden karttaminen johtaa koulumenestyksen alenemisen kautta oppiainetta kohtaan tunnettavaan vastenmielisyyteen (Bernard 1965, 279, Rethlingshafer 1963, 307—313, Dalton 1961, 316).

Punitiivisuuden (ekstra- ja intrapunitiivisuus) yleisimpiin aiheuttajiin luetaan frustraatiotilanteet tai vähemmistöksi jääminen (Dollard ym; 1939 ja Stick 1967). Käyttäytymisen laatu vaihtelee yksilön luopumisen, kieltäytymisen, ponnistelujen loppumisen ja muun sulkeutuneen käyttäytymisen alueelta opettajan vastustamiseen, kiroluun ja toisten oppilaiden häirintään. Uskontotunnit, joilla pyritään tunnelman luomiseen, ovat erittäin haavoittuvia sanotunlaisesta käyttäytymisestä ja vastaavasti opettaja voi antaa oppilaalle lisäaihetta punitiivisuuteen. Uskonnolliset ja ideologiset ristiriidat voivat johtaa oppilaan punitiivisuuden kasvuun.

Ennakkoluuloisuutta on tutkittu varsinkin amerikkalaisväestöllä. Tällöin on voitu todeta, että uskonnollisuus (religionism) kuuluu ennakkoluuloisuuden oireyhtymään (Adorno ym. 1950, 742—760). Tutkittaessa englantilaisia lukiolaisia saatettiin samoin havaita, että uskonnollisuus ja ennakkoluuloisuus kuuluvat kiinteästi yhteen (Alves 1968). Ennakkoluuloisuuden voidaan katsoa syntyneen niin, että ryhmätietoisuutta ylläpitävät ja yhdenmukaistavat normit herättävät toisinajatteleviin kohdistuvaa painetta. Ennakkoluuloisuus etenee ryhmän jäsenistä toisiin. Myös uskonnollista kasvatusta voidaan pitää ryhmätietoisuuden lisääjänä ja sen käyttövoimana jossain tapauksessa ennakkoluuloisuutta (Lewin 1948, 169—185, Rethlingshafer 1963, 330—332).

Vihaisuus tai suuttumus liittyy läheisesti punitiivisuuteen, mutta on nopeasti ohimenevää eikä muodostu toimintamalliksi kuten eräissä tapauksissa punitiivisuus. Taitava kasvatus tarjoaa sopivia tilaisuuk-

sia suuttumuksen purkamiselle. Vihastunut oppilas toimii yleensä välittömästi ja on hyökkäävä toisia opetustilanteen henkilöitä kohtaan. Jos opettaja suhtautuu negatiivisesti vihaisuuden ilmauksiin, vihaisuus esiintyy verhottuna ja aiheuttaa opettajan ja hänen aineensa kokemista kielteisenä (Peck ja Havighurst 1960, 14; Bernard 1965, 283—283).

Liittymistarpeella tarkoitetaan joustavuutta kontakteissa tai toisen hyväksyntää. Koulutilanteessa siihen kuuluu opettajan ja tovereiden hyväksyminen ja hyväksytyksi tuleminen kokeminen. Kristinuskon lähimmäisenrakkauden periaate sisältää myös liittymistarpeen edellä sanotussa merkityksessä. Liittymistarve voitaisiin havaita täsmällisemmin sosiometrisilla tekniikoilla (Bernard 1965, 284—286 ja Rethlingshafer 1963, 76—77).

Myötätuntoisuus on kyky identifioitua toiseen ja jakaa hänen pettymyksensä ja ilonsa. Sen puuttumiseen liittyy omiin toiveisiin, probleemeihin ja vaikeuksiin pakenemista. Myötätuntoisuus kehittyy yhdessä muiden positiivisesti suuntautuneiden valmiuksien kanssa ja se on yhteydessä inhimillisesti orientoituneeseen kulttuuriin (Bernard 1965, 286—287). Myötätuntoisuus on piirre, jonka muovaamiseen uus-testamentillisella uskonnonopetuksella on erittäin hyvät mahdollisuudet.

Iloisuus voidaan käsittää temperamenttivariableiksi. Koululainen kokee iloa ja mielihyvää silloin, kun tavoitteet on suunniteltu hänen tarpeitaan vastaaviksi. Tällöin hän hyväksyy myös tavoitteisiin tähtäävät kasvattajan toimenpiteet. Tavoitteiden ja tarpeiden vastaavuus syntyy kouluelämässä kahden lisäehdon vallitessa: koulutyön on oltava monipuolista, ja sen on vastattava oppilaan kehityskautta (Bernard 1965, 287—288). Tämä piirre otetaan riippumattomien variaabeleiden joukkoon siksi, että kysymys uskonnonopetuksen tavoitteiden ja oppilaan tarpeiden vastaavuudesta samoin kuin opetuksen monipuolisuus ovat herättäneet usein keskustelua.

Huumori on eräs tapa lähestyä vaikeuksia ja se voi tarjota hyvän puolustusmekanismin kouluelämän kitkatilanteissa. Vaikka uskonnonopetus ei virallisesti tarjoa moniakaan tilaisuuksia huumorin käyttämiseen, katsottiin em. piirteen mittaamisen antavan tietoa eräästä suhtautumistavasta uskonnonopetukseen ja kouluelämän juhlallisiin ja jäykkiin tilanteisiin.

Oppilaan pienryhmätaustaan kuuluvat muuttajat välittävät tietoa hänen suhteestaan omaan sosiaaliseen todellisuuteensa. Luonnollisena osaryhmänä tähän kuuluu *koti* eli vanhemmat varhaisimpana sosiali-

saatiotekijänä. Kodin sijainti vaikuttaa harrastusten suuntaan ja yhdessäolojen määrään. Oppilaan kannalta on merkittävää, missä määrin hän toimii itsenäisesti kodin antaman mallin suunnassa sekä millaisina hän pitää kodin tarjoamia toimintamahdollisuuksia (Allardt ym. 1958, 147). Myös kasvuympäristön harmonisuus tai sen puuttuminen välittää meille tietoa oppilaaseen kohdistuvista paineista ja niiden yhteydestä asenteisiin. Koulun uskonnonopetus voi tukea, olla risitriidassa tai täydentää kodin antamaa kasvatusta.

Kiintoisa, mutta vaikeasti selvitettävä on kysymys vanhempia täydentävästä uskonnollisesta sosiaalistajasta. Tämä ilmenee lähinnä pieneen lapseen kohdistuvien uskonnollisten tottumusten opettamisena. Perhepiiriin kuuluvien henkilöiden ohella tähän ryhmään kuuluu virallisesti *uskonnonopettaja*. Häntä koskeva tietoaaines joudutaan tässä tutkimuksessa kuitenkin jättämään pelkkien dokumenttitietojen varaan, koska opettajan toiminnan yksityiskohtaiseen selvittämiseen ei ollut mahdollisuuksia.

Nuoren sosiaalistumiseen vaikuttavat vielä *vertaisryhmät*, joiden vaikutus ei aina ole samansuuntainen kodin ja vanhempien tavoitteiden kanssa. Sukupolvien välinen ero eriytyy niin pitkälle, että eri ikäryhmillä on oma alakulttuuri (Bernstein 1965, 60 ja Toukomaa 1967, 81).

Edellä esitettyihin pienryhmiin on oppilas johdateltu. Itsenäistä, oma-aloitteista ja samalla kenties virikkeitä antavaa taustaa kuvaavat ne muuttujat, jotka liittyvät oppilaan oma-ehtoiseen ajankäyttöön. Tällaisia ovat monet harrastuspiirit tms., joiden luonteeseen kuuluu jo joukko osakulttuureille tunnusmerkillisiä piirteitä. Nämä muuttujaryhmät voidaan selvyuden vuoksi lukea kuuluviksi *sosiologiseen kulttuuritaustaan*.

Näkyvin ero *koulumuotojen* (yhteiskoulut, lyseot, tyttölyseot) välillä on toverivalintojen vaihtelussa. Oppilaiden sukupuoli-, harrastus- ym. erot säätelevät opetustilannetta mm. opetusmateriaalin valinnan ja käsittelytavan välityksellä.

Vastaavasti *oppikirja* on tekijä, jolla on osuutta oppilaan asenteenmuodostukseen eräänä tiedonvälittäjänä (vrt. Eskola 1968, 49—53). Oppikirjoja koskevia analyyseja on kuitenkin perin niukasti saatavissa. Niiden perusteella voidaan todeta, ettei oppikirjojen sisällöllinen vaihtelu ole kovinkaan voimakasta (Olkinuora 1967, 52—58 ja Seppo 1965).

Huomattavan muuttujaryhmän muodostaa oppilaan sosialisatiorympäristö, johon kuuluu *paikkakunnan luonnetta* kuvaava muuttuja.

Maaseudun ja kaupungin välinen vastakohtaisuus ilmenee tarjolla olevien sosialisatiomallien harrastusmahdollisuuksien ja arvoraakenteiden eroissa. Uskonnollisuudessa havaitut erot koskevat sen vilkkautta, normien luonnetta ja suhdetta ns. perimmäisiin kysymyksiin. Paikkakunnan luonne vaikuttaa välillisesti ajankäyttöön, toverivalintoihin, kotien ammattijakautumaan yms. Paikkakunnan kaupunkilaisuusasteen eroja voidaan välillisesti kontrolloida juuri em. muuttujien avulla (Gustafsson 1959, Toukomaan 1967, Allardt ym. 1958, Karvonen 1967, Koskelainen 1968, Kortekangas 1967).

Sosiologiseen kulttuuristaan sisällytetään tässä tutkimuksessa uskonnollisuuteen vaikuttava *oppilaan suhde kirkkoinstituutioon*. Ulkoisesti tämä havaitaan seurakunnallisena osallistumisaktiivisuutena tai sen puuttumisena. Osallistumisaktiivisuus ei kuitenkaan riitä osoittamaan yksilön uskonnollisuuden määrää jo siksi, että uskonnossa on myös kysymys yhteydenpidosta ihmisen yläpuolella olevaan voimaan eikä ainoastaan yhteiskunnalliseen instituutioon tai ryhmään (Ringren ja Ström 1961, 5). Instituutiot ja ryhmät ovat periaatteessa uskonharjoituksen välineitä, ei kohteita. Osallistumisaktiivisuus paljastaa yksilön toiminnallista uskonnollisuutta, jolla on omat rajoituksensaakin. Suomalaisten uskonnollisten ryhmien käyttäytymistä koskevassa tutkimuksessa on nimenomaan voitu todeta osallistumisvilkkauksen riippuvan ryhmän teologisesta kehiksestä (Pyysalo 1964).

Uskonnollista sosiaalistumista kuvaavat eräät itsenäisesti tapahtuvat hartausmenot kuten rukoileminen, raamatun lukeminen sekä sisäiseen uskonsuhteeseen kuuluva ehtoollisella käynti (Pyysalo 1964, Hunger 1960, Koskelainen 1966 ja 1968, Kortekangas 1967, Siipi 1965). Aikaisemmissa tutkimuksissa on käynyt ilmi, että uskonnollinen harrastus ei kasaudu yhteen muun harrastustoiminnan kanssa (Allardt ym. 1958, 68—69).

1. 5. *Tutkimustehtävät, probleemat ja analyysimenetelmät*

Ensiksi oli suoritettava joukko valmistavia toimenpiteitä, jotka mahdollistavat varsinaisten tutkimusongelmien ratkaisemisen.

Koska valmista asennemittaria ei ollut saatavissa, jouduttiin se konstruoimaan. Tavoitteena oli koota riittävän suuri määrä osioita, joihin implikoidut merkkiärsykkeet aiheuttaisivat relevantilla tavalla saman asenteiden viriämisen, mikä voisi ilmetä konkreettisimmin uskontotunneilla. Uskonnonopetuksen sisältö voi ilmetä samanaikaisesti

opetussuunnitelmassa, uskonnonopetusta koskevassa peruskirjallisuudessa, opettajien niistä suorittamissa tulkinnoissa sekä oppilaiden kielenkäytössä. Asennemittarien laatiminen on luonteeltaan ärsykeanalyysia. Tehtävä suoritetaan keräämällä suurehko määrä uskonnonopetusta oppilaiden kielellä luonnehtivia osioita ja karsimalla näistä pois spesifistä varianssia sisältävät ja alhaisen reliabiliteetin omaavat osiot.

Toisena valmistavana tehtävänä oli valita tutkimuksen riippumattomat muuttujat, joiden avulla *selitetään* asennevarianssia. Koska aikaisempia tutkimuksia voitiin käyttää apuna selittäjiä valitessa, riippumattomat muuttujat valittiin verraten laajalta alueelta.

Mikäli selittävien muuttujien kesken havaitaan selvää korrelaatiota, niitä tullaan yhdistelemään tarvittaessa lopullisia analyysieja silmälläpitäen.

Tutkimusprobleemat ovat seuraavat:

Mikä ovat abiturienttien asenteiden perusulottuvuudet? Asennemittarin osioilla aiheutettu varianssi voidaan yksinkertaistaen kuvata asenteiden faktorianalyttisillä perusulottuvuuksilla. Probleema on ratkaistu, jos faktorianalyysi tuottaa invariantteja, ryhmästä toiseen pysyviä faktoreita.

Miten asenteiden perusulottuvuudet varioivat tutkimassa joukossa suhteessa selittäviin muuttujiin? Asenneosioiden ja selittäjämuuttujien yhteisvarienssia voidaan kätevimmin tutkia korrelatiivisin menetelmin.

Miten asenteiden perusulottuvuuksien mukainen ääriasenneoituminen rippuu käytetyistä selittäjämuuttujista? Probleema selvitetään vertailemalla ääriryhmien keskiarvoja ja suorittamalla diskriminanssianalyysieja.

Tutkimustehtävien analyysimenetelmät vaihtelevat kummassakin tutkimusvaiheessa niiden tavoitteista riippuen. Tutkimuksen valmistava vaihe on *ärsykeanalyysia* ja se käsittää lähinnä tiedonhankinnan ja käsitteenmuodostuksen. *Reaktioanalyysiin* kuuluu lähinnä tiedon yhdistäminen. Ensimmäisessä vaiheessa on etusija luokitelluilla ja jälkimmäisessä vaiheessa korrelatiivisilla laskentamenetelmillä. Käytetyt menetelmät ovat yleisesti tunnettuja. Mikäli niissä esiintyy jotain tavallisuudesta poikkeavaa, selitetään se tuloksäsitteilyn yhteydessä.

Tutkimustehtävien analyysisuunnitelma esitetään taulukossa 1.

Taulukko 1. Tutkimustehtävien suorittamisjärjestys ja tavoite sekä päätelmien tekoon tarvittavat tiedot.

Tavoite	Materiaalin hankinta	Tulostiedot
<i>Valmistavat tehtävät:</i>		
Mittarin laatiminen	Esikyselyt, esseet	<i>Osoanalyysit:</i> Sisältöluokat
Selittäjien valinta		Korrelaatiot Faktorit
Selittäjien yhdistely	Lopullinen kysely	Korrelaatiot Faktoripisteet
<i>Tutkimusprobleemit:</i>		
Asenteiden perusulottuvuuksien etsiminen	Lopullinen kysely	Reaktioanalyysit Faktorit
Selittäjien ja asenteiden yhteisvarianssin tutkiminen	Lopullinen kysely	Korrelaatiot Faktorit
Asenteiden ääriryhmien erottelu ja eroavuudet	Otos lopullisesta kyselystä	Keskiarvot Diskriminaattorit

II Tutkimuksen valmistelu

2. 1. ASENEMITTARIN KEHITTELY (OSIOANALYYSI)

Jotta tutkimus todella kohdistuisi oppilaiden asenteisiin, on mittavälinettä kehitetty useassa vaiheessa uskonnonopetuksen kentältä saatujen viitteiden mukaisesti. Uskonnonopetuksen kannalta relevantteja merkkiärsyksiä etsittiin aluksi sekä opettajille tarkoitetusta ammattikirjallisuudesta, jonka voi olettaa vaikuttaneen opettajien toimintaan, että oppilaiden uskonnonopetusta koskevien keskustelujen pöytäkirjoista.

2. 1. 1. *Esikysely*

Valtakunnallisen teinilehtiseminaarin osanottajille jaettiin tammikuussa 1966 uskonnonopettajaa ja uskonnonopetusta koskevia tehtäviä. Niiden pohjana olivat Martti H. Haavion teoksista Opettajapersoonallisuus ja Koulun uskonnonopetuksen rakenne ja henki ensisijaisesti luvut Opettajatyypeistä (1954, 152—164) ja Uskonnonopettaja (1961, 224—229) ja vuotta aikaisemmin pidettyjen kristillisten teinipäivien ryhmäkeskustelujen pöytäkirjat (Pöytäkirjat 1965). Teinilehtiseminaarin osanottajina oli juuri niitä teinejä, jotka omissa lehdissään olivat ottaneet kantaa uskonnonopetukseen.

Esikyselyn tehtävät olivat:

1. Mitä ominaisuuksia pidät hyvän uskonnonopettajan ominaisuuksina (tai: Minkälainen on mielestäsi hyvä uskonnonopettaja?)
2. Uskonnonopettajaksi sopimattoman tyyppin ominaisuuksia (tai: Uskonnonopettaja, jollaisia on, mutta joista ei pidetä)
3. Minkälainen on mielestäsi hyvä uskonnon opetustapa?
4. Entä millainen opetustapa menee mielestäsi kehnon alueelle?
5. Lausu mielipiteesi seuraavista uskonnonopettajatyypeistä tai ominaisuuksista ja luonnehdi kutakin lyhyesti:
 uskonnollisesti arvovaltainen
 toverillinen ja ihailtu
 henkilö, joka ottaa kantaa

- kaikkiin asioihin
- uskonkysymyksiin
- ei mihinkään

- papillinen
- »kuin paimen»
- vapaamielinen
- rippi-isäksikin sopiva

6. Kumman asetat uskonnonopettajassa etusijalle: tiedot vai persoonallisuuden? Miksi?
7. Mies vai nainen uskonnonopettajaksi? Kumpi sinulla nyt on?
8. Muuten odotan uskonnonopettajalta ja opetukselta, että...

»Uskonnonopettaja» ja »uskonnonopetus» olivat kahtena tärkeimpänä merkki-ärsykkeinä, joiden virittämiä erilaisia reaktioita kartoitettiin ensimmäiseksi.

Kyselyyn osallistui 35 tyttöä ja 35 poikaa yhteensä kuudestakymmenestä koulusta. He kaikki olivat lukiolaisia. He kirjoittivat kuhunkin tehtävään 3—10 rivin pituisen vastauksen. Nämä sekä kaikki seuraavat kyselyt tehtiin nimettöminä, sillä anonymiteettisuoja on todettu aiheuttavan vastauksiin enemmän hajontaa, kun taas identifioiduissa olevat vastaukset sisältävät vastaustendenssin kyselijän odosten suuntaan (Ash ja Abrahamson, 1950, 722—723).

Koska useisiin vastauksiin sisältyi viitteellisiä mainintoja tunnin vaikeudesta, ikävyydestä tai miellyttävyydestä yleensä, jatkettiin uskonnonopetusta koskevan tiedon keräämistä entistä laaja-alaisemmin.

2. 1. 2. *Esseet ja niiden sisältöluettelot*

Teinilehtiseminaarin osanottajilta saatujen vastausten nojalla laadittiin uusia esseetehtäviä, jotka lähetettiin eräisiin kouluihin lukion oppilaiden vastattavaksi. Yhteensä suoritettiin kahdeksan eri kyselyä seitsemässä eri koulussa. Näin saatiin kaikkiaan 743 kirjoitelmaa 21 eri koululuokalta. Kirjoittajia oli 472, joista lähes täsmälleen puolet oli tyttöjä ja puolet poikia. — Oppilaan ei nytkään tarvinnut paljastaa nimeään. Vain oppilaan koululuokka, ikä ja sukupuoli tulivat tietoon.

Oppilaille lähetettyjen kirjoitelmien aiheet olivat:

1. Mikä on vaikeinta uskontotunneilla
2. Mitä olen oppinut uskontotunneilla
3. Eräs ikävä uskontotunti
4. Arvioi kokemustesi perusteella miten kristinusko auttaa/ei auta angstin (ahdistuneisuuden) poistamisessa. Mainitse viisi asiaa, jotka aiheuttavat 15—17 vuotiaalle ahdistuneisuutta.
5. Sellainen uskontotunnin pitäisi olla
6. Mitä koulun uskonnonopetus ei ole antanut
7. Miksi koulussa oppii/ei opi uskovaiseksi
8. Tietoja vai pohdintaa uskontotunneille
9. Uskontotunti, joka on jäänyt mieleeni
10. Uskontotunti, josta en pitänyt
11. Kriittillisiä huomautuksia uskonnonopetuksesta
12. Kristinusko vaikeuksieni selventäjänä
13. Sellainen uskontotunti on mielestäni hyvä

Uusia aiheita nimettäessä keskityttiin tarkoituksellisesti oppiaineeseen ja opetusmenetelmiin merkkiärsykkeinä, koska opettaja ja oppikirja tulivat muutoinkin erittäin voimakkaasti esille.

Esseiden alustavan lukemisen perusteella muodostettiin kymmenen sisältöluokkaa, joita noudattaen poimittiin 126 uskontoa koskevaa toteamusta tai havaintoa kehiteltävänä olevan mittavälineen osioiksi (Taalas 1966, 31—32). Usein oppilaan sanonta oli verraten jyrkkä, minkä vuoksi joukko oppilasarvioitsijoita tarkisti lauseiden formaalisen asun. Näin saatua 126 osion joukkoa täydennettiin osioilla, jotka kerättiin kirkkoa ja uskontoa koskevista pamfleteista, haastatteluista, yleisönosaston kirjoituksista, teinilehdistöstä jne. Täydennysosioita valittiin pitäen silmällä niitä opetussuunnitelmassa ja kirjallisuudessa mainittuja uskonnonopetuksen osa-alueita, joita koskevia osioita ei esikyselyistä saatu riittävästi. Osioita kertyi yhteensä 180 (liite 3). Taulukosta 2 käyvät ilmi sisältöluokat sekä esseistä poimittujen, muista lähteistä saatujen ja lopulliseen mittariin valittujen osioiden lukumäärät sisältöluokittain. Sisältöluokitus laadittiin osiovalikoiman monipuolisuuden varmistamiseksi.

Taulukko 2.

Esseenalyysin sisältöluokat ja niiden pohjalta laaditun mittarin osioiden jakautuminen

Sisältöluokka:	Osioiden alkuperä			
	Oppilaiden esseet	Muut lähteet	Kokeilumittari	Lopullinen mittari
1. Uskonnonopetuksen yleinen kiinnostavuus	14	5	19	2
2. Uskonnollisuus kouluelämässä	4	2	6	3
3. Opettajan välitystyö	18	10	28	1
4. Opettajan esikuva ja käyttäytyminen	6	3	9	3
5. Syventely ja tyrkyttäminen	11	8	19	2
6. Opetuksen puolueettomuus ja avartaminen	5	4	9	0
7. Opetusaines	20	10	30	6
8. Pohdinta ja tiedot tunnilla	7	3	10	1
9. Ympäristön uskonnollisuus	9	4	13	4
10. Opetuksen päämäärä	32	5	37	3
	126	54	180	25 kpl

2. 1. 3. Mittarin ensimmäinen versio (kokeilumittari)

Mainitut 180 asenneväittämää esitettiin oppikoulun seitsemäsluokkalaisille ($N = 200$) toukokuussa 1966. Koulut sekä niissä tutkittujen

tyttöjen ja poikien määrät käyvät ilmi taulukosta 3. Mittarin ensimmäinen versio haluttiin testata sen ikäryhmän oppilailla, jotka tulisivat olemaan lopullisen kyselyn perusjoukkona.

Taulukko 3. Mittarin ensimmäisen version kokeilun koehenkilöiden jakautuminen kouluittain

Koulu:	tyttöjä	poikia	yhteensä
Kajaanin lyseo	—	38	38
Jocsuun lyseo	—	35	35
Kajaanin tyttölyseo	31	—	31
Kiuruveden yhteislyseo	15	9	24
Kiteen yhteiskoulu	23	13	36
Outokummun yhteiskoulu	10	26	36
	79	121	200

Vaikka tämän vaiheen koehenkilöitä ei valittu edustavasti koko tutkittavasta perusjoukosta, otaksuttiin kerätyn tiedon soveltuvan osioiden karsintaan.

2. 1. 4. Osioiden karsinta

Koehenkilöiksi valitut oppilaat vastasivat asenneosioihin erilliselle vastauslomakkeelle viisiluokkaista Likertin asteikkoa käyttäen. Asteikko käy ilmi liitteenä olevasta lomakkeesta (liite 5). Osioita karsittiin tämän jälkeen kolmessa vaiheessa.

Ensiksi tutkittiin vastausjakautumia (liite 3). Osio hylättiin, jos vähintään 75 % vastaajista oli päätenyt samaan valintaan ja jokaiseen muuhun vaihtoehtoon oli vastannut vähemmän kuin 15 % vastaajista. Tällä perusteella jouduttiin hylkäämään viisi osiota. Jäljelle jääneisiin 175 osioon annetut vastaukset jakautuivat siinä määrin normaalisti, että niitä arvioitiin voitavan analysoida parametrisin menetelmin.

Toisessa vaiheessa tarkasteltiin interkorrelaatiomatriisia (Lähteet). Ne osiot hylättiin, joiden korrelaatiokerroin johonkin toiseen osioon ei ylittänyt arvoa .40. Näin haluttiin välttää spesifistä varianssia mittaavat ja todennäköisesti epäreliaabelit osiot. Sovellettu menetelytapa on jokseenkin yleisesti käytetty kasvatustieteellisessä tutkimuksessa.

Kolmannessa vaiheessa faktoroiitiin mainittujen 71 osion korrelaatiomatriisi pääakselimenetelmällä. Faktorimatriisi rotatoitiin kahdella tavalla, koska haluttiin verrata suorakulmaisen varimaxrotaation ja

vinokulmaisen kosinirotaation tuottamia faktoreita (liite 4). Tulkittavaksi hyväksyttiin kummassakin tapauksessa seitsemän faktoria (ks. liite 10). Molemmista rotatoiduista faktorimatriiseista poimittiin aluksi kaikki ne osiot, joitten katsottiin edustavan puhtaasti yhtä faktoria: Edellytyksenä oli, että tietyn osion painokerroin yhdellä faktorilla oli vähintään .50 ja muilla faktoreilla alle .30. Vain 10 osiota täytti nämä ehdot samanaikaisesti kummassakin ja lisäksi 29 osiota jommassa kummassa rotatoidussa faktorimatriisissa (ks. Cooley ja Lohnes 1962, 162).

Koska varimaxrotaation tuloksena olevat faktorit eivät korreloi keskenään, valittiin lopulliseen asennemittariin yksinomaan ne osiot, jotka läpäisivät karsintakriteerit suorakulmaisessa ratkaisussa. Näin saatiin mitattavaksi korreloimattomia, erilaisia asenneulottuvuuksia. Lopulliseen asennemittariin jäi 25 osiota, joita voidaan pitää viiden asennefaktorin 'puhtaina' edustajina (liite 5). Valinta olisi saattanut hieman parantua, jos rotaatiot olisi alun pitäen tehty seitsemän faktorin sijasta viidellä faktorilla, jotka osioiden valinnassa lopulta otettiin huomioon.

Faktorianalyysien tuloksia ja faktoreiden tulkintaa käsitellään luvussa 3.1.2.

2.2. RIIPPUMATTOMIEN MUUTTUJIEN MITTAAMINEN JA YHDISTÄMINEN

Lopulliseen tutkimukseen osallistui 405 abiturienttia. Asenteisiin vaikuttavien tekijöiden selvittämiseksi mitattiin jokaisesta oppilaasta 75 riippumatonta muuttujaa, joista 9 persoonallisuuden piirrettä edusti yksilöpsykologista motiivitaustaa ja 66 muuttujaa sosiaalipsykologista pienryhmätaustaa tai sosiologista kulttuuritaustaa.

Persoonallisuuden piirteitä mitattiin Rotterin lauseentäydennystestillä. Mitatut piirteet olivat: ahdistuneisuus, pelokkuus, punitiivisuus, ennakkoluuloisuus, vihaisuus, liittymistarve, myötätuntoisuus, iloisuus ja huumori. Vastausten tulkinta- ja pisteistämisohteet sekä pisteistämisen objektiivisuutta koskevia tietoja on liitteessä 12.

Suurin osa abiturienttien pienryhmä- ja kulttuuritaustaa koskevista tiedoista hankittiin kyselylomakkeella. Kun riippumattomia muuttujia oli paljon, yhdistettiin korreloivia muuttujia faktorianalyysin avulla siten, että yksityisten muuttujien sijasta oli myöhemmissä analyyseissa mahdollista käyttää hyväksi faktoripistemääriä. Faktoriana-

lyysistä jätettiin kuitenkin pois ne muuttujat, joita oli tarkoitus käsitellä myöhemmissä analyyseissä sellaisenaan. Näitä oli yhdeksän piirremuuttujan lisäksi 12 ja ne olivat: oppilaan sukupuoli, edellisen kevään kouluarvosanat, edellisen kesän viettämistapa, vanhempien aviosuhde, oppilaan suhde sisaruksiin, kulttuuriharrastus, ikä, rippikoulunopettaja, ja uskonnollinen sosiaalistaja (vastaavat variaabelinumerot kyselylomakkeessa olivat 7, 9—12, 17, 32, 37, 56, 66—68). Faktoroitavaksi jäi 54 variaabelia.

2.2.1 Riippumattomien muuttujien faktorointi ja rotaatiot

Faktorointi suoritettiin pääakselimenetelmällä kommunaliteettien estimaatteina kunkin muuttujan suurimman korrelaation itseisarvo toiseen muuttujaan. Faktorianalyysi laskettiin ensin erikseen tytöille ja pojille ja samalla kokeiltiin erilaisia rotaatiomenetelmiä ja faktorimääriä. Koko tietoaainestoa koskeva faktorianalyysi lopetettiin kahdeksaan faktoriin, joista rotatoitiin seitsemän sekä suorakulmaista varimaxrotaatiota että vinokulmaista kosiniratkaisua käyttäen. Seitsemän faktorin kosiniratkaisu osoittautui kuvaustavaltaan selkeimmäksi. Faktoreiden väliset korrelaatiot ovat taulukossa 4. Kantavariaabelin numero on varustettu sulkumerkillä.

Taulukko 4.

Kosiniratkaisun faktoreiden väliset korrelaatiot (alacolmiomatriisi) ja kulmat (yläkolmiomatriisi).

	1 (2)	2 (7)	3 (17)	4 (19)	5 (25)	6 (35)	7 (45)
1		71°	.83°	71°	88°	67°	86°
2	-.31		.89°	76°	76°	74°	89°
3	-.12	.01		80°	85°	90°	79°
4	.31	-.22	-.16		90°	80°	78°
5	-.02	.24	-.07	.00		88°	82°
6	.38	-.26	.00	.05	.03		83°
7	.06	-.01	.17	-.19	-.13	.12	

Ainoastaan yksi kahdestakymmenestäyhdestä faktoreiden välisestä kulmasta on pienempi kuin 70°, joten faktoriavaruus ei kovin huomattavasti poikkea suorakulmaisesta.

2. 2. 2. Riippumattomien muuttujien faktorirakenne

Faktori 1. Paikkakunnan kaupunkilaistumisaste

6	.81	Paikkakunnan luonne (kantavariaabeli): maaseutu/kaupunki
5	.80	Koulumuoto: yhteiskoulu/lyseo tai tyttölyseo
20	.43	Uskonnonopettajan vaihtuminen: tilapäinen opettaja/pysyvä opettaja
69	.42	Uskonnollinen minäkuva: hyvä uskovainen/huono uskovainen
70	.39	Sosiaalisesti tiedostettu uskonnollinen minäkuva: hyvä uskovainen/huono uskovainen

Faktori kuvaa maaseudun ja kaupungin välistä vastakohtaisuutta sekä siihen kytkeytyvää kasautumista siten, että maaseutu, yhteiskoulu, tilapäiset uskonnonopettajat ja hyvä uskonnollinen minäkuva (oppilas pitää itse itseään ja arvelee tovereidenkin pitävän häntä hyvänä uskovaisena) sijoittuvat faktorin toiseen päähän ja toisessa päässä ovat vastaavasti kaupunki, lyseot ja tyttölyseot, pysyvä uskonnonopettaja ja huono uskonnollinen minäkuva (oppilas pitää itseään huonona uskovaisena). Faktori kuvaa *paikkakunnan kaupunkilaistumisen* asteroja ottaen huomioon uskonnonopetuksen vakiintumisen ja on siten spesifi näkökulma samannimiseen yleisempään faktoriin (Riihinen 1965). Osoiden 20, 69 ja 70 keskimääräinen stabiliteetti (.50) on veraten pieni (ks. liite 13).

Jakaumien ja keskiarvojen nojalla voidaan todeta, että koehenkilöt ovat voittopuolisesti (2/3) kaupunkilaisia, heitä on suunnilleen yhtä paljon kaikista koulumuodoista ja heitä on opettanut keskimäärin neljä eri uskonnonopettajaa.

Faktori 2. Sosio-ekonomisen tason faktori

16	.59	Perheen bruttoansio kuukaudessa (kantavariaabeli): suuri/pieni
15	.63	Enemmän kouluja käyneen vanhemman koulusivistys: hyvä/huono
33	.54	Perheen taloudellinen toimeentulo: hyvä/huono
39	.50	Mahdollisuudet toteuttaa mieliharrastuksia: hyvät/huonot
42	.47	Mahdollisuudet osallistua kerhoihin tms: hyvät/huonot
26	.42	Mahdollisuus käydä jumalanpalveluksissa: hyvä/huono
21	.39	Asuminen lukukausien aikana: kotona/muualla
18	.34	Koulunvaihtotiheys: suuri/pieni
65	.33	Alkoholin käyttötiheys: suuri/pieni
38	.31	Mahdollisuudet saada tovereita: hyvät/huonot

Faktorin kantavariaabeli (16) ja voimakkaimmin painottuva muuttuja (15) ilmoittavat taloudellisen toimeentulon määrän ja siihen vaikuttavan koulutuksen asteen. Neljä seuraavaa (33, 39, 42, 26) kuvaa-

vat oppilaan subjektiivisia kokemuksia taloudelliseen tasoon kytkeytyvistä mahdollisuuksista. Perheen korkea kuukausiansio, isän tai äidin runsas koulutus, perheen hyvä toimeentulo, oppilaan runsaat osallistumismahdollisuudet, kotona asuminen, koulun vaihtaminen, oppilaan runsas alkoholin käyttö ja tovereiden saamisen mahdollisuudet varioivat yhdessä. Vastakkaista faktorin päätä kuvastavat pienet tulot, vanhempien vähäinen koulutus, perheen heikko toimeentulo, oppilaan heikot osallistumismahdollisuudet jne.

Faktori osoittaa, että *taloudelliset tekijät ja niihin perustuvat mahdollisuudet oppilaalle mieleiseen toimintaan varioivat toisistaan riippuen*. Faktori on sekä oppilaalta kerättyjen faktatietojen että hänen subjektiivisten kokemustensa varaan rakentuva *sosio-ekonomisen tason* faktori. Kahden viikon väliajalla mitattu stabiliteetti on suuri (.90).

Tutkittujen oppilaiden ilmoittama kotien bruttoansio oli keskimäärin 820 mk/kk, enemmän koulutusta saanut vanhemmista oli käynyt kansakoulun ja joitain ammattikursseja. Oppilaat pitivät keskimäärin perheen taloudellista toimeentuloa ja osallistumis- tai harrastusmahdollisuuksia (33, 39, 42, 26) kohtalaisen hyvinä.

Faktori 3. Kodin uskonnollisen harrastuksen faktori

27	.74	Perheen kirkossakäyntitiheys (kantavariaabeli): suuri/pieni
28	.60	Oppilaan kirkossakäyntitiheys: suuri/pieni
23	.54	Kotihartaus: usein/harvoin
22	.55	Kodin uskonnollisten lehtien määrä: suuri/pieni
63	.38	Osallistumistiheys seuroihin ja hartaustilaisuuksiin: suuri/pieni
24	.36	Hengellinen laulukirja kodissa: käytetään/ei käytetä
61	.32	Osallistumistiheys seurakunnan nuorisotilaisuuksiin: suuri/pieni
54	.32	Osallistumistiheys uskonnollisten juhlien järjestelytehtäviin: suuri/pieni

Faktori osoittaa, että nimenomaan *kodin* uskonnollista aktiivisuutta ilmaisevat seikat varioivat toisistaan riippuvaisina tutkitussa joukossa. Näitä ovat seuraavat toimintaa edellyttävät harrastusmuodot: osallistuminen erilaisiin uskonnollisiin tilaisuuksiin kirkossa, seuroissa ja kodin piirissä, kodin uskonnollisten lehtien määrä ja hengellisen laulukirjan käyttö virsikirjan ohella sekä osallistuminen uskonnollisten tilaisuuksien järjestelytehtäviin.

Faktori on sängen looginen siinä, että perheen muut uskonharjoitusmuodot varioivat kirkossakäymisen mukaisesti. Kun nuorison itsenäisen kirkossakäynnin varianssi on melko tarkasti sidottu koko perheen kirkossakäyntiin, kertoo se sosialisatio-ohjaajan vaikutuksesta

nuorison uskonnollisen harrastuksen vilkkauteen. Faktori kuvaa *kodin uskonnollisen harrastuksen* vilkkautta ja on siten erityisesti intensiteettifaktori, jota oppilaan uskonnollisuuden sisäistyneisyyttä kuvaavat muuttajat (ks. faktori 4) eivät tue. Keskimääräinen stabiliteetti on kohtalainen (.70).

Jakautumien ja keskiarvojen perusteella voidaan todeta seuraavaa: Perheittäin käydään kirkossa vain suurina juhlapyhinä ja lasten kirkossakäynti ja kodin hartaudet jäävät sitäkin harvinaisemmiksi. Tutkittujen oppilaiden koteihin tulee keskimäärin yksi uskonnollinen lehti säännöllisesti: Tämä lehti on useimmin oman seurakunnan julkaisu.

Faktori 4. Oppilaan uskonnollinen aktiivisuus

29	.56	Kirkossakäynnin aihe (kantavariaabeli): sisäistynyt/tavan vuoksi
49	.63	Raamatun lukeminen: lukee/ei lue
53	.60	Oppilaan uskonnollinen pohdinta: pohtii/ei pohdi
50	.54	Aamu- ja ruokarukous: rukoilee/ei rukoile
30	.54	Ehtoollisellakäynnin tiheys: suuri/pieni
51	.51	Iltarukous: rukoilee/ei rukoile
52	.48	Uskonnollinen keskusteluaktiivisuus: tekee aloitteita/ei halua keskustella
54	.40	Osallistuminen koulun uskonnollisten tilaisuuksien järjestelyihin: osallistuu/ei osallistu
70	.39	Sosiaalisesti tiedostettu uskonnollinen minäkuva: hyvä/huono
61	.35	Osallistuminen seurakunnan nuorisotilaisuuksiin: osallistuu/ei osallistu
63	.34	Osallistuminen seuroihin ja hartaustilaisuuksiin: osallistuu/ei osallistu
69	.33	Uskonnollinen minäkuva: hyvä/huono
62	.32	Osallistuminen raamattupiireihin: osallistuu/ei osallistu

Faktoria kannattavat osiot ilmaisevat varianssia oppilaan *oman* uskonnollisen harrastuksen suunnassa ja määrässä. Harrastuneisuus suuntautuu ensisijaisesti omakohtaiseen uskonnolliseen ja myös sosiaaliseen järjestely- ja osallistumisvilkkauteen. Tämä on osoituksena siitä, että omakohtaiseen uskonnollisuuteen liittyvä motivaatio edistää osaltaan toimintaa uskonnollisissa yhteisöissä. Edelleen käy ilmi, että uskonnollisesti aktiivinen oppilas pitää tavallisesti itseään hyvänä uskovaisena. Faktori on *oppilaan uskonnollisen aktiivisuuden* faktori.

Faktori on erittäin reliaabeli, sillä keskimääräinen muuttujien stabiliteetti on .90. Verrattaessa edelliseen, kodin uskonnollista harrastusta ilmentävään faktoriin, kerroin osoittaa oppilaan sisäistyneellä uskonnollisella aktiivisuudella olevan kiinteämmät ja vakiintuneemat muodot.

Keskiarvojen perusteella voidaan todeta, että oppilaat käyvät kirkossa yleensä 'tavan vuoksi', lukevat raamattua muutaman kerran

vuodessa ja pohtivat uskonnollisia kysymyksiä oma-aloitteisesti pari kertaa kuukaudessa. Aamu- ja ruokarukouksen he rukoilevat erityäin harvoin, tuskin milloinkaan, mutta iltarukous luetaan sisäisten syiden — ei tavan — vuoksi. Oppilaat ovat halukkaita uskonnolliseen keskusteluun, mutta noin puolet heistä tekee tästä aloitteen vain muutaman kerran vuodessa.

Faktori 5. Oppilaan lähiympäristön ihmissuhteet

36	.48	Oppilaan ja äidin keskinäiset välit (kantavariaabeli): hyvät/huonot
34	.57	Vanhempien keskinäiset välit: hyvät/huonot
35	.53	Oppilaan ja isän keskinäiset välit: hyvät/huonot
41	.32	Välit tovereiden kanssa: hyvät/huonot
40	.31	Opettajien suhtautuminen oppilaaseen: myönteinen/kielteinen
38	.30	Mahdollisuudet saada tovereita: hyvät/huonot

Faktorin kaikki osiot ilmaisevat variaatiota oppilaalle merkityksellisen lähiympäristön ihmissuhteiden laadussa. Merkillepantavaa on, että suurin painokerroin on osiolla, joka kuvaa vanhempien keskinäisiä välejä ja että kantavariaabelina on oppilaan ja äidin suhteita kuvaava muuttuja. Oppilaan oma käsitys toveruussuhteista, opettajan suhtautumisesta häneen ja mahdollisuuksista saada tovereita varioivat edellä mainittujen perheen sisäisten suhteiden suuntaisesti. Voisi olettaa, että vanhempien keskinäisen suhteen eheys/rikkinäisyys vaikuttaa yleensäkin lapsen ihmissuhteiden laatuun. Tätä faktoria voidaan pitää *oppilaan lähiympäristön ihmissuhteiden* faktorina. Keskimääräinen stabiliteetti on .70.

Keskiarvojen mukaan oppilailla on äidin kanssa parhaat välit, joita he pitävät 'hyvinä'. Edelleen välit tovereihin ja isään ovat yhtä hyvät ja niitä hieman huonommiksi oppilaat ilmoittavat vanhempien keskinäiset välit, tovereiden saamismahdollisuudet ja opettajan suhtautumisen oppilaaseen. Kaikki mainitut ihmissuhteet ilmoitetaan kuitenkin kohtalaisia paremmiksi.

Faktori 6. Kokoontumispaikkojen etäisyys

47	.76	Matka tanssipaikkaan (kantavariaabeli): pitkä/lyhyt
45	.89	Matka elokuviin: pitkä/lyhyt
44	.87	Matka kouluun: pitkä/lyhyt
43	.84	Matka kirkkoon: pitkä/lyhyt
26	.43	Kirkossakäyntimahdollisuudet: huonot/hyvät
42	.33	Mahdollisuudet osallistua kerhoihin tms: huonot/hyvät

Faktorin osiot ilmaisevat kodin ja erilaisten kokoontumispaikkojen välisiä etäisyyksiä. On jokseenkin selvää, että etäisyydet yleensä asutustaajamissa sijaitseviin paikkoihin korreloivat voimakkaasti keskenään. Jos tulos olisi ollut toinen, se olisi osoittanut, että vastaaminen kysymyksiin olisi ollut sattumanvaraista ja tosiasioista piittaamatonta. Faktorin sisältämää tietoa siitä, että jos on pitkä matka kouluun, on yleensä myös pitkä matka kirkkoon, elokuviin ja tanssipaikoille, voidaan pitää jokseenkin triviaalina. Huomiota sitävastoin ansaitsee se, että analyysissa saatiin erillinen tästä faktorista riippumaton harrastusaktiivisuutta ilmaiseva faktori. Harrastusaktiivisuudessa havaittavat erot varioivat siis melko riippumatta siitä, miten etäällä koti sijaitsee kokoontumispaikasta. Käsillä oleva faktori ja faktoreiden väliset korrelaatiot (ks. taulukko 4) osoittavat, etteivät matkat ja mahdollisuudet juuri korreloi. Tätä faktoria kutsutaan *kokoontumispaikkojen etäisyyden* faktoriksi, jonka keskimääräinen stabiliteetti on luonnollisesti hyvä (.80).

Oppilaat asuvat keskimäärin 3 km etäisyydellä koulusta tanssipaikan ollessa kilometriä lähempänä. Kirkko ja elokuvateatteri ovat likimain yhtä lähellä eli 2,5 km päässä oppilaan asunnosta.

Faktori 7. Oppilaan maalliset harrastukset

58	.58	Tanssiharrastuksen määrä (kantavariaabeli): suuri/pieni
64	.45	Baari-istuntojen määrä: suuri/pieni
38	.38	Mahdollisuudet saada tovereita: hyvät/huonot
41	.33	Välit tovereiden kanssa: hyvät/huonot
57	.33	Elokvien katselumäärä: suuri/pieni
28	.28	Kirkossakäyntitiheys: pieni/suuri

Käsillä olevassa faktorissa on kyse tietyn suuntaisen ajankäytön variaatiosta. Faktori osoittaa, että kirkossakäyntitiheys ei varioi juuri negatiivisestikaan yhdessä maallisten harrastusten kanssa (samoin Allardt ym. 1958, 68—69), mutta 'maalliset harrastukset', tanssi, baarissa istuminen ja elokuvien katselu varioivat toisistaan riippuvaisina. Aktiivisuutta edellyttävät harrastukset kuten partio, kerhot ja urheilu eivät kannata voimakkaasti tätä faktoria. Edelleen se osoittaa, että maallisten harrastusten runsauteen liittyy mahdollisuudet hyvien toveruussuhteiden luomiseen. Faktori siis mittaa ajanvieteharrastusten kasaantumista. Tanssiharrastuksen määrä selittää tutkitussa joukossa eniten harrastusaktiivisuuden varianssista. Erotukseksi aiemmin tulkitusta uskonnollista aktiivisuutta kuvaavasta faktorista kutsu-

taan tätä *oppilaan maallisten harrastusten* faktoriksi. Muuttujien keskimääräinen stabiliteetti on .60.

Tansseissa abiturientit ovat edellisenä talvena käyneet keskimäärin kahdesti kuukaudessa ja baareissa kolmesti kuukaudessa.

Yhteenveto. Riippumattomien muuttujien analyysissä tavoitettiin seitsemän jokseenkin toisistaan riippumatonta variaatiolähdettä: paikkakunnan kaupunkilaistumisaste, kodin sosio-ekonominen taso, kodin uskonnollisen harrastuksen määrä, oppilaan omakohtaisen uskonnollisen aktiivisuuden määrä, oppilaan lähiympäristön ihmissuhteet, kodin etäisyys erilaisista kokoontumispaikoista sekä oppilaan 'maallinen' harrastusaktiivisuus. Tutkittaessa oppilaiden asenteiden varianssia käytetään edelläkuvattujen faktoreiden pohjalta laskettuja faktoripistemääriä eräinä riippumattomina muuttujina. Niiden ohessa käytetään kyselylomakkeesta suoraan otettuja ja eräitä muita tietoja (ks. taulukko 5).

2. 2. 3. *Asenne-erojen tutkimisessa käytettävät riippumattomat muuttujat*

Valikoinnin ja faktorianalyysien avulla toteutetun yhdistämisen jälkeen jäi 75 mitatusta muuttujasta seuraaviin analyysihin 26 riippumatonta variaabelia. Kyseiset 26 muuttujaa ja niiden pisteistykseen suunta käyvät ilmi taulukosta

Taulukko 5.

Tutkimuksen riippuvat muuttujat ja niiden pisteistäminen

	pieni pistemäärä	suuri pistemäärä
1. Koulumuoto	lyseo	tyttölyseo tai yhteiskoulu
2. Oppilaan sukupuoli	tyttö	poika
3. Uskontonumero	huono	hyvä
4. Ainekirjoitusnumero	huono	hyvä
5. Opettaja: sukupuoli	nainen	mies
6. ikäryhmä	vanha	nuori
7. virkavuodet	vähän	paljon
8. pätevyys	pätevä	epäpätevä
9. opetustaito	huono	hyvä
10. Ahdistuneisuus	ahdistunut	vapautunut
11. Pelokkuus	pelokas	ei pelkoja
12. Punitiivisuus	punitiivinen	ei-punitiivinen, sopeutunut
13. Ennakkoluuloisuus	ennakkoluuloinen	ennakkoluuloton
14. Vihaisuus	vihainen	vihaton
15. Liittymistarve	epäsosiaalinen	sosiaalinen

16. Myötätuntoisuus	ei-myötätuntoisuutta	myötätuntoinen
17. Iloisuus	iloton	iloinen
18. Huumorin käyttö	huumoriton	huumoria käyttävä
Faktoripisteet:		
19. paikkakunnan kaupunkilaistumisaste	maaseutumainen	kaupunkimainen
20. sosio-ekonominen taso	alhainen	korkea
21. kodin uskonnollinen harrastus	vähäinen	suuri
22. oppilaan uskonnollinen aktiivisuus	vähäinen	suuri
23. oppilaan lähiympäristön ihmissuhteet	rikkinäiset	chyet
24. kokoontumispaikkojen etäisyys	lähellä asuntoa	kaukana asunnosta
25. oppilaan maalliset harrastukset	vähän	paljon
26. Opettajan opetustaito oppilaiden arviona	huono	hyvä

Muuttujat on järjestetty taulukkoon seuraavasti:

Ensimmäisenä on eräitä oppilas- ja koulukohtaisia tietoja (taulukko 5, n:ot 1—4). Nämä ovat koulumuoto, oppilaan sukupuoli, uskonnon ja ainekirjoituksen arvosanat. Viimeksi mainitulla pyritään kontrolloimaan oppilaan ilmaisukykyä. Tiedot hankittiin kyselylomakkeella (liite 5).

Toisena on opettajaa koskeva tietoa (taulukko 5, n:ot 5—9). Opettajan sukupuoli, ikäryhmä, virkavuodet, muodollinen pätevyys ja opetustaito ovat muuttujia, joita koskevat tiedot voitiin saada rehtoreiden täyttämiltä lomakkeilta. Opettajien vähälukuisuuden (N = 14) vuoksi yleistyksiä tulee karttaa tehtäessä johtopäätöksiä näistä muuttujista.

Oppilaiden persoonallisuuden piirremuuttujat muodostavat kolmannen muuttujaryhmän (taulukko 5, n:ot 10—18). Kyseiset piirteet mitattiin lauseentäydennystestin avulla.

Neljäntenä selittäjäryhmänä ovat oppilaille seitsemän taustafaktorin nojalla lasketut faktoripisteet. Faktoripisteitä voidaan pitää käyttökelpoisina mm. siksi, että ne kattavat verraten laajan alueen ja kukin niistä nojaa monipuoliseen tietoon. Tietoa on saatu kyselylomakkeella (liite 5).

Viimeisenä muuttujana on oppilaille esitetty kysymys: »Antakaa jokin arvosanoista 4—10 uskonnonopettajallenne sen mukaan, kuinka »hyvänä opettajana» häntä pidätte». Tätä käytetään virallisen opetustaidon arvion rinnalla.

2. 3. PERUSJOUKKO JA OTANTA

Tutkimuksen perusjoukkona on maamme suomenkielisten oppikoulujen abiturientit. Otannassa pyrittiin ottamaan huomioon niitä yleisiä tekijöitä, joiden voidaan katsoa olevan yhteydessä uskonnonopetukseen. Tekijät voidaan ryhmitellä opettajakohtaisiin, paikkakunta-kohtaisiin ja koulukohtaisiin.

Otantaan valmistauduttiin kyselyllä, joka osoitettiin kaikkien suomenkielisten yliopistoon johtavien oppikoulujen rehtoreille. Lomake lähetettiin 346 koululle, joita koskeva luettelo saatiin kouluhallituksesta. Rehtorit palauttivat jokaisesta uskonnonopettajasta täytetyn lomakkeen kouluhallituksen välityksellä. Vastauskatoa ei ollut lainkaan. Tiedot saatiin kaikkiaan 841 opettajasta. Samalla lomakkeella saatiin eräitä paikkakuntaa ja koulua koskevia tietoja.

2. 3. 1. Opettajakunta

Oppilaiden kirjoittamissa esikokeiden vastauksissa viitattiin varsin usein opettajan ikään, sukupuoleen ja pätevyyteen uskonnonopetuksen kokemiseen vaikuttavina seikkoina. Esikokeiden antamien viitteiden takia päädyttiin opettajakeskeiseen otantaan, minkä vuoksi maamme opettajakuntaa tarkastellaan ensin em. muuttujien mukaisissa ryhmissä (taulukko 6).

Taulukko 6.
Uskonnonopettajien muodollinen pätevyys ja sukupuoli

	Miehiä		Naisia		Yhteensä	
	N	%	N	%	N	%
Päteviä	169	20	159	19	328	39
Epäpäteviä	344	41	169	20	513	61
Yhteensä	513	61	328	39	841	100

Maamme suomenkielisistä uskonnonopettajista oli v. 1966 muodollisesti epäpäteviä 61 % ja päteviä vain 39 %. Kyselyn aikana oli epäpäteviä naisopettajia yhtä monta kuin päteviä miehiä (169) epäpätevien miespuolisten uskonnonopettajien lukumäärän (344) ollessa suurempi kuin kaikkien pätevien uskonnonopettajien (328).

Taulukko 7.

Uskonnonopettajien muodollinen pätevyys ikäryhmittäin

	s y n t y m ä v u o s i									
	—1900	01-05	06-10	11-15	16-20	21-25	26-30	31-35	36-40	41
Päteviä	7	18	59	67	28	33	51	47	16	2
Epäpäteviä	11	14	39	59	35	40	56	94	124	41
Yhteensä	18	32	98	126	63	73	107	141	140	43

Pätevät uskonnonopettajat olivat kyselyn ajankohtana enemmistönä ennen vuotta 1915 syntyneistä uskonnonopettajista (taulukko 7). Heitä nuoremmista uskonnonopettajista on enemmistö epäpäteviä. Pätevyyden puute on suurimmillaan nuorimmassa ikäryhmässä: Vain 5 % tämän ryhmän uskonnonopettajista on muodollisesti päteviä.

Suhde muuttuu, kun tarkastellaan pätevien ja epäpätevien uskonnonopettajien hoitamia tuntimääriä. Vaikka päteviä opettajia on vain hieman yli kolmannes uskonnonopettajista, hoitavat he kuitenkin runsaasti kaksi kolmannesta koulujen uskontotunneista.

2.3.2. Otannan suorittaminen

Opettajakunta on edellä ryhmitelty viiden vuoden ikäerojen perusteella. Tältä pohjalta (taulukko 7) suoritettu otanta olisi johtanut perin suuren näytteeseen, mikäli jokaisen ryhmän oppilaita olisi valittu koehenkilöiksi. Näytteen pienentämiseksi ja ikäerojen selventämiseksi muodostettiin kolme ikätasoryhmää, joiden sisällä säilytettiin alkuperäinen viisivuotisryhmitys. Koko opettajisto jakaantui nyt kahteentoista osaryhmään (taulukko 8), muodollinen pätevyys, ikä ja sukupuoli huomioon ottaen.

Taulukko 8.

Uskonnonopettajien muodollinen pätevyys, ikä ja sukupuoli

Syntymävuosi	Pätevät			Epäpätevät			Kaikki
	naiset	miehet	yht.	naiset	miehet	yht.	
	N	N	N	N	N	N	
—1915	74	77	151	37	86	123	274
1916—1930	57	55	112	46	85	131	243
1931—	28	37	65	78	181	259	324
Yhteensä	159	169	328	169	344	513	841

Otokseen haluttiin jokaista osaryhmää edustamaan yhden uskononopettajan oppilaat. Otanta aloitettiin epäpätevistä miesopettajista, joka oli suurin ryhmä. Arvonta osui ikätasoihin 1906—10, 1926—30 ja 1936—40 syntyneet. Muut opettajat valittiin umpimähkään samoista ikäryhmistä taulukon 6 osoittamaa opettajakohtaisten muuttujien nelijakoa noudattaen. Näin saatiin kaksitoista opettajaa, joiden koulut tulivat koekouluiksi. Mahdollisten kieltäytymisten varalle arvottiin vielä kaksi opettajaa, jotka sitten otettiin näytteen suurentamiseksi mukaan tutkimukseen. Jokainen valituista opettajista oli toiminut kyselyn ajankohtana koulunsa toiseksi ylimmän luokan opettajana. Sanottu luokka oli siis tutkimusvuonna koulun ylin luokka. Rinnakkaisluokat huomioimatta tutkittavia luokkia saatiin 17.

Näytteen suuruudeksi tuli 405 oppilasta, jotka edustavat 16 537 abiturientin perusjoukkoa. Kun lisäksi otetaan lukuun mittavälineen kehittelyyn osallistuneet, on tämän tutkimuksen tietoinen saatu 1 050 oppilaalta.

Taulukko 9.

Lopullisen kyselyn paikkakunnat ja koulukohtaiset tiedot

	OPETTAJA (N=14)					OPPIKIRJA		OPPILAAT		
	Päte- vyys	Suku- puoli	Ikä- ryhmä	Maas. Kaup.	Usk. luonne	Kirkko- historia	Dogma- tiikka	Poi- kia	Tyt- töjä	Yht.
Lahti	P	M	1	K		S—T	H—P	21	—	21
Mikkeli	E	M	1	K		S—T	H—P	31	—	31
Iisalmi	P	M	2	K	H	S—T	H—P	15	—	15
Iisalmi						S—T	H—P	23	—	23
Kuopio	E	M	3	K	H	S—T	—	10	—	10
Kuopio						S—T	—	30	—	30
Riihimäki	P	N	1	K		S—T	T	—	30	30
Kemi	P	N	1	K	L	S—T	H—P	—	24	24
Savonlinna	P	N	2	K		S—T	H—P	—	20	20
Savonlinna						S—T	H—P	—	28	28
Teuva	E	M	2	M		S—T	H—P	5	14	19
Eurajoki	P	M	1	M	R	S—T	T	7	16	23
Lauttakylä	P	N	3	M		S—T	K—N	6	22	28
Helsinki	E	N	2	K		S—T	H—P	22	6	28
Kuhmoinen	E	N	3	M		S—T	K—N	5	15	20
Kemijärvi	P	N	1	M	L	S—T	—	9	15	24
Kitee	P	M	3	M		S—T	H—P	13	18	31
						Yhteensä		197	208	405

Pätevyys P = pätevä
E = epäpätevä

Sukupuoli M = mies
N = nainen

Ikä 1 = 1915
2 = 1916—1930
3 = 1936—

Oppikirjat S—T = Salomies—Tammisto, Kirkkohistoria
H—P = Haavio—Pitkänen, Kristillinen uskomme
T = Tiililä, Teinien teologia
K—N = Kulometsä—Nikunen, Usko ja uskonnot

Uskonollisuuden luonne H = herännäisyys
L = laestadiolaisuus
R = rukoilevaisuus

Tutkimuspaikkakunnat, opettajien pätevyys, sukupuoli ja ikäryhmä, paikkakunnan uskonnollisuuden luonne, koehenkilöiden opetuksessa käytetty kirkkohistorian ja dogmatiikan oppikirjat ja otoksen oppilasmäärät on ilmoitettu koululuokittain taulukossa 9.

Tutkimusnäytteen opettajakohtaisten muuttujien hajonta määrättiin etukäteen tehdyllä ryhmittelyllä. Kirkkohistorian oppikirja on kaikissa kouluissa sama, eikä dogmatiikan oppikirjoissakaan ollut suurta vaihtelua. Materiaalin keruun kuluessa kävi ilmi, ettei dogmatiikan oppikirjoja seurattu kovin tarkoin, vaan opettajat toivat oman valintansa mukaisia oppikirjan ulkopuolisia opinkohtia tunneilla käsiteltäviksi. Oppikirjojen ja asenne-erojen yhteyttä ei näin ollen voida tutkia. Taulukossa 9 oleva paikkakunnan uskonnollisuuden luonteen nimeäminen perustuu Ari Haavion tutkimukseen maamme uskonnollisista liikkeistä (1965). Abiturienttien lukeutumisesta eri herätysliikkeisiin on vaikea saada täsmällistä varmuutta. Herätysliikkeiden vaikutusta kotien välityksellä voidaan kuitenkin pitää ilmeisenä.

Tutkittujen oppilaiden vanhempien elinkeinorakenne on melko tarkoin sama kuin maamme kaikkien oppikoululaisten vanhempien (vrt. taulukoita lähteissä), joten otosta voidaan tältä kannalta pitää hyvänä. Vaikkei abiturienttien voida katsoa ilman muuta edustavan tässä suhteessa kaikkia oppikoululaisia, ei tarvinne olettaa heidän olevan vanhempiensa elinkeinorakenteen kannalta poikkeava ryhmä.

2. 4. AINEISTON KERUU

Tutkimuksen aineisto kerättiin kolmessa vaiheessa: esikokeissa, mittarin ensimmäisen version kokeilun yhteydessä sekä lopullisen mittarin avulla edellisessä luvussa valituista kouluista.

Esikokeita suoritettiin tammi—huhtikuussa 1966 ja mittarin ensimmäinen versio kokeiltiin toukokuussa 1966.

Tutkimusmateriaali kerättiin 19. 9.—30. 9. 1966 välisenä aikana. Uusintamittaus suoritettiin asianomaisissa kouluissa tasan kahden viikon kuluttua varsinaisesta mittauksesta. Kahdenkymmenenviiden asenneosion lisäksi esitettiin riippumattomia muuttujia mittaavat kysymykset sekä persoonallisuustestit. Tehtävien suoritusjärjestystä vaihdeltiin hieman eri paikkakunnilla. Lomakkeiden alussa oli tarpeelliset ohjeet, mutta yleisinstruktio esitettiin suullisesti koetilanteen alussa (liite 1).

Kokeeseen käytettiin kaksi oppituntia ja niiden välissä oleva välitunti. Jos tehtävistä aiheutui jotain kysyttävää, oppilas viittasi ja esitti kysymyksensä hiljaisella äänellä kokeen johtajalle. Yhtään perustavaa laatua olevaa suunnitteluvirhettä ei paljastunut. Kokeen kulku selviää lähemmin koepöytäkirjasta (liite 2).

Oppilaille pyrittiin antamaan riittävästi suoritusaikaa, eikä heitä kiirehditty missään vaiheessa. Savonlinnan oppilailla oli edessään lomapäivä, joka ehkä aiheutti kiirettä pois koulusta.

Kokeen jälkeen oppilaat osoittivat suurta mielenkiintoa kyselyä kohtaan. He esittivät myös arviointejaan asenneosioista ja uskonnonopetuksesta. Mitään sellaista ei tullut esille, joka ei olisi paljastunut jo esikokeiden perusteella.

III Tutkimuksen tulokset

3. 1. ABITURIENTTIEN ASEENTEET USKONNON- OPETUKSEEN

3. 1. 1 *Asenneulottuvuuksien määrääminen*

3. 1. 1. 1. *Faktorointi ja rotatointi*

Ensiksi laskettiin asenneosioden interkorrelaatiot (liite 7). Korrelaatiokertoimet olivat suhteellisen suuria verrattuna konfidenssirajoja vastaaviin arvoihin, jotka olivat pienet suuren koehenkilömäärän vuoksi. Korrelaatiokertoimien jakautuminen merkitsevyysryhmittäin on taulukossa 10.

Taulukko 10.

Lopullisen kyselyn korrelaatiokertoimien määrät merkitsevyysryhmittäin sekä virherajoja vastaavat tulomomenttikertoimet ($N = 405$).

ei merkitseviä	n 93	r = .00 — .09
$p \leq .05$	35	r = .10 — .12
$p \leq .01$	37	r = .13 — .15
$p \leq .001$	135	r = .16 —
yhteensä	300	

Jokainen osio korreloi erittäin merkitsevästi vähintään yhteen muuhun osioon, joten osiot oli onnistuttu valitsemaan siten, että niillä oli yhteistä varianssia. Faktorointi tapahtui Valtion tietokonekeskuksessa kirjasto-ohjelmilla pääakselimenetelmällä (Harman 1962, 154—191).

Faktorointi lopetettiin kuudenteen faktoriin. Tällöin panokertoimet olivat kuutta lukuunottamatta pienempiä kuin .20 (Vahervuo ja Ahmavaara 1958, 77) ja kuudes faktori selitti enää vain 1,8 % kokonaisvariانسsista (taulukko 11).

Taulukko 11.
Selittyvyyden jakaantuminen kuuden faktorin pääakseliratkaisussa

Faktori		2	3	4	5	6	yht.
ominaisarvo	4.86	2.12	1.07	0.93	0.62	0.46	10.06
% kokonaisvarianssista	19.4	8.5	4.3	3.7	2.5	1.8	40.2
% selitetystä varianssista	48.6	21.1	10.5	9.2	6.0	4.6	100.0

Rotaatiossa pidettiin keskeisenä periaatteena faktoreiden tulkitavuutta. Tälläkin kerralla käytettiin sekä suora- että vinokulmaista ratkaisumenetelmää. Suorakulmaisen varimax-ratkaisun etuna on keskinäinen faktoreiden riippumattomuus. Haittana on pidettävä selittyvyysprosentin epätasaista jakautumista, sillä ensimmäinen faktori selittää suurimman osan yhteisestä varianssista.

Tuloskäsittely aloitettiin tekemällä faktorianalyysi erikseen tytöille ja pojille rotatoimalla molemmat aineistot kahdella eri kantavektoriyhdistelmällä. Vertailtaessa rotaatiotuloksia päädyttiin koko aineistoa rotatoitaessa viiden faktorin rotaatoratkaisuun tietyillä kantavektoreilla, jotka samoin kuin faktoreiden väliset korrelaatiot ja faktoreiden väliset kulmat ilmoitetaan analyttisen kosinirotaation tuottamassa tulostaulukossa (12).

Taulukko 12. Lopullisen asennemittarin kosiniratkaisun faktoreiden väliset korrelaatiot (r) ja kulmat (k) (N=405).

Faktori (kantavektori)	1 (98)	2 (104)	3 (105)	4 (109)	5 (110)
1 (98)		74°	75°	87°	82°
2 (104)	-.26		84°	78°	89°
3 (105)	-.25	.10		67°	84°
4 (109)	.04	-.19	.38		60°
5 (110)	-.14	-.00	.10	-.49	

Viidessä tapauksessa kymmenestä faktorit ovat lähes kohtisuorassa toisiaan vastaan, kolmessa tapauksessa faktoreiden välinen kulma on jonkin verran vino ja kahdessa tapauksessa selvästi vino. Faktoreiden korrelaatioita tarkastellaan luvussa 3. 1. 1. 2.

Selittävyysprosenttia (37.7) on pidettävä tyydyttävänä, kun on kyse asennetutkimuksesta. Ruoppilan suorittamassa opiskelijain asennetutkimuksessa selittyvyysprosentti oli 35.4 ja Koskelaisen te-

kemässä helsinkiläisten maallistumista selvittelevässä tutkimuksessa se oli 35.8 (Ruoppila 1967, liite 2 ja Koskelainen 1968, liite 7).

3.1.2. *Asenneulottuvuuksien tulkinta ja kuvaus*

3.1.2.1. *Faktoreiden tulkinnasta*

Uskonnonopetuksen virittämien asenteiden nimeäminen ja tulkinta perustuu kahteen faktorianalyysiin ja neljään rotaatioratkaisuun. Ensimmäiselle koehenkilöjoukolle (N=200) esitettiin 180 osiota käsittänyt mittarin ensimmäinen versio (liite 3) kokonaan ja siitä faktoroiitiin 71 osiota: analyysi tuotti 7 tulkittavaa faktoria, jotka rotatoitiin sekä varimax-menetelmällä että analyyttisen kosinirotaation menetelmällä. Toiselle koehenkilöjoukolle (N=405) esitettiin lopullinen mittari, jossa oli 25 osiota (liite 5): tästä pääaineistosta syntyi 5 tulkittavaa faktoria, jotka myös rotatoitiin molemmilla mainituilla menetelmillä. Tässä kuvataan pääanalyysin tuottamat viisi faktoria analyyttisen kosinirotaation tulosten mukaisessa järjestyksessä. Muiden faktorianalyysien ja rotaatioratkaisujen tulokset esitetään rinnan pääanalyysin tulosten kanssa siltä osin kuin tuloksia voidaan pitää toisiaan vastaavina. Kaikkien neljän rotaatioratkaisun vastaavuutta on selvitetty laskemalla kongruenssikertomia.

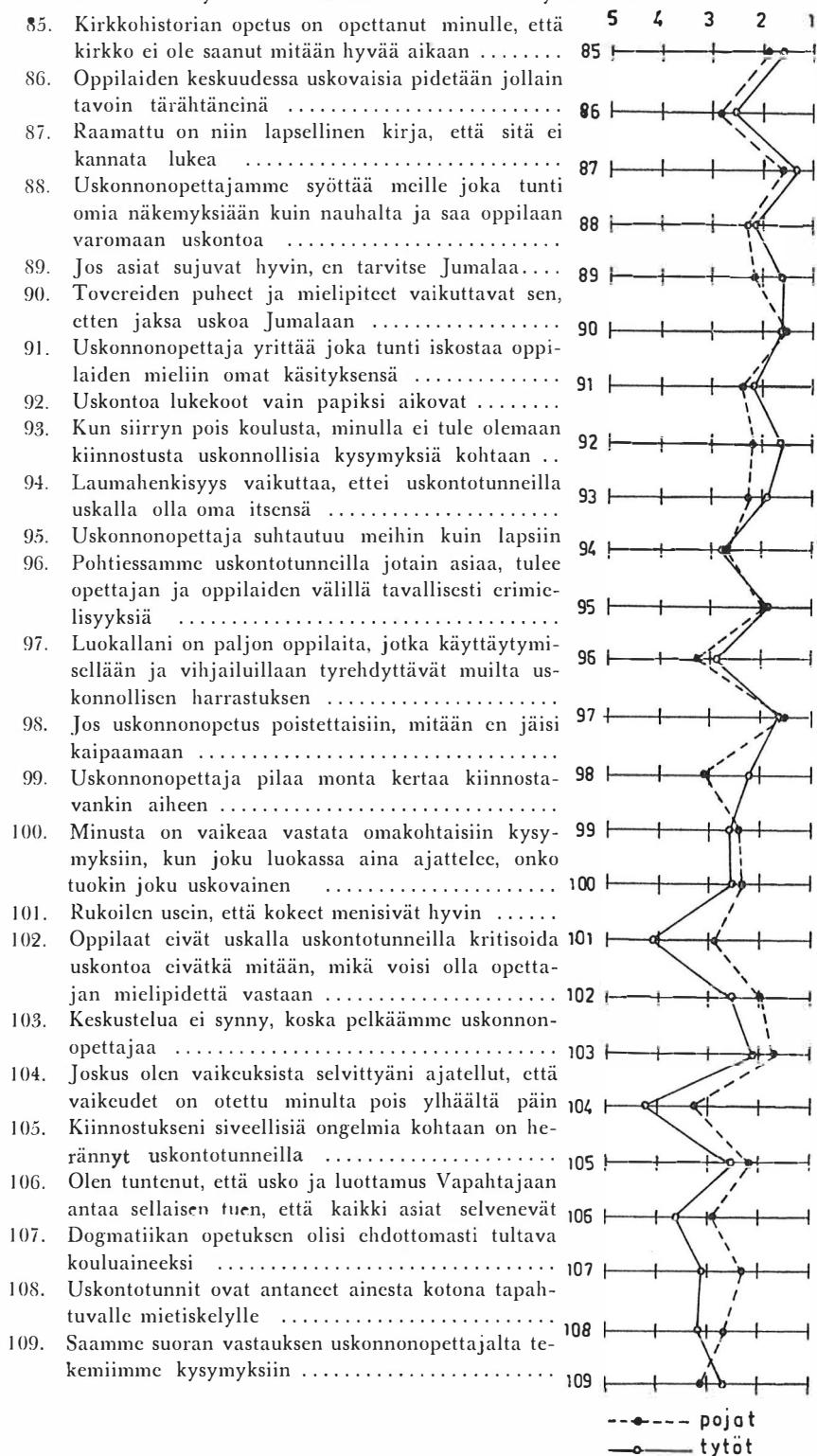
Pääanalyysin faktoreita tulkittaessa ja kuvattaessa kiinnitetään huomiota erityisesti suhteellisen puhtaisiin faktoriväittämiin. Puhdtaana pidetään osioita, jonka painokerroin tulkittavalla faktorilla on vähintään .40, kun se muilla faktoreilla jää alle .30. Faktorit luonnehditaan ensisijaisesti näiden muuttujien nojalla, mutta kuvauksessa otetaan huomioon myös muiden muuttujien sekä muiden faktori- ja rotaatioratkaisujen tulkittavalle faktorille antamaa sävytystä. Koska lopullisen tutkimuksen tulosaineistoa on pidettävä edustavampana, ei seuraavassa asenneulottuvuuksien kuvauksessa kuitenkaan tuoda esiin kaikkia ensimmäisessä aineistossa voimakkaasti painottuneita muuttujia. Ensimmäisen aineiston faktorianalyysin tulokset tulkintoiheen esitetään kokonaisuudessaan liitteessä 10.

Asenneulottuvuuksia kuvattaessa tarkastellaan myös faktoreiden pysyvyyttä sekä faktoreihin kuuluvien osioiden keskiarvoja (piirros 3). Tuonnempana on keskiarvojen erojen merkitsevyyttä testattu t-testin avulla, joskin se on sangen herkkä jakautuman vinoudelle.

Piirros 3.

Tyttöjen (N=208) ja poikien (N=197) vastaukset eri osioilla keskiarvojen mukaan esitettynä

5 = Olen täysin samaa mieltä 1 = Olen täysin eri mieltä

3. 1. 2. 2. *Asenteiden perusulottuvuudet ja pääominaisuudet**Faktori 1.**Tovereiden pelko*

	Lopullinen kysely				Kokeilumittari			
	K	σ	(1) kos	(2) var	K	σ	(3) kos	(4) var
97. Luokallani on paljon oppilaita, jotka käyttäytymisellään ja vihjailuillaan tyrehtyttävät uskonnollisen harrastuksen	1.67	1.02	.51	.49	2.01	1.22	.53	.55
100. Minusta on vaikea vastata oma-kohtaisiin kysymyksiin, kun joku luokassa aina ajattelee, onko tuokin joku uskovainen	2.48	1.34	.52	.58	3.08	1.41	.64	.65
94. Laumahenkisyys vaikuttaa, ettei tunneilla uskalla olla oma itsensä	2.85	1.46	.40	.46	3.30	1.36	.59	.65
90. Tovereiden puheet ja mielipiteet vaikuttavat sen, ettei jaksa uskoa Jumalaan	1.64	.95	.37	.36	1.91	1.21	.53	.53

HUOM. (1) ja (3) tarkoittavat kosinirotaation painokertoimia ja (2) ja (4) vari-maxrotaation kertoimia.

Muuttujien korrelaatiot lopullisessa kyselyssä:

	94	97	100
90	.04	.14	.02
94		.16	.40
97			.29

Faktorointien väliset kongruenssikertoimet:

	(1)	(2)	(3)	(4)
(1)				
(2)	.96			
(3)	.78	.94		
(4)	.71	.92	.90	

Kustakin osiosta ilmoitetaan keskiarvo (K), kummassakin kyselyssä saatu keskihajonta (σ) ja eri rotaatioteknisissä saadut painokertoimet. Korrelaatiotauluista on jätetty pois lävistäjällä esiintyvät korrelaatiokertoimet.

Osiot sisältävät mainintoja luokkayhteisöstä ja sen jäsenistä sekä näiden rajottavasta vaikutuksesta oppilaan uskonnolliseen käyttäytymiseen. Faktoriosoiden sisällön perusteella on kysymys tovereiden

aiheuttamasta uskonnollisen ilmaisun rajottamisesta tai vapaudesta. Faktoria kutsutaan lyhyesti *Tovereiden pelon faktoriksi*. Lopullisen rotaation toinen ja kolmas osio (94; Laumahenkisyys, 100; Oma-kohtaisiin kysymyksiin vastaamisen vaikeus) painottuivat ja korreloivat voimakkaasti myös ensimmäisessä kyselyssä. Tämän perusteella näyttää siltä, että faktorin invariantein osa sisältää melko epämääräistä informaatiota pelon aiheuttajasta.

Faktori havaittiin kaikissa rotaatioissa. Pienehköt kongruenssi-kerrointen arvot lopullisen kyselyn kosinirotaation ja ensimmäisen kyselyn rotaatioiden välillä johtuvat sekä eriytyneemmästä kokeilumittarin faktorianalyysistä että eräiden osioiden jäämisestä pois lopullisesta mittarista. Laajempi ensimmäinen mittariversio paljastaa selvemmin, että tämä faktori on riippuvuussuhteessa uskon- totuntien aikana syntyviin kokemuksiin.

Tovereiden pelko ei keskimäärin ole kovin yleistä. Tyttöjen ja poikien vastaukset eivät eroa toisistaan merkitsevästi tällä faktorilla (ks. liite 6) ja ovat yleensäkin pienimmillään toveruussuhteita koskevilla osioilla (90, 97, 100). Sen sijaan esikokeiden lähinnä itä-suomalaisista kouluista valitut oppilaat osoittautuvat lopullisen kyselyn koehenkilöitä keskimääräistä aremmiksi.

Faktori on sävyltään affektiivinen ja suhteellisen pysyvä, kuten puhtaille faktorimuuttujille laskettu stabiliteettikertoimien keskiarvo (.50) osoittaa (liite 9).

Faktori 2.

Opettajan pelko — kriittisyys opettajaa kohtaan

	Lopullinen kysely				Kokeilumittari			
	K	σ	(1) kos	(2) var	K	σ	(3) kos	(4) var
103. Keskustelua ei synny, koska pelkäämme uskonnonopettajaa	1.88	1.25	.74	.71	1.96	1.21	.39	.53
102. Oppilaat eivät uskalla uskontunneilla kritisoida uskontoa eivätkä mitään, mikä voisi olla opettajan mielipidettä vastaan	2.30	1.47	.73	.72	2.67	1.64	.40	.68
96. Pohtiessamme uskontotunneilla jotain asiaa, tulee opettajan ja oppilaiden välillä tavallisesti crimielisyyksiä	3.18	1.46	.24	.30	3.53	1.42	.64	.52

Muuttujien korrelaatiot lopullisessa kyselyssä:

	102	103
96	.18	.12
102		.55

Faktorointien väliset kongruenssikertoimet:

(1)	(2)	(3)	(4)
(1)			
(2)	.52		
(3)	.39	.39	
(4)	.87	.93	.96

Osioiden sisältämä informaatio on ilmeisen yksiselitteinen. Opettajan mielipiteestä poikkeamisen pelko tukahduttaa oppilaiden itsenäisyyden ja aktiivisuuden tai oppilaat suhtautuvat kriittisesti uskonnonopetukseen. Faktori on *Opettajan mielipiteestä poikkeamisen pelon* faktori. Sen toinen pää ilmentää todennäköisesti riippumattomuutta opettajan mielipiteestä. Faktori korreloi hieman Tovereiden pelon faktorin kanssa ($r = .26$). Pelko on yhteistä, mutta pelon kohde on nyt toinen.

Kongruenssikerrointen nojalla on todettava, että kaikki faktorit vastaavat parhaiten ensimmäisen kyselyn varimax-faktoria. Tämä on odotettavissa oleva tulos, sillä lopullisen mittarin osiot valittiin ensimmäisen kyselyn varimax-ratkaisun nojalla silloin kun suoritettiin faktoreiden puhdistamista (Cooley ja Lohnes 1962, 162). Muut kongruenssikertoimet ovat pienehköjä.

Faktorin stabiluus on todettava vähäiseksi (.30). Tämä voi johtua siitä, että lopullisen kyselyn mittaukset tehtiin syksyllä. Tällöin asenteet opettajaan joissain tapauksissa vasta olivat muotoutumassa.

Kongruenssiarvot viittaavat kuitenkin siihen, ettei tätä faktoria ole syytä pitää satunnaisfaktorina, joskin se on altis vaihteluille.

Keskiarvot osoittavat, etteivät oppilaat yleensä ilmaise pelkäävänsä opettajaa. Kuitenkin hajonnat kertovat, että opettajaa myös pelätään. Tytöt osoittautuivat aremmiksi kuin pojat.

Faktori on luonteeltaan affektiivinen.

*Faktori 3.**Sisäistynyt kristillisyyys — käytännöllinen elämäntapa*

	Lopullinen kysely				Kokeilumittari			
	K	σ	(1) kos	(2) var	K	σ	(3) kos	(4) var
104. Joskus olen vaikeuksista selvittyäni ajatellut, että vaikeudet on otettu pois ylhäältä päin	3.86	1.32	.73	.71	3.86	1.36	.69	.73
106. Olen tuntenut, että usko ja luottamus Vapahtajaan antaa sellaisen tuen, että kaikki asiat selvenevät	3.37	1.30	.67	.70	3.32	1.18	.49	.62
101. Rukoilen usein, että kokeet menisivät hyvin	3.51	1.55	.60	.66	2.34	1.32	.56	.64
89. Jos asiat sujuvat hyvin, en tarvitse Jumalaa	1.86	1.23	-.60	-.63	2.21	1.37	-.64	-.61
87. Raamattu on niin lapsellinen kirja, että sitä ei kannata lukea	1.42	.82	-.48	-.54	1.93	1.11	-.59	-.66
92. Uskontoa lukekoot vain papiksi aikovat	1.95	1.17	-.38	-.51	1.89	1.21	-.62	-.73

Muuttujien korrelaatiot lopullisessa kyselyssä:

	89	101	104	106
87	.41	-.32	-.32	-.36
89		-.42	-.47	-.47
101			.54	.56
104				.56

Faktorointien väliset kongruenssikertoimet:

	(1)	(2)	(3)	(4)
(1.)				
(2.)	.93			
(3.)	.85	.85		
(4.)	.88	.86	.96	

Faktori kuvastaa persoonallista jumalasuhdetta siten, että sen toisessa päässä ovat sisäistynyttä tunnekristillisyyttä kuvaavat varianssin aiheuttajat. Faktorin toinen pää kuvastaa sellaista elämänmuotoa, johon kuuluu kristillisten tapojen instrumentaalinen hyväksyminen, ei siis täydellinen kieltäminen. Sellaisesta asennoitumisesta on perinteellisesti käytetty nimitystä sekularismi (Palo 1968, 44)

Faktoria kutsutaan *Sisäistyneen kristillisyyden faktoriksi*. Suurin osa osioista koskee koulutilanteen ulkopuolista uskonnollisuutta, niin että vain yhdessä tapauksessa kouluelämä tulee selvästi mukaan (101).

Faktori syntyi kaikissa ratkaisuissa ja osoittautui sängen kongruentiksi erityisesti saman mittauksen eri rotaatioiden välillä. Faktorin eriytymistä ei voida havaita faktoreiden lukumäärää lisättäessä (liite 11). Kummassakin kosniratkaisussa havaitaan tämän faktorin korreloivan lievästi opettajan pelon faktoriin ($r = -.251$) siten, että kristinuskon sisäistäneet eivät koe opettajaa pelottavaksi.

Sisäistyneen kristillisyyden faktori on verraten pysyvä, sillä sen osioiden stabiliteettikertoimien keskiarvo on .55. Myös edeltävät tutkimukset tukevat käsitystä uskonnollisuuden pysyvyydestä. Benderin mukaan collegeylioppilaiden uskonnolliset asenteet olivat 15 vuoden mittaustauon jälkeen erittäin yhtäpitäviä aikaisempien kanssa (Bender 1958, 45). Ferguson tekee saman havainnon uskonnollisten ja humanitaaristen asenteiden pysyvyydestä neljän vuoden aikana (Ferguson 1941, 283—287).

Keskiarvot osoittavat, että useimmat abiturientit ilmoittavat sisäistäneensä kristillistä ajattelua.

Tyttöjen ja poikien keskiarvot (K), keskihajonnat (σ) ja vastausten erojen merkitsevyys Sisäistyneen kristillisyyden faktorin osioissa.

Taulukko 13.

Tyttöjen ja poikien keskiarvot, hajonnat sekä t-testillä tutkitut keskiarvojen erojen merkitsevyydet Sisäistyneen kristillisyyden faktorin osioissa.

	Tytöt		Pojat		p<	Kaikki	
	K	σ	K	σ		K	σ
104	4.36	.97	3.33	1.43	.001	3.86	1.32
106	3.71	1.22	2.90	1.25	.001	3.32	1.30
101	4.04	1.32	2.95	1.59	.001	3.51	1.55
89	1.61	1.08	2.12	1.21	.001	1.86	1.23
87	1.30	.74	1.54	.88	.05	1.42	.82
92	1.69	1.02	2.21	1.27	.001	1.95	1.17

Tyttöjen vastaukset eroavat enemmän keskimmäisestä vastausvaihtoehdosta kuin poikien vastaukset. Tutkitun näytteen tytöt osoittautuvat huomattavasti uskonnollisemmiksi kuin pojat. Erot ovat

suurimmillaan osioissa, joiden merkkiärsykeitä voidaan pitää affektiivisinä. Vähäisimmät erot ovat osiossa 87. Tämän osion ärsykemerkki ('Raamattu') voidaan tulkita kognitiivissävyiseksi.

Tyttöjen suurempi uskonnollisuus on todettu toisaallakin. Paa-vo Kortekankaan samoihin aikoihin keräämä tutkimusaineisto (1967, 24—25) osoittaa, että aikuisista kirkon tilaisuuksissa kävijöistä joka neljäs on mies, kun taas varhaisnuorisossa on poikien ja tyttöjen suhdeluku 9:11. Rippikouluikä näyttää muodostuvan taitekohdaksi, jonka jälkeen miesten uskonnollinen aktiivisuus vähenee.

Faktoriosoiden pohjalta muodostuu abiturienttien uskonnollisia subjekteja kuvaava luettelo järjestykseltään seuraavaksi: 'Ylhäältä päin', Vapahtaja, rukous, Jumala; Raamattu, uskonnonopetus, uskonnollinen kysely, uskonto (kouluaineena) ja kirkkohistoria. Luettelo on saatu osioiden merkkiärsykkeiden järjestyksestä. Vaikka merkkiärsykkeiden väliset erot eivät ole kovin suuret, muodostuu niistä hierarkia, joka jännittyy yliluonnollisen ja reaalisen tapahtumisen välille. Osmo Koskelaisen tutkimuksesta (1968) voidaan laatia vastaava luettelo, jossa äskeisen kanssa on eräs yhteinen piirre: 'Jumala' ei sijoitu luettelon kärkeen, vaan sen keskivälille, t.s. usko Jumalaan ei ole keskeisen uskonnollisen asennoitumisen mitta (Koskelainen 1968, 122—123).

Faktori 4.

Koulu-uskonnon kiinnostavuus — vastenmielisyys

	Lopullinen kysely				Kokeilumittari			
	K	σ	(1) kos	(2) var	K	σ	(3) kos	(4) var
108. Uskontotunnit ovat antaneet ainesta kotona tapahtuvalle mietiskelylle	2.98	1.36	.50	.44	2.74	1.47	.57	.56
107. Dogmatiikan opetuksen olisi ehdottomasti tultava kouluaineeksi	2.82	1.24	.55	.47	2.80	1.55	.15	.17
93. Kun siirryn pois koulusta, minulla ei tule olemaan kiinnostusta uskonnollisia kysymyksiä kohtaan	2.10	1.16	-.40	-.35	2.35	1.21	-.16	-.10
98. Jos uskonnonopetus poistettaisiin, mitään en jäisi kaipaamaan	2.64	1.39	-.37	-.41	3.12	1.27	-.17	-.19

Muuttujien korrelaatiot lopullisessa kyselyssä:

	98	107	108
93	.42	-.30	-.26
98		-.39	-.32
107			.27

Faktorointien väliset kongruenssikertoimet:

	(1)	(2)	(3)	(4)
(1)				
(2)	.90			
(3)	.85	.76		
(4)	.97	.70	.96	

Faktori koostuu osioista, joiden yhteisenä piirteenä on rationaalisävyinen kiinnostus koulu-uskontoa kohtaan. Kolmannen faktorin, Sisäistyneen kristillisyyden kanssa yhteinen osio (98) sävyttää tätä faktoria hieman affektiiviseen suuntaan. Tämä näkyy myös faktoreiden keskinäisestä riippuvuudesta ($r = .38$).

Sisäistynyt kristillisuus ja tämä faktori erottuvat kuitenkin verraten selvästi toisistaan, sillä faktoreiden välinen kulma on 67° ja faktoreille yhteistä varianssia on vain noin 14 %.

Riippuvuus muista faktoreista on lähes olematon. Faktoria kutsutaan *Koulu-uskonnon kiinnostavuuden faktoriksi*, ja sen toinen pää ilmentää koulu-uskonnon vastenmielisyyttä.

Faktorin on kaksipäisyys havaitaan kahdella tavalla: Kiinnostuksen kohde voi pysyä vakiona, mutta kiinnostuksen voimaa ilmaiseva määre vaihtuu. Kiinnostuksen voimaa ilmaiseva määre voi pysyä vakiona, mutta tällöin kiinnostuksen kohde vaihtuu. Kun molemmat tarkastelutavat otetaan samanaikaisesti huomioon, saadaan 'uskonnonopetuksen' sisällöksi empiirisesti tulkittuna *uskontotunnit*, *uskontoläksyt* ja *uskonnonopettajat*. Erityisen selvästi tämä havaitaan ensimmäisen kyselyn faktoreissa (ks. liite 10).

Kongruenssiarvot osoittavat, että rotaatiomenetelmä ei ole vaikuttanut sanottavasti faktorin luonteeseen silloin, kun kysymyksessä on samaan faktorimatriisiin kaksi eri rotatointia. Tätä ulottuvuutta voidaan pitää varsin varmasti virittyvänä.

Faktori on sangen stabiili, sillä muuttujien kertoimien keskiarvo on suurin viidelle faktorille lasketuista arvoista (.60). Se osoittaa, että oppilaiden käsitykset oppiaineesta ovat vakiintuneet abiturienttiasteelle tultaessa

Tyttöjen ja poikien keskiarvot eroavat toisistaan seuraavasti:

	Tyttöt		Pojat		p<	Kaikki	
	K	σ	K	σ		K	σ
108	3.21	1.29	2.73	1.39	.001	2.98	1.36
107	3.16	1.19	2.46	1.18	.001	2.82	1.24
93	1.90	1.07	2.30	.21	.001	2.10	1.16
98	2.27	1.27	3.02	1.41	.001	2.64	1.39

Kahden voimakkaimman osion (108, 107) keskiarvo vastaa keskimmästä vastausvaihtoehtoa, mutta hajonta on hieman yli yhden. Voidaan siis sanoa, että tutkitun joukon mielenkiinto uskonnonopetukseen noudattelee likimain normaalijakautumaa. Tytöt ovat kuitenkin keskimääräisesti kiinnostuneempia kuin pojat. He ovat myöskin selvästi tietoisia kiinnostuksensa jatkumisesta kouluajan jälkeenkin (93; 'Kun siirryn pois koulusta...'). Enemmistö tytöistä haluaa säilyttää uskonnonopetuksen koulussa, mutta poikien mielipiteet tässä osiossa (8; 'Jos uskonnonopetus poistettaisiin') jakaantuvat miltei tasan keskimmäisen vastausvaihtoehdon molemmin puolin. Erot ensimmäisen kyselyn ja lopullisen kyselyn välillä eivät ole mainittavia.

Tämän faktorin osioiden keskiarvoja ja hajontalukuja voidaan verrata vielä Sisäistyneen kristillisyyden osioiden tunnuslukuihin. Yleishavaintoja voidaan tehdä kaksi: Tyttöjen ja poikien erot sisäistyneen kristillisyyden alueella ovat suuremmat kuin koulu-uskonnon kiinnostavuudessa. Toiseksi voidaan huomata, että pienimmät hajonnat ovat tytöillä Sisäistyneen kristillisyyden faktoriosioissa, joissa pojilla on suuremmat hajontaluvut. Suuruutensa puolesta sijoittuvat tyttöjen ja poikien hajontaluvut Koulu-uskonnon kiinnostavuuden faktorilla äskeisten hajontalukujen väliin. Tämän nojalla siis yhteinäisin asenteenmuodostus on tytöillä sisäistyneen kristillisyyden faktorilla ja vaihtelevin pojilla. Poikien ja tyttöjen kiinnostus koulu-uskontoon vaihtelee samoissa rajoissa, kuitenkin niin, että tytöt ovat kiinnostuneempia kuin pojat.

Faktori 5.
Opettajakeskeisyys — oppilaan tasavertaisuus

	Lopullinen kysely				Mittarin ens. versio			
	K	σ	(1) kos	(2) var	K	σ	(3) kos	(4) var
109. Saamme suoran vas- tauksen uskonnonopetta- jalta tekemiimme kysy- myksiin	2.95	1.37	-.53	-.44	3.29	1.23	-.40	-.61
95. Uskonnonopettaja suh- tautuu meihin kuin lap- siin	1.94	1.17	.63	.60	2.53	1.46	.42	.66
99. Uskonnonopettaja pilaa monta kertaa kiinnosta- vankin aiheen	2.58	1.43	.56	.55	3.96	1.25	.37	.75
88. Uskonnonopettaja syöt- tää joka tunti omia nä- kemyksiään kuin nauhal- ta ja saa oppilaan varo- maan uskontoa	2.21	1.30	.77	.74	3.20	1.56	.58	.81
91. Uskonnonopettaja yrit- tää joka tunti iskostaa oppilaiden mieliin omat käsitöksensä	2.34	1.38	.68	.68	3.11	1.55	.55	.75

Muuttujien korrelaatiot:

	91	95	99	109
88	.70	.24	.39	-.27
91		.42	.32	-.18
95			.06	-.28
99				-.35

Faktorien väliset
kongruenssikertoimet:

	(1)	(2)	(3)	(4)
(1)				
(2)	.90			
(3)	.85	.88		
(4)	.97	.79	.97	

Osiot sisältävät arviointeja opettajan didaktisesta tahdikkaudesta ja hänen näkemystensä ja maailmankatsomuksensa joustavuudesta tai joustamattomuudesta. Opettajan kannalta voi olla kyseessä näkemys, että uskontoa on opetettava oppiaine- tai opettajakeskeisesti (ks. A. Takala a ja b sekä 1968, Ryans 1960, 102—103). Faktoria kutsutaan *Opettajakeskeisyyden faktoriksi*. Sen yhteys koulu-uskonnon kiinnostavuuteen on läheisin havaituista faktoreista ($r = .492$). Opettajakeskeisyys ja koulu-uskonnon vastenmielisyys varioivat yhdessä.

Faktori on kognitiivissävyinen ja altis vaihteluille, sillä faktori-

osioiden keskimääräinen stabiliteetti on .25. Kongruenssitaulu osoittaa, että ulottuvuuden tulkinta yhtä poikkeusta lukuunottamatta (2/4) on samansisältöinen. Vertailussa on mukana ensimmäisen kyselyn neljäs faktori, jonka sisältönä on aggressiivisuuden sävyttämä, opettajan kognitiivinen suppea-alaisuus. Tämä faktori ei olekaan opettajakeskeisyyden vastine, vaan eräs näkökulma siihen. Opettajakeskeisyys eriytyy seitsemän faktorin kosiniratkaisussa koulu-uskonnon vastenmielisyydeksi ja opettajan kognitiiviseksi suppea-alaisuudeksi (ks. liite 11). Opettajakeskeisyys on näinollen sidoksissa oppiainetta kohtaan tunnettavaan vastenmielisyyteen.

Tyttöjen ja poikien keskiarvot poikkeavat toisistaan merkitsevästi kahdessa tapauksessa (95 ja 91). Lopullisen kyselyn kosiniratkaisun kantavektoria (109) lukuunottamatta jakautumat ovat vinoja siten, että oppilaat kokevat opetustilanteen voittopuolisesti tasavertaiseksi opettajan kanssa, mutta on myös oppilaita, joiden mielestä opetustilanne on opettajakeskeinen.

6. Muut havaitut faktorit: Oppilaskeskeisyys, Ainekeskeisyys ja Kognitiivinen suppea-alaisuus.

Ensimmäisen kyselyn tuloksäsitelyssä saatiin joukko faktoreita, jotka eivät esiintyneet itsenäisinä lopullisen kyselyn tuloksissa (liite 10). Huomion arvoisina on pidettävä oppilaskeskeisyyden ja Ainekeskeisyyden faktoreita. Yhdessä Opettajakeskeisyyden kanssa ne muodostavat kolme opetuksellista vaihtoehtoa (ks. Koskenniemi 1968, 103).

Ensimmäisen kyselyn kosiniratkaisun tuloksena saatu Opettajan kognitiivisen suppea-alaisuuden faktori on erityisen mielenkiintoinen. Se eriytyy viiden faktorin jälkeen kolmesta faktorista. Nämä ovat Tovereiden pelko, Opettajan pelko ja Opettajakeskeisyys. Sen sijaan sillä ei ole yhteyttä Sisäistyneeseen kristillisyyteen eikä Koulu-uskonnon kiinnostavuuteen. Opettajan kognitiivisen suppea-alaisuuden faktori sisältää yhteistä varianssia opetustilanteessa välttämättömiin henkilöihin liittyvien asennefaktoreiden kanssa. Opettajan kognitiivinen suppea-alaisuus muodostaa näin ollen tekijän, joka on yhteydessä oppilaaseen monen eri tekijän välityksellä. Sen vaikutus oppiainetta kohtaan tunnettavan mielenkiinnon eroihin määräytyy sen mukaan, ovatko mainitut kolme faktoria aiheuttamassa näitä eroja.

3. 1. 2. 3. *Yhteenvedo abiturienttien asennoitumisesta uskonnonopetukseen*

Suoritetut analyysit osoittavat, että varianssia, joka ilmeni tutkitun abiturienttijoukon asennoitumisessa uskonnonopetukseen, voidaan kuvata seuraavien toisistaan suhteellisen riippumatta varioivien tekijöiden avulla:

1. Tovereiden pelko itseilmaisun vapautta rajoittavana tekijänä uskontotunnilla
2. Uskonnonopettajan kritisoinnin pelko
3. Sisäistynyt kristillisuus
4. Koulu-uskonnon kiinnostavuus
5. Uskonnonopetuksen opettajakeskeisyys

Näitä viittä faktoria voidaan pitää abiturienttien perusasenteina uskonnonopetukseen ja ne selittivät 38,4 % asenteiden kokonaisvariانسista.

Faktorit on kuvattu aikaisemmin. Ensimmäinen ilmensi ulottuvuutta *Tovereiden pelko - vapaus tovereiden pelosta uskonnolliseen käyttäytymiseen vaikuttavana tekijänä*. Faktori todettiin affektiiviseksi ja suhteellisen pysyväksi keskimääräisen stabiliteetin ollessa .50. Otoksen oppilaat eivät keskimäärin koe opetustilannetta ilmaisua rajoittavaksi, vaan ovat lievästi erimieltä osioiden sisällön kanssa: Vastausten keskiarvo vaihtelee välillä 1.67—2.85 tähän suuntaan, kun symmetrisesti neutraalin vaihtoehdon suhteen jakautuvien vastausten keskiarvon tulisi olla 3.00.

Tyttöjen ja poikien keskiarvot eivät eroa merkitsevästi toisistaan.

Opettajan pelko - Kriittisyys opettajaa kohtaan osoittautuu edellisen tavoin affektiiviseksi perusasenteeksi, jonka stabiliteetti on pienehkö (.30). Keskiarvojen mukaan (1.88—2.30) otoksen oppilaiden ei yleensä tarvitse pelätä opettajaa oppitunneilla, mutta tytöt ovat arempia kuin pojat.

Kolmanneksi saatiin faktori *Sisäistynyt kristillisuus-käytännöllinen elämäntapa*. Se on affektiivinen ja stabiili (.55). Poikien vastaukset jakautuivat normaalisti, mutta tytöt ovat merkitsevästi uskonnollisempia kuin pojat.

Neljäs faktori *Koulu-uskonnon kiinnostavuus-vastenmielisyys* koskee oppiainetta. Se on kognitiivinen ja pysyvä. Siinä pojat suhtautuvat lievän kielteisesti ja tytöt lievän myönteisesti uskonnonopetukseen.

Viides faktori, *Opettajakeskeisyys-oppilaan tasavertaisuus*, liittyy tunnin työskentelytapoihin. Faktori on kognitiivinen ja altis vaihteluille. Keskimääräinen stabiliteetti on .25. Yleensä oppilaat kokevat tuntityöskentelyn egalitaarisiksi. Poikien vapaus on hieman rajoitetumpaa.

Mainitut viisi faktoria saatiin sekä esikokeissa että lopullisessa mittauksessa ja sekä kosiniratkaisuissa että varimax-rotatioissa. Samat faktorit todettiin myös silloin, kun tyttöjen ja poikien tulokset faktoroiitiin lopullisen mittauksen jälkeen eri joukkoina.

Oppilaan motivaation kannalta negatiivinen asennoituminen uskonnonopetukseen liittyy lähinnä siihen, että uskonnonopetus koetaan opettajakeskeiseksi, oppilaan oman mielipiteen muodostamista ja ilmaisemista rajoittavaksi, uskonnonopettaja ja uskonto koetaan kohteeksi, joihin kohdistettu kritiikki virittää pelkoa, ja uskonto kouluaineena vastenmieliseksi. Vastaavasti myönteinen suhtautuminen uskonnonopetukseen liittyy lähinnä siihen, että uskonnonopetus koetaan oppilaskeskeiseksi, uskontotunti vapaata mielipiteen muodostusta ja ilmaisemista sallivaksi, uskonto ja uskonnonopettaja kohteiksi, joiden kritiikki ei aiheuta pelkoa ja uskonto kouluaineena kiinnostavaksi, omakohtaiselle pohdinnalle virikkeitä antavaksi.

Tämän tutkimuksen alussa sisällytettiin uskonnonopetukseen opettajan luokassa tapahtuva opetuksellinen toiminta, jolla hän pyrkii annettuun päämäärään. Sen mukaan löydetyt asenneulottuvuudet voidaan jakaa kolmeen pääryhmään, jotka kuvaavat samalla abiturienttien asenteiden keskeisimpiä variaatiolähteitä. Ryhmät ovat:

1. Asenteet uskonnonopetuksen päämäärään
 - Sisäistynyt kristillisuus
 - Koulu-uskonnon kiinnostavuus
2. Asenteet opetustilanteen henkilöihin
 - Tovereiden pelko itseilmaisun vapautta rajoittavana tekijänä uskontotunneilla
 - Uskonnonopettajan kritisoinnin pelko
3. Asenteet tunnin opetustapoihin
 - Uskonnonopetuksen opettajakeskeisyys
 - Uskonnonopetuksen oppilaskeskeisyys (havaittu esikokeissa)
 - Uskonnonopetuksen oppiainekeskeisyys (havaittu esikokeissa)

3. 2. ASENNEULOTTUVUUKSIEN JA RIIPPUMATTOMIEN MUUTTUJIEN YHTEYKSISTÄ

Seuraavassa tarkastellaan asenteiden perusulottuvuuksissa esiintyvää varianssia oppilaan kulttuuriympäristön ja hänen persoonallisuutensa kuuluvien riippumattomien muuttujien avulla. Tarkastelu suoritetaan faktorioimalla riippuvat asennemuuttajat yhdessä riippumattomien muuttujien kanssa ja rotatoimalla saadut faktorit. Riippuvat asennemuuttajat oli saatettu faktoripisteiden muotoon. Analyysi suoritettiin koko aineistolla. Faktoreita tulkittaessa tarkataan myös korrelaatiomatriisissa (liite 15) olevia merkitseviä kertoimia.

3. 2. 1. Faktorointi ja rotatointi

Faktorointi suoritettiin samoin kuin aikaisemminkin tässä tutkimuksessa. Faktorointi lopetettiin yhdeksään faktoriin ja niistä rotatoitiin erikseen seitsemän, kahdeksan ja yhdeksän faktoria suorakulmaisella varimaxrotaatiolla. Yhdeksän faktoria selitti 47 prosenttia kokonaisvariانسista ja tällöin kommunaliteetit jäivät vain muutaman sadan osan verran alle estimoitujen arvojen. Lisättäessä faktoreiden lukumäärää seitsemästä yhdeksään riippuvat asennemuuttajat jakautuivat useammalle faktorille. Rotaatoratkaisuissa syntyi sellaisiakin faktoreita, jotka eivät olleet yhteydessä tutkittavana olevaan riippuvaan varianssiin.

3. 2. 2. Faktoreiden tulkinta

Faktori 1.

Oppilaan oma-aloitteinen uskonnollisuus

29 .68 *Koulu-uskonnon kiinnostavuus — vastenmielisyyys*

22 .56 *Oppilaan uskonnollinen aktiivisuus — aktiivisuuden puute*

30 .54 *Tuntien vapaus opettajakeskeisyydestä — opettajakeskeisyys*

20 .29 *Korkea sosio-ekonominen taso — alhainen sosio-ekonominen taso*

28 .28 *Sisäistynyt tunnekristillisyyys — käytännöllinen elämäntapa*

Muuttajat korreloivat keskenään seuraavasti:

	22	28	29	30
20	.21	.14	.12	.15
22		.50	.41	.13
28			.17	.20
29				.47

Muut tilastollisesti merkitsevät korrelaatiot ($p < .05$) Koulu-uskonnon kiinnostavuuteen (29) ja Opettajakeskeisyyteen (30) ovat:

	29	30
2. Oppilaan sukupuoli: tyttö	.16	
5. Opettajan sukupuoli: nainen		.16
7. Opettajan virkavuodet: runsaasti	.10	
8. Opettajan pätevyys: pätevä		.18
9. Opettajan opetustaito: korkea	.13	.31
15. Liittymistarve: alhainen	.11	.12
16. Myötätuntonaisuus: alhainen	.11	.10
21. Kodin uskonnollinen harrastus: runsas		.20
26. Tovereiden pelko: puuttuu		.20
27. Opettajan pelko: ei esiinny	.17	

Faktorin tärkeimmät riippuvat muuttujat ovat Koulu-uskonnon kiinnostavuus ja siihen liittyvä uskontotuntien opettajakeskeisyydestä vapaa ilmapiiri; vastakohtana on vastenmielisyys koulu-uskontoa kohtaan ja sitä tukeva opettajakeskeinen opetustapa. Sisäistynyt tunnekristillisuus korreloi tämän faktorin puitteissa hieman koulu-uskonnon kiinnostavuuteen ja käytännöllinen elämäntapa vastenmielisyyteen koulu-uskontoa kohtaan.

Riippumattomista muuttujista oppilaan uskonnollisella aktiivisuudella on voimakas yhteys koulu-uskonnon kiinnostavuuteen passiivisuuden ja koulu-uskonnon vastenmielisyyden kytkeytyessä toisiinsa.

Perheen sosio-ekonominen taso sijoittuu tähän faktoriin, ja koulu-uskonnon kiinnostavuuteen korreloivat lisäksi vapaus opettajan pelosta, oppilaan sukupuoli (tyttö), opettajan korkea opetustaito sekä liittymistarpeen ja myötätuntonaisuuden puuttuminen, vaikkakin nämä korrelaatiot ovat pieniä.

Opettajan korkea opetustaito, muodollinen pätevyys, sukupuoli (nainen), runsas kodin uskonnollinen harrastus sekä vapaus tovereiden pelosta korreloivat merkitsevästi opettajakeskeisyyden havaitsemiseen.

Faktori voidaan nimetä *Oppilaan oma-aloitteisen uskonnollisuuden* faktoriksi.

Faktori 2.

Eristyvä — osallisuva kristillisuus

28 .55 Sisäistynyt tunnekristillisuus — käytännöllinen elämäntapa

23 .45 Huonot ihmissuhteet — hyvät ihmissuhteet

2 .36 Tyttöoppilas — poikaoppilas

6 .35 Nuori opettaja — vanha opettaja

Muuttujat korreloivat keskenään seuraavasti:

		6	23	28
	2	.43	-.07	.31
	6		.15	.12
	23			.23

Muut tilastollisesti merkitsevät korrelaatiot ($p < .05$) Sisäistyneeseen tunnekristillisyyteen ovat.

8. Opettajan pätevyys: epäpätevä	.14
12. Punitiivisuus: alhainen	.11
20. Sosio-ekonominen taso: korkea	.14
22. Oppilaan uskonnollinen aktiivisuus: vähäistä	.50
25. Oppilaan maalliset harrastukset: runsas	.17
26. <i>Tovereiden pelko</i> : pelkoa esiintyy	.19
29. <i>Koulu-uskonnon kiinnostavuus</i> : kiinnostaa	.17
31. Opettajan 'hyvyys': huono	.10

Faktorin tärkein riippuva muuttuja on Sisäistynyt tunnekristillisyyden, johon liittyvät huonot ihmissuhteet ja oppilaan sukupuoli (tyttö) tai vaihtoehtoisesti käytännöllinen elämäntapa ja siihen liittyvät hyvät ihmissuhteet ja oppilaan sukupuoli (poika). Sisäistyneeseen tunnekristillisyyteen korreloivat lisäksi merkitsevästi mm. oppilaan alhainen uskonnollinen aktiivisuus, tovereiden pelon kokeminen, koulu-uskonnon kiinnostavuus ja maalliset harrastukset.

Saatu faktori on periaatteessa sama kuin aikaisemmin saatu Sisäistyneen kristillisyyden asenne. Nyt se avartuu lisäksi oppilaan pienryhmätaustan ja kulttuuriympäristön suuntaan. Samalla voidaan todeta kyseisen asenteen riippumattomuus oppilaan persoonallisuudesta. Faktori on *Eristyvän — osallistuvan kristillisyyden* faktori.

Faktori 3.

Uskonnollisen kodin faktori

21	.39	<i>Kodin runsas uskonnollinen harrastus — harrastus puuttuu</i>
26	.38	<i>Tovereiden pelkoa esiintyy — pelko puuttuu</i>
17	.30	<i>Iloisuus — iloisuus puuttuu</i>
30	.28	<i>Opettajakeskeisyys häiritsee — ei häiritse</i>

Muuttujat korreloivat keskenään seuraavasti:

		21	26	30
	17	-.01	.03	.02
	21		.23	.20
	26			.20

Muut tilastollisesti merkitsevät korrelaatiot ($p < .05$) Tovereiden pelkoon ovat:

5. Opettajan sukupuoli: nainen	.16
7. Opettajan virkavuodet: vähän	.17
9. Opettajan opetustaito: korkea	.11
20. Kodin sosio-ekonominen taso: korkea	.12
23. Oppilaan lähiympäristön ihmissuhteet: huonot	.13
24. Kokoonumispaikkojen etäisyys: lähellä	.10
27. <i>Opettajan pelko</i>	.12
28. <i>Sisäistynyt tunnekristillisuus</i>	.19

Faktorin merkittävin riippuva variaabeli on tovereiden pelko ja siihen liittyvä opettajakeskeisyydestä häiriintyminen tai vapaus tovereiden pelosta ja opettajakeskeisyydestä häiriintymisestä.

Tovereiden pelko riippuu ensisijaisesti kodin runsaasta uskonnollisesta harrastuksesta. Vapautuneisuus pelosta riippuu vastaavasti kodin uskonnollisen harrastuksen puuttumisesta.

Merkitsevässä määrin tovereiden pelkoon korreloi lisäksi mm. sisäistynyt tunnekristillisuus ja opettajan pelko sekä opettajan sukupuoli (nainen), tämän vähäiset virkavuodet, oppilaan huonot lähiympäristön ihmissuhteet ja kodin korkea sosio-ekonominen taso.

Faktoriin liittyvät osiot osoittavat siis, että uskonnollinen koti saattaa virittää tovereiden arvostelun pelkoa uskonnollista käyttäytymistä edellyttävissä tilanteissa enemmän kuin uskontoa harrastamaton koti. Faktori on *Uskonnollisen kodin* faktori.

Faktori 4.

● *Oppilaan mielenterveys*

		K ^{*)}	σ ^{*)}
10.	.77 Ahdistuneisuus — vapautuneisuus	2.61	1.07
18.	.77 Huumorittomuus — huumori	2.79	1.01
11.	.66 Pelokkuus — pelottomuus	2.71	.93
13.	.62 Ennakkoluuloisuus — ennakkoluulottomuus	3.13	.93
17.	.58 Ilottomuus — iloisuus	3.00	.90
12.	.33 Punitiivisuus — ei punitiivisuutta	2.68	.87
14.	.28 Vihaisuus — vihattomuus	2.97	.72

*) Nämä tunnusluvut esitetään tässä, koska niitä ei aikaisemmin ole missään ilmoitettu.

Muuttujat korreloivat keskenään seuraavasti:

	11	12	13	14	17	18
10	.48	.35	.45	.29	.60	.64
11		.26	.44	.22	.34	.50
12			.28	.78	.25	.41
13				.28	.25	.49
14					.15	.40
17						.48

Faktorin muuttujat eivät korreloi riippuviin asennemuuttujiin yhtä jo mainittua poikkeusta lukuunottamatta (käytännöllinen elämäntapa / punitiivisuus, $r = .11$). Muuttujilla on kuitenkin monipuolinen korrelatiivinen yhteys oppilaan pienryhmä- ja kulttuuritaustaan (liite 14).

Yhdeksästä piirremuuttujasta seitsemän kannattaa tätä faktoria ja kaikki ne ilmentävät yksilön sisäistä kokemusmaailmaa. Faktori saatiin miltei samansuuruisin painokertoimin seitsemän ja kahdeksan faktorin ratkaisuisissa ja sitä on pidettävä *Oppilaan kokemana mielen-terveyden* faktorina. Asennevarianssi ei ole yhteydessä tämän faktorin varianssiin. Keskiarvojen perusteella on tutkitun joukon mielen-terveys hieman häiriintynyt.

Faktori 5.

Oppilaan epäsosiaalisuus — sosiaalisuus

		K*)	σ^*)
12.	.80 Punitiivisuus — ei-punitiivisuus	2.68	.87
14.	.79 Vihaisuus — vihattomuus	3.97	.72
16.	.59 Myötätuntoisuus puuttuu — myötätuntoisuus	3.00	.96
15.	.56 Heikko liittymistarve — voimakas liittymistarve	3.21	.81

*) Nämä tunnusluvut esitetään tässä, koska niitä ei aikaisemmin ole missään ilmoitettu

Muuttujat korreloivat keskenään seuraavasti:

	14	15	16
12	.78	.48	.43
14			.35

Asennemuuttajat korreloivat faktorin muuttujiin (epäsosiaalisuus) seuraavasti:

	12	15	16
Opettajan pelkääminen		.10	
Käytännöllinen elämäntapa	.11		
Koulu-uskonnon kiinnostavuus		.11	.11
Opettajakeskeisyys häiritsee		.12	.10

Faktorin muuttajat edustavat kahta vastakkaista tyyppiä, hajoitavia ja rakentavia emootioita ja muodostavat ihmissuhteita ilmentävän faktorin, jota kutsutaan *Oppilaan epäsosiaalisuuden — sosiaalisuuden faktoriksi*.

Faktorilla ei ole yhteisvarianssia asenneulottuvuuksiin, mutta sen eräät muuttajat korreloivat muutamiin asennevariaabeleihin. Näistä merkittävin on oppilaan liittymistarve.

Oppilaan mielenterveyttä ilmentävällä faktorilla ja sosiaalisuusfaktorilla ei ole yhteisvarianssia. Keskiarvojen nojalla oppilaat ovat lievästi epäsosiaalisia.

Faktori 6.

Opettajaan ja virkaikään sidottu pelko

- 5. .58 Naisopettaja — miesopettaja
- 7. .58 Vähän virkavuosia — paljon virkavuosia
- 27. .31 *Opettajan pelko — vapaus opettajan pelosta*

Muuttajat korreloivat keskevään seuraavasti:

	7	27
5	.37	.11
7		.18

Muut merkitsevät korrelaatiot Opettajan pelkoon ovat:

1. Yhteiskoulu	.19
2. Sukupuoli: poika	.13
8. Pätevyys: epäpätevä	.14
15. Liittymistarve: heikko	.10
19. Paikkakunta: maaseutu	.24
20. Sosio-ekonominen taso: korkea	.18
24. Kokoontumispaikat: lähellä	.19
26. <i>Tovereiden pelko</i>	.12
29. <i>Koulu-uskonnon vastenmielisyys</i>	.17

Opettajan pelko riippuu opettajan sukupuolesta (nainen) ja vähäisestä virkavuosien määrästä. Opetus koetaan vapaaksi, kun opettajana on kokenut miesopettaja.

Opettajan pelkoon korreloi mm. paikkakunnan maaseutumaisuus, koulu-uskonnon vastenmielisyys ja tovereiden pelko, jotka osoittavat faktorin viriävän tietyssä kulttuuriympäristössä niukan kokemuksen omaavan naisopettajan vaikutuksesta. Faktoria kutsutaan *Opettajaan ja virkaikään sidotuksi peloksi*.

Faktori 7.

Opettajan kompetenssi

- 8. .83 Opettaja pätevä — epäpätevä
- 9. .72 Korkea opetustaito — huono opetustaito
- 6. .37 Opettaja iäkäs — opettaja nuori
- 2. .42 Tyttöoppilas — poikaoppilas
- 5. .32 Naisopettaja — miesopettaja

Opettajan pätevyys (8) ja Korkea opetustaito (9) korreloivat seuraavasti riippuviin muuttujiin:

	8	9
26. Tovereiden pelko	.14	— .11
27. Kriittisyys opettajaan	.14	
29. Koulu-uskonnon kiinnostavuus		.13
30. Opettajakeskeisyys	.18	.31

Faktorin voimakkaimmat osiot ($r_{8,9} = .71$) oikeuttavat nimeämään faktorin *Opettajan kompetenssin* faktoriksi, josta asennemuuttajat eivät suoranaisesti riipu. Voimakkaimpien muuttujien korrelaatiot osoittavat, että useimmat asenteet riippuvat opettajan kompetenssia mittaavista tärkeimmistä muuttujista.

Faktori 8.

Oppilaan koulumenestys

- 3. .69 Uskontonumero
- 4. .67 Ainekirjoitusnumero

Muuttujien välinen korrelaatio on .48. Mikään asennemuuttaja ei riipu tästä *Oppilaan koulumenestyksen* faktorista, eikä sen kumpi-

kaan muuttuja korreloi merkitsevästi yhteenkään asennemuuttujaan. Tämä faktori esiintyy kaikissa faktoriratkaisuissa.

Faktori 9.

Koulupaikkakunnan faktori

1. 89 Koulumuoto: lysco — yhteiskoulu
19. 88 Kaupunki — maaseutu
2. 37 Oppilas: poika — maaseutu
24. 36 Kokoontumispaikat: lähellä — kaukana
20. 34 Kodin sosio-ekonominen taso: korkea — alhainen

Kahden voimakkaimman muuttujan välinen korrelaatio on .81, mutta kaikki korrelaatiokertoimet poikkeavat erittäin merkitsevästi nollassa. Kahden voimakkaimman muuttujan merkitsevistä korrelaatioista asennemuuttujiin voidaan todeta, että opettajan pelkoa tuntevat maalaisoppilaat ($r = .24$) ja lyseolaiset ($r = .19$). Faktoria on pidettävä *Koulupaikkakunnan faktorina*, joka ei varioi yhdessä asennemuuttujien kanssa.

Yhteenveto. Tutkittaessa asennemuuttujien ja riippumattomien muuttujien yhteyksiä faktorianalyysin avulla voitiin yhdeksän faktorin avulla selittää 47,2 % kokonaisvariانسista seuraavasti: kolme uskonnollisuuteen liittyvää faktoria selitti 11 %, oppilaan persoonallisuuteen liittyvät kaksi faktoria selittivät 15 % ja lähinnä oppilasta, opettajaa ja paikkakuntaa koskevista tilastotiedoista syntyneet neljä faktoria selittivät 21 % kokonaisvariانسista.

Oppilaan uskonnollisuudessa ilmeni kolmentyyppistä vaihtelua:

- oma-aloitteisuus — passiivisuus uskonnollisuudessa,
- eristytävä tunnekristillisuus — osallistuva tapakristillisuus,
- kodin vaikuttama uskonnollisuus — uskonnollisuuden puuttuminen

Oppilaan persoonallisuutta ilmensi

- oppilaan sisäinen mielenterveys / mielenterveyden järkkyminen ja

- oppilaan ihmissuhteisiin kuuluva sosiaalisuus / epäsosiaalisuus.

Kumpikaan ei varioinut yhdessä asennemuuttujien kanssa.

Opettajaa, oppilasta ja paikkakuntaa koskevista tiedoista muodostui

- opettajan virkaikä
- kompetenssia
- koulupaikkakuntaa ja
- oppilaan koulumenestystä koskevat faktorit.

Näistä ensiksi mainittu oli yhteydessä opettajan pelkoon.

Vaikka asennemuuttujien yksityiskohtaiset riippuvuudet täsmällisimmin on jo esitetty edellä, voidaan niitä koskeva tieto koota seuraavaksi yleisluonnehdinnaksi:

Tovereiden pelko liittyy yleisempään kodin uskonnollisuuteen, jonka oppilaskin on sisäistänyt. Koti on varakas ja se sijaitsee lähellä kokoontumispaikkoja. Oppilaan lähiympäristön ihmissuhteet ovat huonot. Pelottavalta tuntuva opettaja on aloitteleva, korkean opetustaidon omaava nainen.

Opettajan pelkoa aiheuttaa aloitteleva, epäpätevä naisopettaja, joka toimii maaseudun yhteiskoulussa. Oppilas on varakkaan kodin poika, joka ei kaipaa kontakteja. Hän ei myöskään pidä koulun uskonnosta.

Sisäistynyt tunnekristillisuus kuuluu oppilaan eristyvään uskonnollisuuteen, joka on ominaista huonot ihmissuhteet omaavalle punitiivisuudesta vapaalle tytölle, jonka koti on varakas. Hänellä on runsaasti maallisia harrasteita uskonnollisten puuttuessa. Hän pitää epäpätevää opettajaansa huonona.

Koulu-uskonnon kiinnostavuus on osa oppilaan oma-aloitteista uskonnollisuutta, johon kuuluu oppilaan uskonnollinen aktiivisuus ja kodin korkea sosio-ekonominen taso. Oppilas on tyttö, joka ei tunne myötätuntoa eikä kaipaa kontakteja. Korkean opetustaidon omaavaa kokenutta opettajaa ei koeta pelottavaksi.

Opettajakeskeisyys kytkeytyy oppilaan passiivisuuteen ja sen välityksellä koulu-uskonnon vastenmielisyyteen ja kodin alhaiseen sosio-ekonomiseen tasoon. Opettajakeskeisyys on ominaista päteville, korkean opetustaidon arvosanan omaavalle naisopettajalle. Oppilas ei tunne myötätuntoa eikä kaipaa kontakteja. Kodilla on runsaasti uskonnollisia harrastuksia.

3. 3. ÄÄRIASENNOITUMISEN RIIPPUVUUS MITATUISTA TAUSTATEKIJOISTA

3. 3. 1. *Vertailtavien ryhmien muodostaminen*

Tässä jaksossa vertaillaan toisiinsa sellaisia oppilasryhmiä, joiden asennoituminen tietyllä perusulottuvuudella on *voimakkaasti* hyväksyttävää, neutraalia tai *voimakkaasti* kielteistä. Tavoitteena on kuvata kyseisten oppilasryhmien välisiä eroja samojen riippumattomien

muuttujien avulla, joita käytettiin edellisen jakson faktorianalyysissa.

Tarkasteltavaksi valittiin sellaiset asenneulottuvuudet, joita voidaan pitää tutkimuksen kannalta keskeisimpinä. Sellaisina on pidettävä uskonnonopetuksen päämäärää koskevia asenteita eli Kouluuskonnon kiinnostavuuden—vastenmielisyyden ja Sisäistyneen kristillisyyden—käytännöllisyyden asenneulottuvuuksia.

3. 3. 2. Ryhmäerot keskiarvojen avulla ilmaistuna

Ensimmäisenä tehtävänä on laskea vertailtavien ryhmien keskiarvot ja hajonnat riippumattomille muuttujille. Alustava ryhmäkeskiarvojen tarkastelu osoitti, että asenneulottuvuuksien ja riippumattomien muuttujien välinen riippuvuus ei aina ollut suoraviivainen, joten edellä (3. 2.) suoritettu faktorianalyysi ei anna aivan oikeaa kuvaa asennoitumisen riippuvuuksista. Ryhmäerojen alustava tarkastelu päätettiin suorittaa riippumattomien muuttujien keskiarvojen erojen nojalla. Taulukosta 14 ilmenevät ryhmäkeskiarvot sekä erojen virhetodennäköisyydet.

Ryhmien keskiarvojen erojen merkitsevyyden testauksessa on käytetty t-testiä, vaikka jakautumat eivät aivan vastaa sen edellyttämää normaalisuutta. Vastaavalla tavalla on yleensä menetelty asennetutkimuksissa.

Taulukko 14. Riippumattomien muuttujien keskiarvot diskriminanssi-analyysin valituissa asenneulottuvuuksien ääri- ja keskiryhmissä sekä t-testillä lasketut ryhmäkeskiarvojen erotusten merkitsevyydet.

	Sisäistynyt kristillisyyden taso			Eron merkitsevyys p <			Koulu-uskonnon kiinnostavuus			Eron merkitsevyys p <		
	1. Käytännölliset	2. Neutraalit	3. Sisäistäneet	*)			1. Vastustajat	2. Neutraalit	3. Kiinnostuneet	*)		
				1-2	1-3	2-3				1-2	1-3	2-3
Koulumuoto	2.18	2.05	2.25				1.97	2.04	1.97			
Oppilaan sukupuoli	1.71	1.56	1.20	—	001	001	1.61	1.49	1.33			
Uskontonumero	7.74	7.70	7.50				7.82	7.72	7.95			
Ainekirjoitusnumero	7.97	7.37	7.80	001	—	05	7.66	7.57	7.46			
Opettajan sukupuoli	1.50	1.56	1.45				1.50	1.56	1.51			
iäryhmä	1.74	1.78	1.65				1.76	1.75	1.59			
virkavuodet	3.29	3.19	3.50				3.24	3.21	3.00			
pätevyys	1.47	1.44	1.25	—	05	—	1.32	1.40	1.36			
opetustaito	4.71	4.29	5.20				5.45	4.36	4.18	01	01	—
Ahdistuneisuus	2.76	2.56	2.55				2.61	2.74	2.62			
Pelokkuus	2.74	2.70	2.55				2.71	2.63	2.51			
Punitiivisuus	3.12	2.90	2.55	—	05	—	2.68	2.98	2.62			
Ennakkoluuloisuus	3.24	3.08	2.75	—	05	—	3.13	3.02	2.82			
Vihaisuus	3.29	3.29	3.00	—	—	05	2.97	3.28	3.21	05	—	—
Liittymistarve	3.35	3.37	3.25				3.21	3.50	3.51	05	—	—
Myötätuntoisuus	3.15	3.36	3.15				3.00	3.23	3.56	—	01	05
Iloisuus	3.06	2.84	3.00				3.00	3.02	3.08			
Huumori	2.91	2.85	2.75				2.79	2.88	2.72			
Faktoripisteet:												
paikkakunnan kaupunkilaisuusaste	5.09	4.74	5.20				4.55	4.91	4.79	05	—	—
sosio-ekonomisen tason taso	5.21	4.73	4.70				5.45	4.71	4.87	01	01	001
kodin uskonnollinen harrastus ..	5.21	4.99	5.25				5.13	4.80	4.87			
oppilaan uskonnollinen toiminta	3.94	4.81	5.65	001	001	001	3.92	4.94	5.64	01	01	01
lähiympäristön ihmissuhteet	4.21	4.83	5.15	01	01	—	4.50	4.98	4.62	01	—	—
kokoontumispaikkojen etäisyys ..	4.88	4.87	5.05				4.84	4.70	4.97			
oppilaan maalliset harrastukset ..	5.53	4.90	4.20	01	001	05	5.03	4.76	4.54			
Opettajan 'hyvyys'	6.59	7.27	7.00				6.05	7.36	7.54	001	001	—
Asennefaktoripisteet:												
opettajan pelko							4.76	4.95	4.87			
opettajan pelko — kriittisyys							4.45	4.92	5.10			
sisäistynyt kristillisyyden taso							5.63	4.72	5.05	001	—	—
opettajakeskeisyys — tasaveroisuus							6.08	4.97	3.90	001	001	001

*) Desimaalipisteet on jätetty merkitsemättä.

Sisäistyneen kristillisyyden faktorilla vertailtavien ryhmien koot olivat seuraavat:

1. Käytännölliset	2. Neutraalit	3. Sisäistäneet	Yht.
34	105	20	159
			39.1 %
			oppilasta tutkitusta joukosta

Kun huomio kiinnitetään yksinomaan niihin muuttujiin, joissa ryhmät eroavat merkittävästi toisistaan, ovat riippumattomien muuttujien mukaan todetut ryhmäerot seuraavanlaiset:

	Käytännölliset:	Neutraalit:	Sisäistäneet:
Sukupuoli:	poika	tyttö	tyttö
Ainekirjoitus:	hyvä	huono	hyvä
Opettaja:	epäpätevä		pätevä
Oppilaan persoonallisuus:	ei-punitiivinen ennakkoluuloton		punitiivinen ennakkoluuloinen
Ihmissuhteet:	huonot	keskimääräiset	hyvät
Uskonnollinen aktiivisuus:	puuttuu	hieman	erittäin runsas
Maalliset harrastukset:	hieman	keskimääräisesti	puuttuvat

Edellisen nojalla voidaan todeta asennekäyttäytymisen sisällön kanssa yhdenmukaisia piirteitä. Myös huomataan, että uskuntoon kantaa ottavat ovat muussakin suhteessa toimivampia, mutta neutraalisti asennoituvat ovat keskiarvoihmisiä. Tunnekrityt ovat punitiivisiä ja ennakkoluuloisia tyttöjä, joilta puuttuu maalliset harrastukset. Heillä on runsaasti uskonnollista aktiivisuutta ja ihmissuhteet ovat hyvät. Opettaja on pätevä Käytännölliset tapakrityt ovat punitiivisuudesta ja ennakkoluuloisuudesta vapaita poikia. He ovat maallisia harrastavia ja uskonnollinen aktiivisuus puuttuu. Ihmissuhteet ovat huonot.

Koulu-uskonnon kiinnostavuuden faktorilla vertailtavien ryhmien suuruudet olivat:

1. Vastustajat	2. Neutraalit	3. Kiinnostuneet	yht.
38	123	39	200 oppilasta
			49.8 % tutkitusta joukosta

Keskisarvojen erotusten mukaan todetut ryhmäerot ovat seuraavat:

	Vastustajat:	Neutraalit:	Kiinnostuneet:
Sosio-ekonominen taso:	korkea	alhainen	alhainen
Oppilaan ihmissuhteet:	huonot	hyvät	
Persoonallisuus:	heikko liittymistarve vihaisuus myötätunto puuttuu	voimakas liittymistarve vihattomuus keskimääräinen myötätuntoisuus	voimakas liittymistarve vihattomuus korkea myötätuntoisuus
Opettajan opetustaito:	huono	huono	korkea
Oppilaan arvio opettajasta	»huono»	»keskinkertainen»	»hyvä»

Näidenkin ryhmien välillä havaitut erot ovat yhtäpitäviä ryhmille ominaisen asennoitumisen kanssa. Tulos eroaa faktorianalyysillä ja korrelaatioanalyysillä saaduista (jakso 3. 2.) siten, että ääriasennoitumisessa vaikuttavat eräät piirremuuttujat. Koko aineistolla saatettiin kyllä havaita korrelaatiota piirremuuttujien ja asennemuuttujien kesken. Koulu-uskonnota kiinnostuneet ovat hyvän opettajan vähävaraisia oppilaita, joilla on ehyt persoonallisuus. Vastustajien opettaja on ilmeisen heikko, oppilaiden koti varakas, ihmissuhteet huonot ja persoonallisuus rikkinäinen.

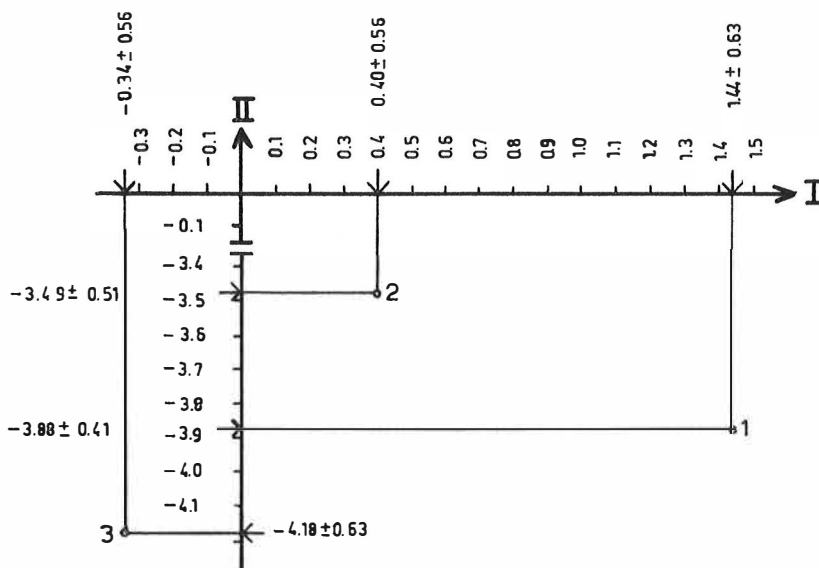
3. 3. 3. Ääriryhmien erotteluanalyysi

Ääriryhmien eroja tarkasteltiin myös diskriminanssianalyysin avulla (Cooley ja Lohnes 1965; Eskola 1968 (a)). Erotteluanalyysiin otettiin samat ryhmät ja samat riippumattomat muuttujat mitkä olivat edellä olevassa keskiarvovertailussa.

Käytetty riippumattomien muuttujien yhdistelmä erotteli *Sisäistyneen kristillisyyden* ryhmät tilastollisesti merkitsevästi ($p < .001$) ja ryhmät sijoittuivat diskriminaattoreiden kuvaamalle tasolle keskiarvojen ja hajontojen mukaan esitettynä piirroksessa 4. esitetyllä tavalla.

Piirros 4. Sisäistyneen kristillisyyden mukaan muodostettujen asenneryhmien sijoittuminen diskriminaattoreiden virittämälle tasolle.

1 = Käytännölliset 2 = Neutraalit 3 = Sisäistäneet

Ensimmäinen diskriminaattori selittää 77.0 prosenttia koko variaabelijoukon erottelukyvystä. Syntynyt muuttujajhdistelmä erottelee erityisesti sisäistyneen kristillisyyden faktorin *vastakkaiset* asenneryhmät, tunnekristityt ja tapakristityt toisistaan.

Toiselle diskriminaattorille ryhmät ovat sensijaan sijoittuneet järjestyksessä tunnekristityt, tapakristityt ja välinpitämättömät, t.s. se erottelee välinpitämättömät kristityistä, erityisesti tunnekristityistä. Diskriminaattori selittää siis uskonnollisen tunnefunktion taustayhteyksiä asenteen *jäsentyneisyyden* mukaisessa järjestyksessä. Ilmiö on tärkeä, joskin se muodostaa vain osan nyt tutkittavasta ongelmas-ta. Toinen diskriminaattori selittää 23.0 % koko muuttujajoukon kyvystä erotella ryhmiä.

Yhdistelmän muuttujat saavat taulukon 15 ilmaiset kertoimet diskriminaattoreilla.

Taulukko 15. Muuttujien diskriminaattoripistearvot tutkittaessa sisäistynyttä kristillisyyttä

	Ominaisvektorit			
	Normalisoidut		Skaalatut	
	D I	D II	D I	D II
1. Koulumuoto	.048	.473	0.52	5.12
2. Sukupuoli	.388	.248	2.33	1.49
3. Uskontonumero	-.004	.018	-0.09	0.43
4. Ainekirjoitusnumero	.121	-.188	1.73	-2.69
5. Opettaja: sukupuoli	.107	.186	-0.67	1.16
6. ikäryhmä	-.229	-.129	-2.11	-1.19
7. virkavuodet	-.227	-.196	-2.71	-2.34
8. pätevyys	.333	-.217	2.05	-1.34
9. opetustaito	.054	-.061	1.89	-2.16
10. Ahdistuneisuus	-.030	-.093	-0.36	-1.10
11. Pelokkuus	-.029	.090	-0.29	0.88
12. Punitiivisuus	.256	-.125	3.17	-1.55
13. Ennakkoluuloisuus	.210	.164	2.20	1.71
14. Vihaisuus	-.242	.091	-2.30	0.86
15. Liittymistarve	.113	.098	1.12	0.97
16. Myötätuntoisuus	-.086	.097	-0.97	1.10
17. Iloisuus	.053	-.351	0.55	-3.58
18. Huumori	-.146	.103	-1.52	1.07
Faktoripisteet:				
19. paikkakunnan kaupunkilaistumisaste	.173	-.456	2.29	-6.05
20. sosio-ekonominen taso	.080	-.251	1.09	-3.43
21. kodin uskonnollinen harrastus	.081	-.029	1.14	-0.41
22. oppilaan uskonnollinen aktiivisuus	-.517	-.150	-5.68	-1.65
23. lähiympäristön ihmissuhteet	-.223	.106	-3.13	1.49
24. kokoontumispaikkojen etäisyys	-.034	-.013	-0.44	-0.17
25. oppilaan maalliset harrastukset	.169	.092	2.50	1.37
26. Opettajan 'hyvyys'	.017	.063	0.40	1.51
Erottelun osuus %	77.0	23.0		
Erottelun merkitsevyys	F (52; 262) = 2.62 p < .001			

Piirroksesta ilmenee, että muuttujan suuri negatiivinen painokerroin ensimmäisellä diskriminaattorilla siirtää ryhmää sisäistäneisiin ja korkea positiivinen painokerroin käytännöllisiin päin. Suurimmat painokertoimet saaneet riippumattomat muuttujat ja niiden painokertoimien itseisarvot sisäistäneiden ryhmän tuntomerkeiksi tulkituina ovat seuraavat:

- .517 oppilas uskonnollisesti aktiivinen
- .388 tyttö
- .333 opettaja pätevä
- .256 oppilas punitiivinen

- .242 oppilas ei vihamielinen
- .229 opettaja nuorehko
- .227 opettaja kokenut
- .223 oppilaalla hyvät ihmissuhteet
- .210 oppilas ennakkoluuloinen

Toinen diskriminaattori selitti lähinnä asenteen jäsentyneisyyttä tällä ulottuvuudella. Vastaavalla tavalla saadaan jäsentyneen kristillisyyden tuntomerkeiksi seuraavaa:

- .473 koulu lyseo tai tyttölyseo
- .456 paikkakunta kaupunkimainen
- .351 oppilaassa iloisuutta
- .251 korkea sosio-ekonominen taso
- .248 oppilas tyttö
- .217 opettaja epäpätevä

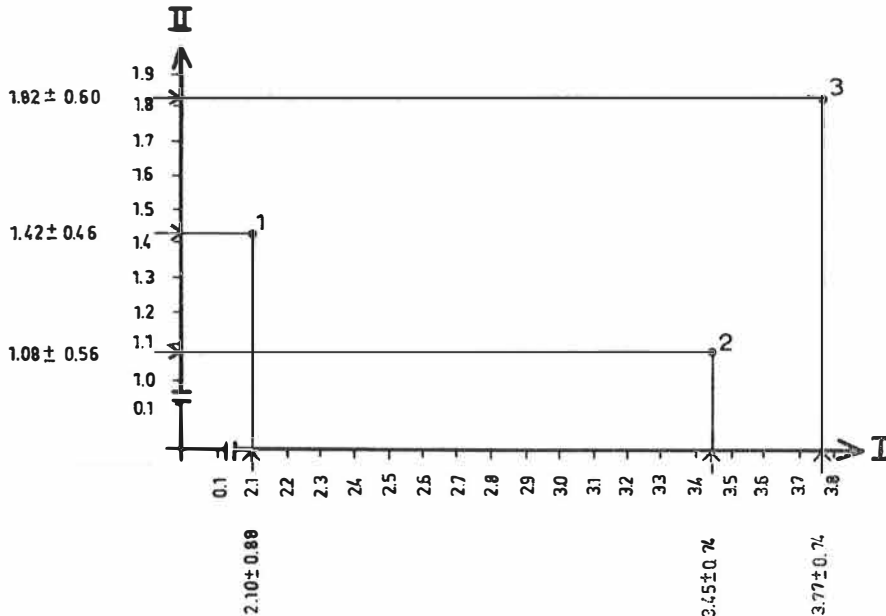
Edellä on saatu kaksi tulkintaa tunnekristillisyyden sisäistäneiden ryhmälle. Edellinen tulkinta kuvaa kyseisen ryhmän eroa käytännöllisen elämäntavan edustajiin, jälkimmäinen neutraalisti asennoituviin.

Diskriminanssianalyysin avulla saadaan myös viitteitä siitä, kuinka monella dimenssiolla ryhmäerot voitaisiin esittää. Kun tarkastelemme kumpaistakin luonnehdintaa, on edelliselle annettava suurempi paino sen korkeamman selitysasteen takia. Vaikka kummassakin vertailuryhmässä opettajalla on osuutta kristillisyyden ylläpitämiseen, oppilaista saatu kuva on varteenotettavin. Tämä antaa viitteitä siitä, että tunnekristitylle voidaan löytää kolme tyypillistä tuntomerkki: hän on *tyttö*, hän on uskonnollisesti *aktiivinen* ja hänen persoonallisuuteensa kuuluva punitiivisuuden ja ennakkoluuloisuuden *oireyhtymä* on tulkittava varovaisuuden ja torjunnan muotoihin puetuksi vakaumuksen säilyttämiskeinoksi, joilla ei ole suoranaisia kielteisiä sosiaalisia vaikutuksia.

Käytetty muuttujakombinaatio erotteli *Koulu-uskonnon kiinnostavuuden* ryhmät tilastollisesti merkitsevästi ($p < .001$). Ryhmät voidaan sijoittaa diskriminaattoreiden suhteen piirroksen 5 tavoin:

Piirros 5. Koulu-uskonnon kiinnostavuuden mukaan muodostettujen ryhmien sijoittaminen diskriminaattoreiden virittämälle tasolle

1 = Vastustajat 2 = Neutraalit 3 = Kiinnostuneet

Ryhmät ovat ensimmäisellä diskriminaattorilla järjestyksessä kiinnostuneet, välinpitämättömät, vastustajat. Kiinnostuneet ja välinpitämättömät ovat verraten lähellä toisiaan. Muuttujat kuvaavat siis uskonnonopetuksen vastustajien ja uskonnonopetuksesta kiinnostuneiden välisiä taustaeroja. Kiinnostuneiden ja välinpitämättömien välinen pieni etäisyys osoittaa, että käytetty muuttujajyhdistelmä on näiltä osin vielä vajaa. Muuten ryhmät ovat sijoittuneet odotuksen mukaisesti diskriminaattorille, joka selittää 66.3 prosenttia koko muuttujajoukon erotteluvoimasta.

Vaikka kiinnostuneiden ja vastustajien ryhmät eivät osukaan yhteen, diskriminaattorin voidaan kuitenkin tulkita kuvastavan kouluuskontoon kohdistuvien asenteiden — positiivisten tai negatiivisten — voimakkuutta.

Koulun uskonnonopetuksen vastustajat ovat toisella diskriminaattorilla 2/3 hajontaluvun päässä muista ryhmistä niiden keskiarvoilla. Uskonnonopetuksesta kiinnostuneiden ryhmä on etäimpänä diskriminaattorin positiivisessa päässä.

Ensimmäinen diskriminaattori erottelee oppiaineen kiinnostuksen suuntaa ja toinen sen voimakkuutta.

Selittäjämuuttujien diskriminaattoripistemäärät ovat taulukossa 16:

Taulukko 16. Muuttujien diskriminaattoripistearvot tutkittaessa koulu-uskonnon kiinnostavuutta

	Ominaisvektorit			
	Normalisoidut		Skaalatut	
1. Koulumuoto	-.435	-.131	-.5.05	-1.52
2. Sukupuoli	-.008	.031	-0.06	.022
3. Uskontonumero	.036	.005	0.84	.012
4. Ainckirjoituksen numer●	-.051	-.016	-0.93	-0.30
5. Opettaja: sukupuoli	-.171	.101	-1.23	0.73
6. ikäryhmä	.104	-.267	1.08	-2.77
7. virkavuodet	.011	-.089	0.16	-1.32
8. pätevyys	.161	-.185	1.10	-1.26
9. opetustaito	-.065	-.017	-2.53	-0.64
10. Ahdistuneisuus	.210	-.165	2.89	-2.27
11. Pelokkuus	-.047	.023	-0.53	0.26
12. Punitiivisuus	-.159	-.561	-2.10	-7.39
13. Ennakkoluuloisuus	-.115	.035	-1.38	0.42
14. Vihaisuus	.349	.170	3.90	1.91
15. Liittymistarve	.106	.041	1.13	0.44
16. Myötätuntoisuus	.113	.386	1.43	4.90
17. Iloisuus	-.162	.281	-2.04	3.54
18. Huumori	.021	.005	0.26	0.06
Faktoripisteet:				
19. paikkakunnan kaupunkilaistumisaste	.290	-.058	4.32	-0.86
20. sosio-ekonominen taso	-.344	.328	-5.02	4.78
21. kodin uskonnollinen harrastus	-.006	-.031	-0.09	-0.49
22. oppilaan uskonnollinen toiminta	.458	.152	7.10	2.36
23. lähiympäristön ihmissuhteet	.175	-.232	2.91	-3.86
24. kodin sijainti	.008	.254	0.12	3.69
25. oppilaiden maalliset harrastukset	-.120	-.019	-1.98	-0.31
26. Opettajan 'hyvyys'	.150	-.048	3.69	-1.17
Erottelen osuus %	66,3	33,7		
Erottelen merkitsevyys	F (52; 344) = 2.75 p < .001			

Ensimmäisen diskriminaattorin muuttujat voidaan järjestää painokertoimien itseisarvojen mukaisesti ja tulkita koulu-uskonnota kiinnostuneiden tuntomerkeiksi:

.458 oppilas uskonnollisesti aktiivinen

.349 oppilas vapaa vihaisuudesta

.345 koulu lysco tai tyttölyseo

- .344 koti vähävarainen
- .290 paikkakunta kaupunkimainen
- .210 oppilas vapaa ahdistuneisuudesta
- .175 hyvät ihmissuhteet
- .161 opettaja epäpätevä
- .150 opettaja »hyvä«

Toisen diskriminaattorin mukaan uskonnonopetuksesta kiinnostuneet eroavat neutraalisti asennoituvista seuraavalla tavalla:

- .561 oppilas punitiivinen
- .386 oppilas myötätuntoinen
- .328 sosio-ekonominen taso korkea
- .282 oppilaalla iloisuutta
- .267 opettaja iäkäs
- .232 huonot ihmissuhteet
- .181 opettaja pätevä

Varmimmaksi tuntomerkeksi osoittautuu oppilaan *uskonnollinen aktiivisuus*. Toisena tunnusmerkillisenä piirteenä voidaan pitää oppilaan *mielenterveyttä*, jota ilmentää tässä lähinnä iloisuus, ahdistuksen ja vihaisuuden puuttuminen. Kolmas ilmeisesti kiinnostukseen vaikuttava seikka on opettaja, jota voitaneen luonnehtia tyypiltään lähinnä *kaavoista vapaaksi*.

Diskriminanssianalyysin avulla saadut luonnehdinnat ovat likimääräisiä, mutta ne sisältävät viitteitä niistä tekijöistä, joiden osuutta on syytä tarkemmin tutkia oppilaan asennoitumiseen. Tämän vuoksi uudistettiin diskriminanssianalyysi samoilla ryhmillä myös siten että riippumattomiin muuttujiin lisättiin muita asenteita ilmentävät tiedot. Tälläkin kerralla muuttujajoukolla pystyttiin erottamaan ryhmät tilastollisesti merkitsevästi ($p < .001$).

Ryhmien hajonnat ovat nyt pienemmät kuin edellisessä analyysissä, mutta kiinnostuneiden ja vastustajien ryhmät ovat toisella diskriminaattorilla miltei samassa pisteessä. Tämä antaa sen tiedon, että kannanoton voimakkuus uskonnonopetukseen riippuu samoista tekijöistä olipa kannanotto sitten myönteinen tai kielteinen. Toisaalta ensimmäinen diskriminaattori kykenee nyt selittämään varianssista 5,6 prosenttiyksikön verran enemmän, joten muuttujien lisääminen merkitsee sekä kannanottamista koskevan samoin kuin sen suuntaa koskevan erottelun selkiytymistä.

Yksityiset muuttujat saivat taulukon 17 osoittamat pistearvot uusitussa analyysissä. Muuttujat 26—29 perustuvat oppilaille lasketuihin asennefaktoripisteisiin.

Taulukko 17. Muuttujien diskriminaattoripiste- arvot tutkittaessa koulu-uskonnon kiinnostavuuseroja riippumattomien muuttujien ja muiden havaittujen asenteiden avulla

	Ominaisvektorit			
	Normalisoidut		Skaalatut	
	D I	D II	D I	D II
1. Koulumuoto	.325	.068	3.77	0.79
2. Sukupuoli	-.041	-.013	-0.28	-0.09
3. Uskontonumero	-.061	.000	-1.45	0.01
4. Ainekirjoitusnumero	.040	-.011	0.74	-0.21
5. Opettaja:sukupuoli	.094	.106	0.68	0.76
6. ikäryhmä	.039	-.233	0.40	-2.42
7. virkavuodet	-.034	-.055	-0.50	-0.83
8. pätevyys	.143	-.323	0.98	-2.21
9. opetustaito	.023	.003	0.91	0.10
10. Ahdistuneisuus	-.039	-.228	-0.53	-3.15
11. Pelokkuus	-.052	.079	-0.59	0.89
12. Punitiivisuus	.354	-.485	4.66	-6.39
13. Ennakkoluuloisuus	.159	-.002	1.90	-0.03
14. Vihaisuus	-.336	.122	-3.77	1.37
15. Liittymistarve	-.157	.003	-1.69	0.04
16. Myötätuntoisuus	-.150	.287	-1.90	3.65
17. Iloisuus	.005	.274	0.06	3.45
18. Huumori	-.092	.030	-1.17	0.39
Faktoripisteet:				
19. paikkakunnan kaupunkilaistumisaste	-.123	-.215	-1.84	-3.20
20. sosio-ekonominen taso	.152	.364	2.22	5.31
21. kodin uskonnollinen harrastus	-.006	-.027	-0.10	-0.43
22. oppilaan uskonnollinen aktiivisuus	-.428	.126	-6.63	1.96
23. lähiympäristön ihmissuhteet	-.093	-.170	-1.55	-2.84
24. kokoontumispaikkojen etäisyys	-.075	.186	-1.09	2.71
25. oppilaan maalliset harrastukset	.111	.010	1.83	0.16
26. Toverien pelko	.119	.012	2.16	0.22
27. Opettajan pelko	-.188	-.069	-3.22	-1.18
28. Sisäistynyt kristillisyyt	-.083	.273	-1.36	4.44
29. Opettajakeskeisyys	.474	-.089	7.52	-1.41
30. Opettaja 'hyvyys	-.054	-.093	-1.33	-2.29
Erottelun osuus %	71,9	28,1		
Erottelun merkitys	F (60; 336) = 3.97 p < .001			

Kun kiinnostusta luonnehtivat riippumattomat ja väliintulevat muuttujat tulkitaan ja esitetään painokertointen itseisarvojen edellyttämässä suuruusjärjestyksessä todetaan, että kiinnostukselle on tyypillistä seuraava:

- .474 *opetus vapaata opettajakeskeisyydestä*
- .428 oppilas uskonnollisesti aktiivinen
- .354 oppilas punitiivinen
- .336 oppilas ei vihamielinen
- .325 koulu, lyseo tai tyttölyseo

Kun taas tarkastellaan, mitkä piirteet kuvaavat niitä, jotka ottavat kantaa uskonnonopetukseen, saadaan toisen diskriminaattorin nojalla näille seuraavat tuntomerkit:

- .485 oppilas punitiivinen
- .364 korkea sosio-ekonominen taso
- .323 opettaja epäpätevä
- .273 *oppilas sisäistänyt kristillisyyden*
- .287 oppilas myötätuntoinen
- .274 oppilas iloinen
- .233 opettaja nuori
- .228 oppilas ahdistunut

Nyt suoritettu analyysi täydentää aikaisempaa siten, että kiinnostukseen kuuluva uskonnollinen aktiivisuus sisältää myöskin sisäistyneen kristillisyyden, ja opettajan epäpedanttisuuteen kuuluu tuntien vapaus opettajakeskeisyydestä. Mielenterveyden lisäksi oppilaan varallisuudella näyttää olevan yhteyttä siihen, että oppilas ottaa kantaa koulun uskonnonopetukseen.

Yhteenvetona voidaan todeta, että koulun uskonnonopetus kiinnostaa *uskonnollisesti aktiivista* abiturienttia, jonka yksilöpsykologiseen motiivitaustaan kuuluvat samat osaksi kielteiset piirteet kuin uskonnon sisäistäneillä on todettu olevan. *Kristinuskon sisäistäminen* onkin edellytyksenä sille, että oppilas ottaa kantaa uskonnonopetukseen. — Kiinnostava opetus on *vapaata opettajakeskeisyydestä*.

Erotteluanalyysi antoi pääasiassa saman informaation, mikä saatiin faktorianalyysillä ja keskiarvovertailulla. Kuitenkin sen avulla korostuivat eräät ääriasennoitumiseen kuuluvat piirteet. Samalla tavalla käy selville ääriasennoitumiselle tyypillisempien riippuvien muuttujien ryvästyminen. Ääriryhmiä lisää pienentämällä tulos saataisi muodostua toisenlaiseksi. Tätä tarkistusta ei pidetty tutkimuksen kokonaistavoitteen kannalta tarkoituksenmukaisena.

IV Tutkimuksen kokonaistulos

Asennevarianssin empirinen tutkimus nojasi kolmeen oletukseen (s. 8) ja niiden pohjalta täsmennettyihin problemeihin (s. 15). Niitä noudatellen kokonaistulos voidaan esittää kolmessa osassa.

4. 1. ASEENTEIDEN PERUSULOTTUVUUKSIEN RAKENNE JA SISÄLTÖ

Tutkimuksen alussa katsottiin tämän ongelman tulleen ratkaistuksi, mikäli saadaan invariantteja, ryhmästä toiseen pysyviä asennefaktoreita.

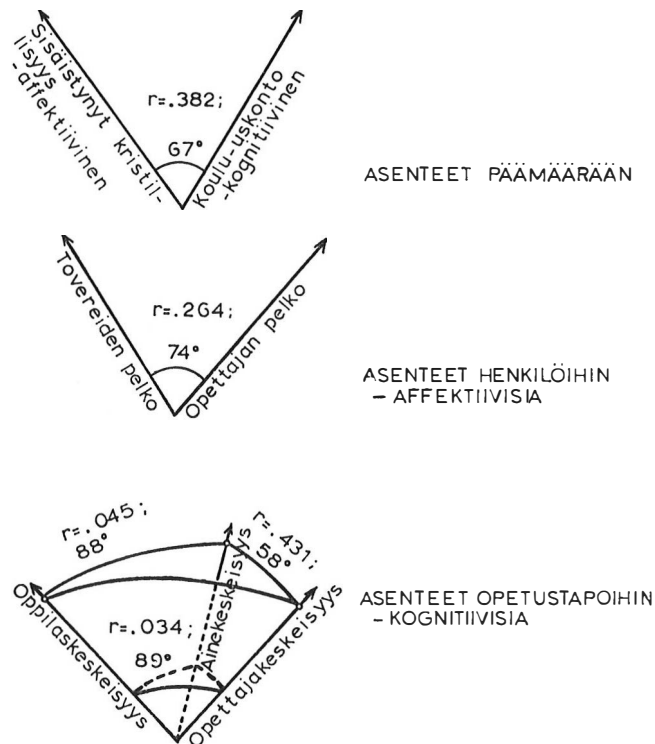
Mikään menetelmä ei kontrolloinut tässä tutkimuksessa sitä, kuvaako kerätty osioyhdistelmä relevantilla tavalla uskonnonopetusta. Kolme näkökohtaa voidaan esittää sen tueksi, että kyseiset osiot tarjoavat rungon abiturienttien asenteiden kuvaamiselle: Kahdella eri koehenkilöjoukolla saadut faktorit osoittautuivat keskenään sangen kongruenteiksi, 25 osiota riitti virittämään samat faktorit kuin 180 osiota ja uskonnonopetuksen merkkiärsykkeet esiintyvät kaikissa mittariversioissa.

Asennefaktoreita saatiin viisi ja ne olivat riippumattomia rotaatiomenetelmästä. Ne voitiin ryhmitellä kolmeen uskonnonopetuksen merkkiärsykkeiden mukaiseen ryhmään: päämäärän, opetustilanteen henkilöiden ja tunnin opetustapojen mukaisiin asenteisiin. Faktoreita kannattavista osioista voitiin intuitiivisesti havaita asennekomponenttien mukaiset asenne-eröt.

Mainittua merkkiärsykkeiden kolmijakoa noudattaen asenteet voidaan kuvata kolmena vektoriryhmänä. Vektoreiden väliset kulmat on määritelty lopullisen kyselyn kosiniratkaisun perusteella. Tunnin opetustapoja koskevat vektorit on kuitenkin otettu seitsemän faktorin esikoeratkaisusta, jonka suuntaan myös viiden faktorin ratkaisu näytti eriytyvän.

Piirros 4.

Asenteet päämäärään, opetustilanteen henkilöihin ja tunnin opetustapoihin vektoreilla kuvattuna.

Asenteet päämäärään varioivat koulu-uskonnon kiinnostavuuden ja sisäistyneen kristillisyyden asenteina. Kuten piirros osoittaa, vektoreilla

rit eivät kovin runsaasti riipu toisistaan, sillä niillä on vain n. 13 % yhteistä varianssia. Tämä viittaa siihen, että tutkitussa joukossa mielenkiinto oppiainetta kohtaan ei ratkea sen mukaan, kuinka perusteellisesti oppilas on sisäistänyt (tunne) kristillisyyden. Koulun uskonnonopetus ja oppilaissa vaikuttava uskonnollisuus osoittautuvat päinvastoin toisistaan verraten riippumattomiksi asenneulottuvuuksiksi. Tämä havainto poikkeaa niistä käsityksistä, jotka perustavat uskonnonopetuksen jo ennestään oppilaissa vaikuttavaan uskonnollisuuteen (Angermeyer 1957, 113—114 ja Hammelsbeck 1947, 120—125) tai asettavat erääksi uskonnonopetuksen päämääräksi seurakuntaan sosiaalistamisen. Vastaava ajatus oli sisällytetty myös opetussuunnitelmaan. — Eroavuuden saattaa selittää se, että tämän tutkimuksen koehenkilöt olivat oppikoulun ylimmän luokan oppilaita.

Kristillisyyden ja koulun uskonnonopetuksen välistä eroa kuvaavat asennefaktoreiden komponentit. Asenne kristinuskoon on affektiivista, mutta asenne koulun uskonnonopetukseen kognitiivista. Kognitiivisuus ja affektiivisuus on arvioitu intuitiivisesti asenneosoiden sisällön perusteella.

Sisäistyneen kristillisyyden faktorin osiot näyttävät jännittyvän yli-luonnollisen ja luonnollisen välille siten, että yli-luonnollista ainesta sisältävät osiot painottuvat voimakkaimmin. Koulu-uskonnon kiinnostavuuden merkkiärsykkeinä ovat uskontotunnit, uskontoläksyt ja uskonnonopettaja. — Käytännössä kahden päämäärän välisen eron voisi ajatella johtuvan siitä, että kristillisyyden tarjoama uskonvaraisen maailmanselityksen, mutta koulun uskonnonopetuksen vastaus on pitkälle kognitiivis-rationaalinen. Selitystä uskontotuntien ei-affektiiviselle ajatustavalle voidaan hakea myös koulun kokonaispäämäärästä, joka sävyttää oppikirjoja ja tuntitapahtumaa.

Asenteet opetustilanteen välttämättömiin henkilöihin jakautuivat kahteen toisistaan sängen vähän riippuvaan vektoriin, sillä yhteisvarienssia niillä on vain n. 7 %. Opettajan pelko on toinen ja luokkatovereidensä sosiaalinen järjestelmä toinen asennevarienssin aiheuttaja. Nämä varioivat yhdessä päämäärää koskevien asenteiden kanssa siten, että tovereiden pelkääminen ja tunnekristillisyyden liittyvät yhteen samoin kuin opettajan pelkääminen ja oppiainetta kohtaan tunnettava vastenmielisyyden. Ristiriidat opetustilanteessa välttämättömien henkilöiden kanssa heijastuvat siis asenneoitumisessa opetuksen päämäärään.

Opetustilanteen henkilöihin liittyvät asenteet voivat jossain määrin valottaa oppilaan defenssiikäyttäytymistä. Päämäärää koskeva torjunta ohjautuu henkilöön tai päinvastoin.

Asenteet tunnin opetustapoihin liittyvät todennäköisesti opettajien erilaisiin kasvatusasenteisiin, käytettyihin opetusmenetelmiin, jopa opettajan ammattipätevyyteen. Eräissä tapauksissa oppilaan yksilö-psykologiset tekijät voivat olla näiden asenteiden aiheuttajina.

Oppilaskeskeisyys ei riipu lainkaan muista tunnin opetustavoista (ks. piirros 4), mutta aine- ja opettajakeskeisyys liittyvät läheisemmin toisiinsa. Kahdella viimeksimainitulla on n. 19 % yhteistä varianssia.

Opettajan opetustavoilla on yleisesti havaittu vaikutus oppimiseen. Ryansin tutkimuksen mukaan selvästi menestyvät ja selvästi epäonnistuvat opettajat erottuvat toisistaan. Vastakohtaparit voidaan ilmaista kolmella dimensiolla (Ryans 1960, 102—103). Kolme eri dimensiolle kuuluvaa tunnusmerkillisintä opettajan käyttäytymisen piirrettä ovat oppilaskeskeisyys, vastuuntuntoisuus ja kiinnostavuus. Näiden vastakohtina esiintyvät etäisyys, vastuusta vetäytyminen ja ikävystyttävyys. Ryansin observointitutkimus antaa lisävaloa tässä tutkimuksessa oppilailta saatuun tietoon. Oppilaskeskeisyyden epäsuotavaan päähän kuuluvat etäisyys ja itsekeskeisyys eivät voi miellyttää sellaista oppilasta, joka ei ole erityisen halukas yhteistyöhön. Opettajakeskeisyys puolestaan häiritsee silloin, kun siihen liittyy suunnittelemattomuutta ja huolimattomuutta. Ainekeskeisyyteen kätkeytyy helposti ikävystyttävyys ja rutiininomaisuus, jolloin myös oppiainetta kohtaan tunnettava mielenkiinto laskee. Eräissä muissa tutkimuksissa on päädytty vastaaviin tyyppityksiin (esim. Horn ja Morrison 1965, 118—125). Samoin on voitu todeta, että opettaja aiheuttaa joko tavoitteiden hylkäämistä tai hyväksyntää ja vaikuttaa oppilaan myöhempiin ratkaisuihin (Rosenfeld ja Zander 1961, 1—8; Mandler ja Sarason 1952, 155—173; French ja Raven 1959).

Kokonaisuudessaan abiturientit asennoituvat lievän myönteisesti uskonnonopetukseen, mutta samalla saatettiin havaita merkitseviä eroja tyttöjen ja poikien välillä (Piirros 3, s. 41). Voimakkaimmin erot tulivat ilmi uskonnollisissa väittämissä siten, että tytöt olivat uskonnollisempia kuin pojat. Pojat puolestaan kokivat opettajan rajoittavan heitä oppitunneilla enemmän. Vähiten sukupuolten välisiä eroja havaittiin osioissa, jotka käsittelivät luokkatovereiden merkitystä oppimistilanteelle. Lopullisen kyselyn osiotasolla havaitut sukupuolten väliset erot kävivät selvästi ilmi kullakin asennefaktorilla lasketuista faktoripistemääristä.

4. 2. KORRELATIIVISET JA FAKTORIANALYYTTISET RIPPUVUUDET KOKO OTOKSELLA

Asennevarianssin muodostumista tarkasteltiin korrelaatioiden ja faktoreiden avulla. Tällöin saatettiin havaita, että asenneulottuvuudet eivät riipu oppilaan mielenterveydestä, oppilaan sosiaalisuuden/epäsosiaalisuuden faktorista, oppilaan koulumenestyksestä eikä opettajan kompetenssista.

Faktorianalyysin perusteella todettiin, että *Tovereiden pelko* liittyy yhteen kodin uskonnollisuuden ja oppilaan tunnekristillisyyden kanssa. Lisäksi Tovereiden pelon kanssa korreloivat merkitsevästi naisopettaja, jolla on vähän virkavuotia ja korkea opetustaito. Oppilaan koti osoittautuu varakkaaksi ja ihmissuhteet huonoiksi.

Opettajan pelko liittyy kiinteästi opettajan naissukupuoleen ja vähäiseen kokemukseen. Korrelaatiokerrointen mukaan opettajaa pelätään eniten maaseudun yhteiskouluissa, missä opettaja on epäpätevä. Poikaoppilaan koti on varakas ja sijaitsee lähellä (kylän) keskustaa. Oppilas ei tunne liittymistarvetta.

Sisäistyneen kristillisyyden riippuvuudet tulevat osoitetuksi verraten selväpiirteisesti. Mainittu asenneulottuvuus on osa oppilaan eristyvää kristillisyyttä, joka on ominaista ensisijaisesti huonot ihmissuhteet omaavalle tyttöoppilaalle. Korrelaatioista ilmenee, että oppilaalta puuttuu uskonnollinen aktiivisuus, mutta hän harrastaa tyypillistä nuorten ajanvietettä. Nuori opettaja on epäpätevä ja oppilas pitää punitiivisuudesta ja pelkää luokkatovereita. Koti on varakas.

Koulu-uskonnon kiinnostavuus on osa oppilaan oma-aloitteista uskonnollisuutta, johon kuuluu hänen muu uskonnollinen aktiivisuutensa ja kodin korkea sosio-ekonominen taso. Läheisesti tähän liittyy tunteiden vapaus opettajakeskeisyydestä. Korrelaatiot osoittavat, ettei tyttöoppilas pelkää kokenutta korkean opetustaidon arvosanan saanutta opettajaansa. Oppilas ei tunne tarvetta sosiaaliin kontakteihin eikä elämyksiin.

Opettajakeskeisyyden riippuvuudet ovat verraten pitkälle vastakkaisia äskeiselle asenneulottuvuudelle. Niinpä siihen kuuluu koulu-uskonnon vastenmielisyys, uskonnollisen aktiivisuuden puute, kodin vähävaraisuus ja tapakristillisuus. Koti sinänsä on uskonnollisesti harrastava. Opettajana on kokenut, hyvän opetustaidon omaava nainen. Luokkatoverit eivät pelota, mutta oppilaalla ei ole liittymistarvetta eikä hän tunne myötätuntoisuutta.

4. 3. OTOKSEN OSARYHMIEN ASENNEVARIANSSI JA RIIPPUMATTOMIEN MUUTTUJIEN VARIANSSI

Voimakkaan myönteistä, voimakkaan kielteistä ja neutraalia asennoitumista edustavien oppilaiden asennoitumisen riippuvuutta tutkittiin keskiarvojen erotusten ja diskriminanssianalyysin avulla. Tarkastelu rajoitettiin koskemaan Sisäistyneen kristillisyyden ja Koulu-uskonnon kiinnostavuuden asenteita. Viimeksimainitun erotteluanalyysi uusittiin sen jälkeen kun riippumattomia muuttujia oli täydennetty muita asenteita koskevilla tiedoilla.

Molemmat analyysitavat antoivat pääosin keskenään yhtäpitäviä tuloksia. Niiden mukaan *tunnekristityt* ovat punitiivisia ja ennakkoluuloisia tyttöjä, runsaasti uskonnollisesti toimivia ja heillä on hyvät ihmissuhteet. Keskiarvot paljastavat heidät vielä hyväksi aineenkirjoittajiksi ja 'maallisista' harrastuksista vapaiksi. Keskiarvot eivät sitävastoin tue diskriminanssianalyysin korostamaa oppilaan vihamielisyttä, opettajan kokemusta ja vähäistä ikää.

Toinen diskriminaattori ei saa tukea muuttujien keskiarvoista.

Diskriminanssianalyysin antamaa kuvaa luonnehtii kolme muuttujaa: uskonnollinen aktiivisuus, tyttö, punitiivis-ennakkoluuloisuus.

Myös *koulu-uskonnon vastustajista* saatiin molempien analyysien avulla verraten yhtäpitävä kuva, joka täydentyi uusitusessa erotteluanalyysissa. Koulu-uskontoa vastustavat maaseudun uskontoa harrastamattomat, vihaisuutta tuntevat varakkaiden kotien lapset, joilla on huonot ihmissuhteet ja ilmeisen heikko opettaja. Uusittu erotteluanalyysi osoittaa, että kyseisen opettajan työskentely on sangen opettajakeskeistä. Keskiarvot eivät tue diskriminanssianalyysin tietoa siitä, että koulu-uskontoa vastustettaisiin nimenomaan maaseudun yhteiskouluissa ja että oppilaat olisivat tavallista ahdistuneempia.

Toinen diskriminaattori on verraten heikko ja se erottelee neutraalit koulu-uskontoon kantaa ottavista. Tulokset eivät yleensä saa tukea keskiarvoista.

Koulu-uskonnon kiinnostuseroja luonnehtii keskeisimmin kolme muuttujaa: oppilaan uskonnollinen aktiivisuus, oppilaan mielenterveys ja opettajan vapaus kaavamaisuudesta.

4. 4. YHTEENVETO ASENEVARIANSSIN RIIPPUVUUKSISTA

Suoritettujen analyysien tulokset koottiin yhteen laskemalla kuakin riippumattoman muuttujan esiintymistiheys merkitsevänä selittäjänä keskiarvojen eroja, korrelaatioita, faktoreita ja diskriminaattoreita tutkittaessa. Tällöin saatettiin todeta, että asennevarianssia eivät missään vaiheessa selittäneet: uskontonumero, pelokkuus ja huumori. Merkittävin selittäjä oli opettajan pätevyys, sitten kodin sosio-ekonominen taso, oppilaan uskonnollinen aktiivisuus ja lähiympäristön ihmissuhteet. Selittäjiä koskevaa kvantitatiivista tietoa hankittiin vielä määräämällä kunkin riippumattoman muuttujan 'analyysiteho' diskriminaattoripiste-erojen itseisarvojen summana (liitteet 16 ja 17). Tällöin koulumuoto, opettajan pätevyys, opettajan sukupuoli ja paikkakunnan kaupunkilaistumisaste erottautuvat muista selittäjämuuttujista. Asennevarianssin yleisselitystä on siis haettava sosialisatioympäristöstä ja kulttuuriympäristöstä. Toisella sijalla on vastaanottava oppilas. Poikkeuksen tästä säännöstä näyttää muodostavan Kouluuskonnon kiinnostavuus, jossa opettaja ja oppilas muodostavat varianssin selittymisen kannalta tasavertaisen parin.

Edellä on tarkasteltu opetuksen päämääriä koskevia asenteita perusteellisimmin. Yhteiset riippuvuudet koskevat oppilaan sukupuolta, opettajan pätevyyttä, oppilaan ennakkoluuloisuutta ja punitiivisuutta. Kummankin asenneulottuvuuden tärkein piirre tulee kuitenkin ilmi niiden eroissa: *Koulu-uskonnon kiinnostavuus kuuluu oppilaan oma-aloitteisuuteen ja aktiivisuuteen sekä niitä suosivaan viriketaustaan.* Koulu-uskonnon vastenmielisyys on osa oppilaan passiivisuutta joka kytkeytyy yhteen hänen rajoitettujen mahdollisuuksiensa kanssa. *Sisäistynyt tunnekristillisyyys kuuluu osana eristäytyvään kristillisyyteen, joka on eristäytymistä nimenomaan uskonnollisen alueella.* Käytännöllinen elämäntapa on osallistuvaa tapakristillisyyttä, konventionaalisuutta. Vastaavan hyötyajatteluun nojaavan uskonnollisuuden havaitsi Miller (1968) englantilaisen katolisen koulun kirkkoon kuulumattomien oppilaiden vanhemmissa.

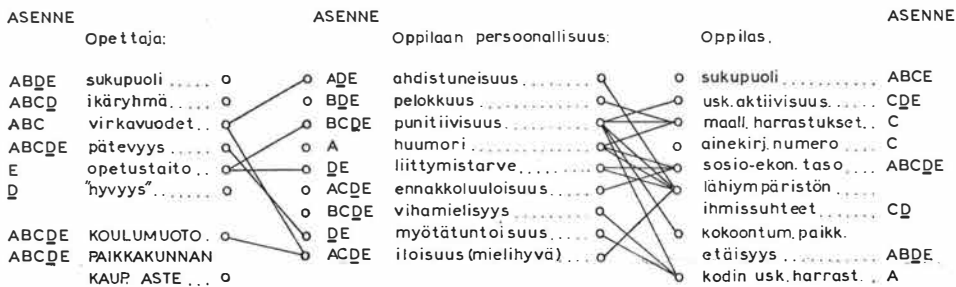
Kaikkia riippuvuuksia koskeva tieto voidaan koota piirroksiksi (piirros 7), josta nähdään tärkeimmät asenneulottuvuudet, niiden yhteydet selittäjämuuttujiin sekä eräiden selittäjämuuttujien väliset korrelaatiot. Asenneulottuvuudet on merkitty kirjainsymbolein kunkin selittäjämuuttujan eteen. Yhteys muuttujan ja asenneulottuvuuden välillä katsottiin olevan silloin, kun muuttujalle laskettu diskriminaat-

toripistemäärien itseisarvojen summa ylitti arvon .300. Tilastollisesti merkitsevät korrelaatiot on kuvattu piirroksessa viivoin.

Piirroksen nojalla voidaan todeta eräitä asenteiden variaatiolähteitä tutkimalla korrelaatioiden viuhkamaisia muodostumia. Viuhkan kärki voi olla oppilaan yksilöpsykologisissa muuttujissa (punitiivisuus, huumori, liittymistarve) tai sosiologisessa ympäristössä (maalliset harrastukset, sosio-ekonominen taso, lähiympäristön ihmissuhteet, kodin uskonnollinen harrastus). Ilmeistä on, että näin tullaan havainneeksi oppilaan persoonallisuuteen vaikuttavan ympäristön tärkeimmät tekijät ja sitä tietä asenteiden *välilliset* variaatiolähteet. Tutkimalla asenteiden symboleina olevien kirjaimien kasautumista riippumattomien muuttujien yhteyteen havaitaan keskeisimmät *välittömät* variaatiolähteet (oppilaan sukupuoli, sosio-ekonominen taso, kokoontumispaikkojen etäisyys, unitiivisuus, ennakkoluuloisuus, vihamielisyys, opettajan ikäryhmä, sukupuoli, pätevyys, koulumuoto ja paikkakunnan kaupunkilaistumisaste). Samalla on todettava, että eräillä muuttujilla on merkittävä asema siksi, että ne vaikuttavat asenteisiin useita eri teitä (sosio-ekonominen taso).

Piirros 7.

Asenneulottuvuuksille lasketut tärkeimmät riippuvuudet.

A = TOVEREIDEN PELKO

B = OPETTAJAN PELKO

C = SISAISTYNYT KRISTILLISYYS

D = KOULU-USKONNON KINNOSTAVUUS

E = OPETTAJAKESKEISYYS

V Pohdinta

Tutkimus lähti siitä opetussuunnitelmallisesta havainnosta, että uskonnonopetus pyrkii olemaan sopusoinnussa sekä koulutuksen kokonaispäämäärän että vanhempien uskonnollisen kannan kanssa. Opetussuunnitelmaa myötäilevässä ihannetilanteessa kaikki oppilaaseen vaikuttavat tekijät vahvistaisivat toisiaan ja antaisivat halutun tuloksen. Mikäli näiden tekijöiden välillä esiintyy ristiriitaa, se voidaan havaita asenteiden poikkeamisena tavoitellusta asennoitumisesta.

Asenteissa havaitun poikkeaman tavoitteesta oletettiin johtuvan oppilaaseen sidotuista ja hänen ulkopuolisista tekijöistään, jotka luokiteltiin oppilaan yksilöpsykologiseen motiivitaustaan, sosiaalipsykologiseen pienryhmätaustaan sekä sosiologiseen kulttuuriympäristöön.

Kun käyttäytyminen on saavuttanut stabiilin asenteen muodon, se voidaan rinnastaa oppilaan yksilöpsykologiseen motiivitaustaan, lähinnä persoonallisuuden kuuluviin muuttujiin. Muuttamalla oppilaan persoonallisuutta uskonnonopetus pyrkii vaikuttamaan oppilaan valintoihin ja motivaatioon.

Näistä lähtökohdista voidaan päätyä pohtimaan opetussuunnitelman ja uskonnonopetukseen kohdistuvien asenteiden vastaavuutta, uskonnonopetuksen tulosten suotavuutta ja uskonnolliseen asennoitumiseen vaikuttavien ympäristötekijöiden muuttamisen mahdollisuuksien ihmisen eettiselle kehitykselle suotuisammaksi.

Ensiksi tarkastellaan uskonnon opetussuunnitelmaa ja uskonnonopetukseen kohdistuvia asenteiden vastaavuutta. Tässä tutkimuksessa jätettiin opetuksen tiedolliset tavoitteet tutkimatta, mutta välillisesti

ne ovat kuitenkin vaikuttamassa asenteisiin. Niinpä opetussuunnitelmassa mainitut osa-alueet (s. 2, »kirkkohistoriallinen tieto, uskonnollinen ohjanta» jne.) esiintyvät eräissä osioissa ja ovat siten asenneobjektina.

Opetussuunnitelma ja asenteiden vastaavuus eivät selviä kuitenkaan tutkimalla suoraa reagoitua opetussuunnitelmassa ja eräissä osioissa esiintyviin nimikkeisiin. Nimikkeitä on lähinnä pidettävä spesifeinä alkioina, jotka kannattavat ylärakennetta. Opetussuunnitelmas- ta ja muista keskeisistä lähteistä tavoitetun ylärakenteen ja asennetutkimuksen tulosten vertailu antaa tältä osin relevanttia tietoa. Asenteiden ylä rakenne ilmenee piirroksen 6 (s. 73) kolmena pääsuuntana: asenteina päämäärään, opetustilanteen henkilöihin ja tunnin opetustapoihin. Näistä merkittävimpinä on pidettävä päämääräasenteita.

Päämäärää koskevat asenteet jakautuvat kristillisyyttä ja oppiainetta koskeviin asenteisiin. Edellisten sisältö ilmenee abiturienttien uskonnollisten subjektien luettelosta (s. 44) ja jälkimmäiset 'uskonnonopetuksen' empiirisestä sisällöstä (s. 45). Niitä voidaan verrata opetussuunnitelman osa-alueisiin taulukon 18 esittämällä tavalla.

Taulukko 18

Uskonnonopetuksen tulosten ja tavoitteiden välinen vastaavuus.

<i>Opetussuunnitelma</i>	<i>Päämääräasenteet</i>
kirkkohistoriallinen tieto uskonnollinen ohjanta ja kasvatus kristillisten merkkihenkilöiden sanoma sosiaalietiikka ideologiat	Ylhäältäpäin, Vapahtaja, rukous, Jumala, Raamattu Uskonnonopetus, uskonnollinen kysely, uskonto (kouluaineena) kirkkohistoria uskontoläksyt, uskontotunnit, uskonnonopettaja

Tarkastelemalla taulukon 28 palstoja ja vertaamalla niitä toisiinsa voidaan huomata, että opetussuunnitelman ja päämääräasenteiden perusolottuvuudet pääpiirteittäin vastaavat toisiaan.

Tästä huolimatta huomataan lieviä eroja. Asenteiden joukossa ei mainita muita ideologioita, vaikka opetussuunnitelma niin edellyttääkin. Tämä johtuu siitä, että muita ideologioita mittaavat osiot valikoi-

tuivat pois mittarista vähäisen varianssinsa vuoksi. Tämä puolestaan aiheutui siitä, että köehenkilöiden yksimielisen käsityksen mukaan muita ideologioita ei opeteta riittävästi uskontotunneilla.

Vieraita ideologioita koskevan opetuksen vähydessä kuvastuu eräs useita kertoja tässä tutkimuksessa esille tullut asia: suvaitsevaisuuden puute. Se voitiin havaita opettajan kognitiivisena suppea-alaisuutena, opettajakeskeisyytenä, oppilaan punitiivisuutena ja ennakkoluuloisuutena. Kaikesta tästä on vastavuoroisesti seurannut oppiainetta kohtaan tunnettava mielenkiinnon vähentyminen.

Edellä mainittu kehä voisi liikkua myös toisinpäin. Suvaitsevaisuus voisi tuoda lisävirikkeitä, mielenkiinto oppiainetta kohtaan kasvaisi, ennakkoluuloisuus ja punitiivisuus vähenisivät. Ensimmäisenä osoituksena muutoksesta olisi luottamus oppilaaseen ja oppilaskeskeisyys. Tämä lisäisi oppiaineen kiinnostavuutta ja lähentäisi opetusta sen tavoitteeseen.

Muutoksen aikaansaaminen ei ole aivan helppoa, sillä perussyynä on luterilainen antropologia, oppi ihmisen absoluuttisesta pahuudesta (Seppo 1969). Vastaisuudessa kannattaisikin tutkia opettajan ihmis-käsityksen merkitystä opetuksen tulokselle ja oppilaille.

Toiseksi tarkastellaan opetuksen tulosten suotavuutta.

Uskonnonopetus ei voi jäädä irralliseksi tapahtumaksi, vaan se asettaa tavoitteensa — kuten jo on todettu — yhteisöstä käsin. Sen vuoksi opetus on vastuussa tuloksistaan sille yhteisölle, jonka hyväksymiä tavoitteita se pyrkii saavuttamaan. Onkin syytä arvioida, ovatko tämän tutkimuksen mukaiset opetuksen tulokset suotavia yhteisön ja oppilaan kannalta.

Tavoitteenasettajayhteisöjä ovat yhteiskunta ja kirkko. Opetussuunnitelman mukaan niiden intressit ovat yhteneväiset. Tämä johtuu siitä, että luterilainen kirkko on ylivoimainen enemmistökirkko ja se on jo kauan voinut säädellä yhteiskuntaa — ja päinvastoin. Yhteiskunnan ja kirkon yhteisvaikutuksesta on muovautunut eräänlainen »reaalirikristillisuus», josta tässä tutkimuksessa on käytetty nimitystä Käytännöllinen elämäntapa ja joka koostuu monista historiallisen koettelun kestävästä kompromisseista. Tällainen käytännöllinen asennoituminen on todennäköisesti suotavin sekä yhteisön että yksilön kannalta, sillä siihen ei kytkeydy erikoisemmin mitään kielteisiä riskejä.

Kuitenkin olisi aiheellista tutkia, millainen arvomaailma kuuluu Käytännölliseen elämäntapaan ja mihin viitekehykseen se lopulta

jäsenty. Sanottavaa yhteyttä uustestamentilliseen kristinuskoon sillä ei ainakaan ole.

Uskonnonopetuksen tulosten suotavuutta voidaan tarkastella yksilöpsykologisen, sosiaalipsykologisen ja sosiologisen kehyksen kannalta. Tällöin havaitaan monia ristiriitoja yksilön, yhteiskunnan ja kirkon intressien välillä. Tulokseen on sisällytettävä tällöin asenteiden lisäksi piirroksessa 5 (s. 99) korrelaatioiden avulla kuvatut seurannaispiirteet. Ainakin seuraavat muuttajat on tällöin huomattava: punitiivisuus, ennakkoluuloisuus, oppilaan uskonnollinen ja maallinen harastuneisuus sekä lähiympäristön ihmissuhteet.

Hyvät ihmissuhteet näyttävät kuuluvan vasta hyvin voimakkaaseen uskonnollisuuteen. Samanaikaisesti esiintyvä punitiivisuus ja ennakkoluuloisuus herättää eräitä pohdintoja. Kyseinen piirremuuttuja sisältää myös intrapunitiivisuuden, joten välttämättömästi ei kyse ole sosiaalisesta konfliktista, joskin punitiivisuuden esiintymisen voimakkaasti uskonnollisessa ryhmässä voisi olettaa johtuvan myös siitä, että ryhmätietoisuutta säilytetään punitiivisuuden ja ennakkoluuloisuuden avulla. Tähän rinnastettavia tuloksia on myös olemassa.

Vastaavalla oppilasaineeksella tehdyssä englantilaisessa tutkimuksessa saatettiin havaita positiivista korrelaatiota kristillisyyden ja autoritäärisyyden sekä kristillisyyden ja suvaitsemattomuuden välillä (Alves 1968, 120—121). Saman havainnon ovat tehneet myös amerikkalaiset tutkijat autoritäärisyydestä (Adorno et al. 1950, 728, 738—739 ja O'Reilly and O'Reilly 1954, 378—380). Kun havainnot ovat näinkin laajasti yhtäpitäviä, on syytä odottaa uskonnonopetuksen kehittämistä siten, että se ei ainakaan lisää mainittujen kielteisten piirteiden voimaa (Seppo 1971).

Asenteiden ja edelläolevien muuttujien sisällön suotavuutta arviotaessa joudutaan tekemään eräs tärkeä havainto. Kirkko arvioi suotavuuden toisin kuin yksilö ja yhteiskunta. Kun esim. ennakkoluuloisuutta voidaan pitää oppilaan persoonallisuuden kannalta haitallisenä, on se uskonnollisen yhteisön koossapitämisen vuoksi hyvin suotava piirre. Kun siis yhteiskunta asettaa kasvatuksen tavoitteeksi mm. sosiaalisuuden ja nykyhetken orientoitumisen, ovat kirkon tavoitteet ja arvot tuonpuoleisia. Tähän asetelmaan saattaa sisältyä monia ristiriitoja, jotka kaipaivat tutkimusta.

Lopuksi voidaan arvioida tutkimuskenttää siltä kannalta, että eräät seikat ovat kasvatuksella aiheutettuja ja moni tekijä yleensäkin päätöksentekijäin vallassa.

Havainnollisesti tämän tutkimuksen kokonaisuus nähdään piirroksista 7 (s. 79). Sellaisia muuttujia, jotka liittyvät vähintään neljään asenteeseen on 12 kpl. Edelleen nämä ryhmittyvät seuraavasti: opettajaan, kouluun tai paikkakuntaan 5 muuttujaa, oppilaan persoonallisuuteen 4 muuttujaa ja hänen yksilölliseen taustaansa 3 muuttujaa. Viimeksimainitun ryhmän merkittävimmät muuttujat ovat oppilaan harrastustoiminta, lähiympäristön ihmissuhteet ja kodin varallisuus. Samalla nämä kuuluvat oleellisesti oppilaan persoonallisuuden korrelatiiviseen taustaan.

Yli puolet mainituista kahdestatoista tekijästä olisi yhteiskunnan manipuloitavissa.

Pääkysymyksen näyttää muodostavan vaihtoehtoasetelma: onko lähdettävä muuttamaan ihmisen asenteita koulun eettisellä kasvatuksella vai olisiko oiottava olevia oloja ja siten luotava mahdollisuudet jo ennen kouluikää rikkaammalle eettiselle kasvulle.

Tämä tutkimus tehtiin nykyisestä tilanteesta, asennekasvatuksesta, käsin. Siksi on myös jättänyt piiloon asioiden laajemmat yhteydet. Mahdollista olisi tutkia opetusta, sen yhteyksiä ja vaikutusta eräistä yhteiskunnallisista lähtökohdista ja yhteiskuntateorioista edeten. Näin saataisiin lisävaloa sille, kuinka suuri ristiriita vallitsee yhteiskunnan ja koulun välillä.

THE ATTITUDES OF STUDENTS TOWARD RELIGIOUS EDUCATION IN SECONDARY SCHOOL (Summary).

1. Theory and problems

The present investigation was based on the hypothesis that pupils can experience religious education given at school (RE) in a way that does not correspond to the aims of the teacher or the goals of educational programs. RE was supposed both to give theoretical subject matter and to create attitudes towards it. Results concerning theoretical subject matter taught at school were not included. The attitudes under observation were supposed to have features typical to attitudes in general (Karvonen 1967).

Attitudes were supposed to be different in terms of quality and quantity for the following reasons:

- factually different teaching gives different results
 - individual differences in pupils make them experience religious education in different ways
 - attitudes are inclined to strengthen in the assumed direction

The main aspects of the investigation were as follows:

1. Constructing an attitude test suitable for measuring RE
2. Finding the main categories of attitudes
3. Classification of variables concerning pupil background
4. Connection between pupil background factors and observed attitudes

2. Sampling

For sampling all high school teachers in religious education were classified according to age, sex and competence. The number of the teachers was 841. The schools to be investigated were selected by allotment on the basis of their teachers, and the attitudes of the pupils in the highest classes were investigated. The final sample consisted of 408 pupils. The data including the pretests were obtained from 1 054 pupils representing a population of 16,357 students. The investigation was carried out in 1966.

3. Results

3.1. Attitude test

The investigation was started with open-end questions put to 70 pupils representing 60 secondary schools. The stimuli were the words: RE teacher and RE. The second step included essays written by pupils on subjects given to them. The stimuli were the words: subject matter and methods of teaching. The essays were studied and new questions were put to the pupils on the basis of the findings. The number of the essays obtained from 21 schools was 743. The data were first item analyzed. This analysis gave 126 sentences to which were added new items from other writings so that finally the test resembling attitude test scales included 180 sentences. The test was pretested as an attitude test for 200 pupils and some items were retained on the basis of variation, intercorrelation and factor analysis.

71 items were factor analyzed separately in two groups divided according to sex and the third group included the whole data. After rotation by using

orthogonal and oblique cosine rotation seven factors were extracted. The final attitude test included 25 items highly loaded in five factors.

3.2. Main attitudes

The test was carried out in a sample of 408 pupils as an attitude test. After factor analysis and rotation by using both orthogonal and oblique solutions, five factors were extracted and interpreted. In order to determine the internal consistency of the attitudes, the congruence coefficients between the factors of the first and final inquiries were correspondingly calculated. The coefficients were fairly high.

3.3. Variables related to pupil background

The data concerning the pupils were collected from 71 questions. They included facts about age, economic status of the family, distance of home from school, information about the pupil's behaviour and the affective reasons for it (how often the pupil attends the service and why), and projective material (characteristics) drawn from two test series (Zulliger and SCT). The results of one of the groups were factor analyzed and seven variables were extracted. When interpreting the differences of attitude 26 variables were taken into consideration in regard to one pupil.

3.4. Factor analysis between attitudes and pupil background

By means of factor analysis nine factors were extracted which explained 47,2 per cent of the total variance as follows:

Three factors connected with religionism explained 11 per cent. Religionism displayed three kinds of dependence

initiative — passivity

introvert affective Christianity — extrovert conventional Christianity

religionism called forth by home — the lack of religionism

Two factors were connected with the personality of the pupil and explained 15 per cent. These factors were:

the mental health of the pupil

the social — unsocial character of the pupil

The factors were not related to religious attitudes.

Four factors were extracted from the data concerning the teacher, the community and the pupil, and they explained 21 per cent of the total variance.

The factors were:

the years of the teacher's professional service

the teacher's competence

the type of community

the pupil's success at school

The factor of the length of the teacher's service was connected with the fear of the teacher.

On the basis of what has been said above the information concerning attitudes initiative — passivity

Fear of schoolmates is connected with the more common religionism of the home inwardly experienced by the pupil. The home is wealthy and not far from community

centres. Human relations in the immediate surroundings of the pupil are bad. The teacher is a young woman with high marks in didactics.

Fear of the teacher is caused by a young woman teacher in a mixed school of a rural community. The pupil is a boy from a wealthy home and his need for affection is weak. He does not like religious education.

Inwardly affective Christianity belongs to the religionism of the pupil. This is characteristic of a girl with bad human relations and a wealthy home. She has plenty of secular interests but not religious interests.

Interest for religious education given by school is part of the pupil's spontaneous religionism which includes the pupil's religious activity and the high socio-economic status of the home. The pupil is a girl who does not feel sympathy and has little need for affection. The teacher with high competence does not cause fear.

Teacher-centredness is connected with the pupil's passivity and through that with the aversion felt for religious education given at school, and the low socio-economic status of the home. Teacher-centredness is characteristic of a competent female teacher with high marks in didactics. The pupil is incapable of sympathy and his need for affection is weak. The home has plenty of religious interests.

3.5. Factors related to differences of attitude

Dimensional scores expressing intensity of attitude were calculated for each attitude factor and each pupil. The pupils at the extremes were compared to those in the middle in five attitude factors separately. The comparison was carried out by discriminant analysis (Cooley and Lohnes 1965, Kendall 1961).

2. *Fear of schoolmates*

There are three influential elements common to all statements: the pupil, the classmates, the subject matter. The factor is bipolar and at the extreme is limited behaviour and at the other openness towards schoolmates and the teacher. The dimension is affective. No significant differences in the used variables between opposite attitudes were noticed. The reasons for differences can be explained by the class situation.

2. **Fear of differing from the teacher's opinion**

This is a bipolar factor and the extremes are submitting to authority and opposing authority. Authority is represented by teacher, the teacher's opinion and partly by the sex of the teacher. Fear of differing from the teacher's opinion suppresses pupil activity, or the teacher's authoritative attitude causes arrogance and defiance. The factor is affective.

Attitudes most loaded with fear of the teacher were noticed in girls coming from mixed schools in rural communities with homes far from community centres and without connections to religious reference groups. When pupils expressing fear of the teacher were compared to those who (perhaps to compensate their fear) reacted arrogantly, both similarities and differences were noticed in the groups. Distance from the community centre is a factor in common, but the economic status of the home is strongly connected with arrogance. Another factor in common is an elderly teacher: a competent male teacher is inclined to cause fear while an incompetent woman teacher causes arrogance. The pupils expressing fear are more typically girls and non-active in religious matters.

Punitiveness is connected with arrogance, non-punitiveness with fear of teacher. A typical characteristic of the arrogant pupil seems to be fearfulness, which confirms the assumption that arrogant behaviour is basically compensatory.

3. Inwardly affective religionism

This factor describes the polarity between affective God-relationship and the practical way of life, and the dimension grows irrespective of lessons in religion. Its reliability is fairly high ($r = .55$). The stimuli form a hierarchical series: »descending vertically dimension», Saviour, prayer, God, the Bible, religious instruction, religious quest search, church history.

The pupils with inwardly affective religionism are typically girls and active in religious matters. In rural communities the differences between inward and practical attitudes are greater than in urban areas. Characteristics of the first group are punitiveness, prejudices, and lack of secular interests. Human relations in their homes are good. In towns those with inwardly affective religionism are typically girls, active in religious matters and who differ most markedly from those with an indifferent attitude. High economic status was noticed in their home background. Notable characteristics are cheerfulness and non-punitiveness — on the other hand prejudices and a poor sense of humour. A characteristic typical of female pupils with affective religionism both in rural urban communities is their inclination to prejudices. In rural communities the attitude of girls towards religionism is not integrated, or only slightly integrated, while in urban communities the positive attitude of the girls towards religionism is highly integrated. On the basis of the sample religionism of the girls in rural and urban communities is maintained by a fairly young woman teacher.

4. Amount of interest in RE

This factor describes differences in the amount of interest in the subject matter. There are two kinds of differences: the objective of interest is constant but the attribute describing the intensity of interest changes, or the objective of interest changes but the attribute describing in intensity of interest is constant. The empirical contents of RE to be lessons held by the teacher at school, lessons prepared at home, and the teacher. The factor is cognitive and after retesting it proved fairly reliable ($r = .60$).

Pupils interested in RE, if compared with those opposed to it, are typically active in religious matters, and are equally social, punitive, prejudiced in attitude and have no secular interests. Pupils with an indifferent attitude had the best social relationships and those opposed to RE had the worst social relationships.

In urban communities the amount of interest is connected with an incompetent teacher (who is, however, considered good by the pupils) and with low economic status of the pupil's home. In rural communities the amount of interest in RE is connected with high economic status of the pupil's home and an elderly competent male teacher. The sex of the pupil does not correlate with the differences in the amount of interest in the subject matter.

When other observed attitudes are used to explain the differences among the groups, it is noticed that the amount of interest in the subject increases when the teacher is less authoritative.

The most significant differences are noticed when pupils with indifferent

attitudes in RE are compared to those who are either interested in RE or opposed to it. If the pupil's attitude towards religionism is integrated, his attitude towards RE is also integrated. On the basis of inwardly affective religionism RE is either accepted or rejected. A practical way of life is connected with a non-integrated attitude in this factor.

5. Authoritative teacher

This factor describes communication between teacher and pupil, dominance of the teacher, underestimation of the pupil, and authoritative opinions. The factor reveals how weak the teacher is in didactics. The factor is basically cognitive and it has low reliability.

Pupils disturbed by the authoritative attitude of the teacher (compared to those who are not disturbed) are characteristically unprejudiced. They are also social, active on religious matters, fearful, non-pleasure, punitive but not hostile. Typical background features of pupils disturbed by the authoritative attitude of the teacher are remoteness of home and low socio-economic status. The teacher's attitude can also vary depending on the social status of the pupil. It is notable that authoritative teaching is connected with poor marks in didactics.

6. Other attitudes observed

To the factors mentioned above can be added the following three factors: the factor of subject-centredness, the factor of pupil-centredness describing learning attitudes, and the factor of cognitive restrictiveness describing the defensive behaviour of the teacher. These attitudes were not studied with variables concerning pupils.

4. Discussion

On the basis of variables used in the investigation a didactic pattern was constructed demonstrating the teaching situation and making possible the stating of new problems to be solved.

The most significant result is that there is no correlation between religionism and the amount of interest in the subject, and that certain undesirable features can be found in pupils whose attitude towards both religionism and RE is positive.

Lähteet ja kirjallisuus

1. *Painamattomat lähteet:*

Pöytäkirjat Joensuun kristillisten teinipäivien ryhmäkeskusteluista tammikuussa 1965 (Tutkijan hallussa).

Tämän tutkimuksen tietoaines, kuten primäärimateriaali, reikäkortit, reikänauhastulokset, listatulokset, korrelaatiomatriisit, täydelliset faktori- ja rotaatiomatriisit ja täydelliset diskriminanssianalyysin tulokset. (Jyväskylän yliopiston Kasvatustieteen laitoksella).

Uskonnonopetusta koskevien kirjoitelmien kansio v:sta 1964. Yhteenvetokortisto edelliseen. (Molemmat tutkijan hallussa)

2. *Kirjallisuus*

2. 1. *Painamaton kirjallisuus:*

Karvonen J, Asenteiden rakenne, funktiot ja muutos kasvatustieteen tutkimuskohteena. — Teoreettisen kehityksen rakentelu. Lisen-siaattityö, Jyväskylän yliopiston kasvatustieteen laitos 1966.

Miller David, A study in the motives and content of a compulsory system of religious education. Louvain 1968.

Kuusi Sampo, Miksi, mitä ja miten opetan kirkkohistorian tunnilla. — Esitelmä uskonnonopettajain kokouksessa Jyväskylässä 1965.

Seppo S, Ammattikoulutuksen vaikutus kauppakoululaisen ammatilliseen ennakkoluuloisuuteen. — Psykologian laudaturkirjoitus. Hels. yliopiston psykologian laitos 1962.

Seppo S, Lukion kirkkohistorian oppikirjojen aikakausiaanalyysi. — Esitelmä uskonnonopettajain kokouksessa Jyväskylässä 1965.

Suhonen P, Lukiolaisen suhtautuminen koulun uskonnonopetukseen. — Sosiologian pro gradu-tutkielma. Tampereen yliopisto 1969.

Turunen O, Lauseentäydennystesti ja sen vertailu kyselykaavakkeeseen ja T.A.T.:hen (Temaattiseen apperseptiotestiin). Pro gradu -tutkielma, Jyväskylän yliopiston psykologian laitos 1961.

2. 2. *Monisteet:*

Jurama V, Johdatus haastattelumenetelmiin. *Jyväskylän kasvatustieteellisen korkeakoulun kasvatustieteiden laitoksen opetusmonisteet* 17/1966.

Nummenmaa T, Asennelauseista. *Jyväskylän kasvatustieteellisen korkeakoulun psykologian laitoksen moniste* 36/1962.

Rantalaiho L, Diskriminanssianalyysin käytöstä kuntouttamistutkimuksessa. *Tampereen yliopisto* 23/1967.

Palo T, Sekularisaatio ja kristinusko. — Esitelmä kasvatuksen seminaarissa 1968. Kirkon kasvatustieteiden keskus.

Pitkänen P, Persoonallisuuden arviointipiirteiden käyttökelpoisuudesta kouluikäisten tutkimuksiin. *Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden tutkimuskeskus* 28/1967.

Renko M, Kansakoulun oppilaiden persoonallisuuden piirteiden arvioiminen. *Jyväskylän kasvatustieteellisen korkeakoulun kasvatustieteiden tutkimuskeskus* 25/1966.

Stick J, Lauseentäydennystesti työ- ja ammattiasenteiden mittarina. *Kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriön ammatinvalinnan ohjaustoimisto* 10/1967.

Suomen kaapelitahdas osakeyhtiön E 803 kirjasto-ohjelmat n:o 301—304.

Taalas M, Johdatus sisältöanalyysiin. *Jyväskylän kasvatustieteellisen korkeakoulun opetusmonisteet* 17/1966.

2. 3. *Painettu kirjallisuus:*

Adorno T W, Frenkel-Brunswik E, Levinson D and Sanford R, The authoritarian personality. New York 1950.

Aiken LR jr and Dreger R M, The effect of performance in mathematics. — *Journal of educational psychology*, 1961, 52, 19—24.

Allardt E, Jartti P, Jyrkilä F ja Littunen Y, Nuorison harrastukset ja yhteisön rakenne. Porvoo 1958.

Allport G W, *Persönlichkeit*, 2. Aufl. Meisenheim/Glan 1959.

Angermayer H, *Die evangelische Unterweisung an höheren Schulen*. München 1957.

Ash P and Abrahamson E, The effect of anonymity on attitude-questionnaire response. — *Journal of abnormal social psychology*, 1950, 47, 722—723.

Bender I E, Changes in religious interest: a retest after 15 years. — *Journal of abnormal social psychology*, 1958, 57, 41—46.

Berelson B, *Content analysis in communication research*. Glencoe Ill. 1952.

Bernard H W, *Psychology of learning and teaching*, 2. ed. New York 1965.

Bernstein B, *Sozio-kulturelle Determinanten des Lernens*. — *Soziologie der Schule*, 52, 79. Köln/Opladen 1965.

Boalt G, *Motivation*. — *Psykologisk-pedagogisk uppslagsbok*, 897. Stockholm 1965.

Cantril H, The intensity of attitude. — *Journal of abnormal social psychology*, 1946, 41, 129—135.

Cooley W W and Lohnes P R, *Multivariate procedures for the behavioral sciences*. New York 1965.

Coudreau (fr), *Pédagogie de la foi*. Paris 1969.

Cox E, *Changing aims in religious education*. London 1966.

van Dalen D B, *Understanding educational research*. New York 1962.

Dalton R H, *Personality and social interaction*. Boston 1961.

Dollard J, Doob L W, Miller N E, Mowrer O H and Sears RR, *Frustration and aggression*. New Haven 1939.

Edwards A L, *Techniques of attitude scale construction*. New York 1957.

Eskola A, *Sosiologian tutkimusmenetelmät 2*. Porvoo 1968 (a).

Eskola A, *Asenteet ja tiedonvälitys*. — *Suhdetoiminnan käsikirja*, 30—59. Kuopio 1968, (b).

Eysenck H J, *Les dimensions de la personnalité*. Paris 1950.

Eysenck H J, *The psychology of politics*, 4. ed. London 1963.

Ferguson L W, The stability of primary social attitudes: I. religionism and humanitarism. — *Journal of psychology* 1941, 12, 283—288.

French J W and Raven B H, *The bases of social power*. Studies

in social power. Michigan 1959.

Gage NL, Handbook of research on teaching. 4. ed. Chicago 1965.

Gesell A, Ilg F L and Ames L B, Youth the years from ten to sixteen. New York 1956.

Goldstein K, Hoch P, May R, Horney K, Weiss F A and Gershman H, »Neurotic anxiety: A panel discussion». — *American Journal of psychoanalysis*, 1952, 12, 89—95.

Guenther W C, Analysis of variance. Nw Jersey 1964.

Gustafsson B, Det religiösa livet. — Svensk samhällsstruktur i sosiologisk belysning, 335—366. Stockholm 1959.

Haavio A, Suomen uskonnolliset liikkeet, Porvoo 1965.

Haavio M H, Koulun uskonnonopetuksen rakenne ja henki. Jyväskylä 1961.

Haavio M H, Opettajapersoonallisuus. Jyväskylä 1954.

Hammelsbeck O, Der kirchliche Unterricht. Aufgabe, Umfang, Einheit. — 2. Aufl. München 1947.

Harman H H, Modern factor analysis. 1. ed. Chicago 1960, 2. ed. Chicago 1962.

Heinonen V, Oppimisen psykologia opetustyössä. Jyväskylä 1966.

Hillebrand M J, Motiv. — Lexikon der Pädagogik III, 536—537. Freiburg/Basel/Wien 1960.

Horn J L and Morrison W L, Dimensions of teacher attitudes. — *Journal of educational psychology*, 1965, 56: 3, 118—125.

Hunger H, Evangelische Jugend und evangelische Kirche. Eine empirische Studie. Gütersloh 1960.

Kario E, Tiedottajan opas. Joensuu 1969

Karvonen J, The structure, arousal and change of the attitudes of teacher education students. — *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 16. Jyväskylä 1967.

Katz D, The functional approach to the study of attitude change. — *Public opinion quarterly* 1960, 24, 163—204.

Kendall M G, A course in multivariate analysis. London 1961.

Kortekangas P, Kaupunkilaiset ja kirkko. Helsinki 1967.

Koskelainen O, Maallistuva suomalainen suurkaupunki. Helsinki 1968.

Koskenniemi M, Opetuksen teorian perusaineksia. Keuruu 1968.

Kurzweil Z E, Anxiety and education. — *British journal of educational studies*, 1967, XV: 2, 174—187.

Lehtovaara A and Saarinen P, School-age reading interests. Helsinki 1964.

- Lewin K, Resolving social conflicts. New York 1948.
- Ligon E. M, Dimensions of character. New York 1956.
- Mandler G and Sarason S B, A study of anxiety and learning. — *Journal of abnormal social psychology*, 1952, 47, 155—173.
- McKenna H V ssj, Religious attitudes and personality traits. — *Journal of social psychology*, 1961, 54, 379—388.
- Mowrer O H, Learning theory and behaviour. New York 1960.
- Neidhardt W, Psychologie des Religionsunterrichts. 2. Aufl. Stuttgart 1967.
- Nikunen V, »Tasapuolinen tieto ja avara asennekasvatus ovat lukion uskonnonopetuksen tavoitteina». — *Kotimaa* 89/26. 11. 1968.
- Nummenmaa T, Takala M ja v. Wright J M, Kokeellinen psykologia. Keuruu 1963.
- Olkinuora H, Eräiden uskonnon oppikirjojen yhteiskunnallisen aineksen sisällönanalyttinen tarkastelu. — *Kasvatus ja Koulu* 1967.
- Oppiennätykset. Valtion oppikoulujen oppiennätykset ja metodiset ohjeet. Helsinki 1941.
- O'Reilly C T and O'Reilly E J, Religious beliefs of catholic college students and their attitudes toward minorities. — *Journal of abnormal and social psychology* 1954, 49, 378—380.
- Pitkänen P, Ärsyke- ja reaktioanalyttisten faktorointitulosten vastaavuudesta. — *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 13. Jyväskylä 1957.
- Pyysalo R, Maamme eräiden herätysliikkeiden ja niihin verrattavien osaryhmien uskonnollisen käyttäytymisen eroista. — *Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja* LXXVI. Helsinki 1964.
- Rang M, Handbuch für den biblischen Unterricht. Tübingen 1939.
- Reed H B jr, »Anxiety, the ambivalent variable». — *Harvard educational review*, 1960, 30, 141—153.
- Rethlingshafer D, Motivation as related to personality. New York 1963.
- Riihinen Olavi, Teollistuvan yhteiskunnan alueellinen erilaisuus. Kuopio 1965.
- Rosenfeld H and Zander A, The influence of teachers on aspiration of students. — *Journal of educational psychology*, 1961, 52: 1, 1—11.
- Ruoppila I, Nuorten ja varttuneiden opiskelijoiden väliset asenneerot eräissä ylioppilaspohjaisissa oppilaitoksissa. — *Jyväskylä studies in education, psychology and social research* 15. Jyväskylä 1967.
- Sarnoff I and Katz D, The motivational basis of attitude change. —

Journal of abnormal social psychology, 1954, 49, 115—124.

Sarnoff I, Lighthall F, White R, Davison U and Sarason S, »A crosscultural study of anxiety among american and english school children», — *Journal of educational psychology*, 1958, 49, 129—136.

Seppo S, Onko meidän tarkistettava protestanttista näkemystä ihmisen pahuudesta? — *Vartija* 1969, 1, 1—4.

Seppo S, Uskonnonopetuksen muuttuvasta asemasta. — *Kasvatus ja Koulu* 1968, 1, 18—23.

Seppo S, Väkivallan säilyttäjät — kirkko ja koulu. — *Väkivalta*, 107—128. Huutomerkkisarja. Helsinki 1971.

Siipi J, Luopumisen aika. Kirkosta eroaminen sosiaalisena ilmiönä. Hämeenlinna 1965.

Takala A, Child-rearing practices and attitudes as measured by different techniques II: Child-rearing practices and attitudes in different social environments. *Acta academiae pedagogicae Jyväskyläensis XIX*. Jyväskylä 1960.

Takala A, Opetusuunnitelman laadinta I. — *Kasvatus ja koulu*, 1967 (b), 3.

Takala A, Opetusuunnitelman laadinta II. — *Kasvatus ja koulu*, 1967 (a), 1.

Takala A, Lukukirjojen teemojen yhteys kasvatuksen tavoitteisiin. — *Kasvatus ja koulu*, 1961, 3.

Tamminen K, Oppiaineiden mieluisuudesta kansakoulun alaluokilla. — *Kristillinen kasvatus* 1969, 7, 149—157.

Toskala A., Käyttäytymisterapia. Jyväskylä 1970.

Toukoma P, Arvomaailman kehitys kouluikässä. — *Acta universitatis Tamperensis A 17*.

(Suomen) Uskonnonopettajain liiton julkilausuma (T. P. Virkkunen). — *Kotimaa* 4/14. 1. 1966.

Vahervuo T ja Ahmavaara Y, Johdatus faktorianalyysiin. Porvoo 1958.

Wright D and Cox E, Religious belief and co-education in a sample of sixth-form boys and girls. — *British journal of social and clinical psychology*, 1967, 6, 23—31.

Ylioppilastutkinnon uudistamiskomitean mietintö. Helsinki 1968.

Zetterberg H L, Social theory and verification in sociology. New Jersey 1961.

Liitteet

1. YLEISINSTRUKTIO

»Te tiedätte, että koulu-uudistuksen ympärillä käydään voimakasta keskustelua, jossa arvioidaan myöskin eri kouluaineiden sijoittamista uuteen kouluun. Viisaat ovat paljon tutkineet asiaa. Myös nykyisen koulun parhailta asiantuntijoilta, oppilailta pyritään ottamaan tietoja eri kouluaineista. Minun tehtävänäni on koulu-uskonnon selvittely. Jaan teille kolme lomaketta, joista keskimäinen koskettelee uskontoa, toisilla kerätään eräitä muita tietoja. Jaan teille ensimmäisen lomakkeen.»

Zulligerin instruktio oli AVO:n monisteen mukainen poiketen kuitenkin merkitsemistapaa koskevassa kohdassa sen johdosta, että koehenkilöt käyttivät irtotauluja ja vastauslomakkeeseen oli painettu läiskäkuvioiden figuurit.

Lauseentäydennystestiin ja selittäjämittariin oli painettu valmis instruktio.

2. KOEPOYTÄKIRJA

Paikkakunta	Tehtävät ja kello-aika	Kysymykset
19/9 Kemijärvi	Z = 08.10—08.40 U = 08.40—09.00 R = 09.00—09.30	Miksi kysytään kirkossakäyntitiheyttä? Lasketaanko sisaret (16)?
19/9 Kemi	Z = 14.00—14.20 U = 14.20—14.50 R = 14.50—15.30	Miten vastataan, jos on ollut töissä ulkomailla?
20/9 Teuva	Z = 15.05—15.25 U = 15.25—15.50 R = 15.50—16.35	Entä kun on orpo (16)?
21/9 Lauttakylä	Z = 08.55—09.35 U = 09.35—09.55 R = ei esitetty (Ruotsin kirjoitus)	Etäisyys kesällä vai talvella (43—47)?

21/9	Eurajoki	Z = 13.40—14.05 U = 14.05—14.30 R = 14.30—15.00	
22/9	Riihimäki	Z = 10.20—10.45 U = 10.45—11.15 R = 11.15—11.45	Missä iässä (33—42)? Vast: ennen 13 v.
22/9	Helsinki	Z = 13.30—13.50 U = 13.50—14.15 R = 14.15—15.00	
23/9	Lahti	Z = 08.20—08.40 U = 08.40—09.10 R = ei esitetty	
23/9	Kuhmoinen	Z = 12.35—13.00 U = 13.00—13.30	Onko kysymys pohdinnasta lasten vai myös vieraiden kesken (25)? (V: Lapset ja vanhemmat) Etäisyys kotoa vai koulu- asunnosta? Harrastukset talvella vai kesällä?
24/9	Savonlinna 9. A	R = 13.30—14.10 Z = 13.10—13.40 U = 13.40—14.05 R = 14.05—15.00	Maatalouden palkat puolet maitotilistä
24/9	Savonlinna 9. B	R = 13.10—13.40 U = 13.30—14.05 Z = 14.05—14.30	
27/9	Kitcc	Z = 13.25—13.45 U = 13.45—14.10 R = 14.10—15.00	
28/9	Iisalmi	Z = 08.15—08.45 U = 08.45—09.05 R = 09.00—09.45	
30/9	Kuopio	Z = 14.10—14.35 U = 14.35—15.10 R = 15.10—15.45	

Koepöytäkirjan laati ja kokeen johtajana toimi
Simo Seppo

Lyhennykset:

R = Rotterin lauseentäydennystesti
U = Uskontokysely
Z = Zulligerin läiskäkuviot

Kysymysten sarakkeessa olevat merkinnät tarkoittavat oppilaan kokeen kuuluessa tekemiä kysymyksiä. Sulkeissa oleva numero on kysytyn muuttujan lomake-numero. Mikäli annettu vastaus on ilmoitettu koko luokan kuullen, se on merkitty pöytäkirjaan.

3. MITTARIN ENSIMMÄINEN VERSIO JA
VASTAUSTEN PROSENTUAALISET JAKAUTUMAT

1 = Olen täysin samaa mieltä
2 = Olen osaksi samaa mieltä
3 = En osaa sanoa
4 = Olen osaksi eri mieltä
5 = Olen täysin eri mieltä

		2	3	4	5
1. Näyttelen, että uskonasiat eivät minua kiinnosta, vaikka todellisuudessa ne kyllä kiinnostavat ...	6	22	9	27	36
2. Naispuoliset uskonnonopettajat ovat maltillisempia kuin miehet	9	7	32	15	37
3. Rukoilen usein, että kokeet menisivät hyvin	37	26	5	14	18
4. Uskonnonopettajamme pohtii asioita yksin minuuttikaupalla, ja oppilaat putoavat sen aikana kärryiltä	8	15	5	23	49
5. Oppilaat eivät saa tuoda uskontotunneillamme julki mielipiteitään	7	8	2	19	64
6. Uskonnonopettajasta saa sen käsityksen, ettei uskovaisen elämä ole kovinkaan hauskaa	18	20	13	21	28
7. Uskontotuntien tiedolliselta käsittelyltä ei jää aikaa oppilaan uskonollisten ongelmien käsitteilyyn	46	29	7	12	6
8. Uskonnonopetus synkentää ja pakottaa ulkoluukuun, sen sijaan että se saisi nuoren mukaansa Raamatun ilosanomaan	34	32	10	14	10
9. Kristityn ei tarvitse perehtyä muihin uskontoihin	3		5	22	69
10. Raamatun lukeminen tekisi lukion uskonnosta paljon kiinnostavamman kuin kirkkohistoria ...	15	27	22	19	17
11. Koulussamme on keskusteltu siveellisistä elämän peruskysymyksistä riittävästi	12	14	7	27	40
12. Kirkkohistorian osuutta uskonnonopetuksessa on vähennettävä	46	20	14	18	12
13. Lukiolainen ajattelee Raamatun kohtia vain historiallisina tapahtumina	12	30	16	25	17
14. Luokassamme on enemmän uskovaisia oppilaita, kuin mitä ulospäin voi huomata	25	23	34	9	9
15. Koulun uskontotunneilla ei saa minkäänlaista uskonnollista herätystä	58	22	9	9	2
16. Jokaisen oppilaan on etsittävä Jumalaa yksin, koulu ei voi auttaa häntä tässä	37	31	8	19	5
17. Oppilaiden siveellinen harrastus on herätettävä uskontotunneilla	14	30	19	24	13
18.* Olen nähnyt, että oppilas koulussa tulee uskoon	1	2	13	5	79
19. Kristinusko selittää elämäni vaikeudet, vaikkei se aina poista niitä	20	27	21	19	13

20.	Mielestäni on täysin mahdollista, että koulussa voi alkaa uskonnolliset herätykset	25	27	15	17	16
21.	Olen joskus tahtonut, että heräisin, mutta enää en sitä rohkene odottaa	21	20	25	12	22
22.	Uskontotunneilla herätetään vastenmielisyys kirkkoa kohtaan	14	26	8	26	26
23.	Oppilaiden keskuudessa uskovaisia pidetään jollain tavoin tähtäneinä	16	30	2	25	27
24.	Uskontotunneilla pitäisi antaa tietoja mahdollisimman paljon ja jättää niiden pohjalta tapahtuva pohdinta oppilaan omaksi asiaksi	18	20	11	27	24
25.	Kirkkohistorian opetus on opettanut minulle, että kirkko ei ole saanut mitään hyvää aikaan	3	11	7	34	45
26.	Raamattu on niin lapsellinen kirja, että sitä ei kannata lukea	1	5	6	18	70
27.	Uskontotunneillamme on Jumala jäänyt ylioppilaskirjoitusten varjoon	28	29	14	21	8
28.	Nuorten ongelmista vaietaan uskontotunneillamme visusti	26	27	5	24	18
29.	Muodostan oman mielipiteen jokaisesta uskontotunnilla käsitellystä asiasta	28	34	10	17	11
30.*	Minusta olisi mielenkiintoista tuntea toisten uskontojen käsityksiä hieman tarkemmin	75	13	5	5	2
31.	Uskontotunnilla saamme kysyä opettajalta niitä jokapäiväisen elämän asioita, joita emme itse ymmärrä	30	14	13	18	25
32.	Opettajamme syöttää meille joka tunti omia näkemyksiään kuin nauhalta ja saa oppilaat varomaan uskontoa	30	23	6	19	22
33.	Opettaja tuntuu olevan niin kaukana, ettei häneltä uskalla kysyä neuvoa	20	27	8	27	18
34.	Läksymme kysellään niin, että kuulustellaan kirjasta suoraan jokainen virke	28	11	1	14	46
35.	Rippikouluopetus on henkilökohtaisempaa kuin koulun uskonnonopetus	37	20	16	9	18
36.	Joskus olen vaikeuksista selvittyäni ajatellut, että vaikeudet on otettu minulta pois ylhäältä päin	46	23	14	6	11
37.	Nuori uskonnonopettaja ei ole tottunut käsittelemään oppilaita	26	14	19	23	18
38.	En näe nykyisessä uskonnonopetuksessamme mitään virheellistä tai tuomittavaa	4	9	7	33	47
39.	Jos asiat sujuvat hyvin, en tarvitse Jumalaa ...	8	15	10	22	45
40.	Vanha uskonnonopettaja ei ole selvillä nuorison ongelmista	21	35	17	22	5
41.	Oppilas ei ole pätevä arvostelemaan uskonnonopetusta	4	11	5	32	48
42.	Uskontoa lukekoot vain papiksi aikovat	5	10	6	27	52
43.	Uskontotunneillamme opettaja ottaa tiedot kir-					

jasta, kirjoittaa ne taululle, josta oppilaat tekevät muistiinpanot vihkoihinsa ja opettelevat ne seuraavaksi tunniksi ulkoa	27	24	1	25	23
44. Opettajamme on liian hyökkäävä	8	23	11	25	43
45. Jos uskonnonopettajalla olisi vastaanottotunnit jossain koulun ulkopuolella, olisin valmis keskustelemaan hänen kanssaan	22	18	31	12	17
46. Opettaja yrittää joka tunti iskostaa oppilaiden mieliin omat käsityksensä	26	25	4	23	22
47. Kirkolla on täysi oikeus esittää normeja ihmisen seksuaaliselle käyttäytymiselle	28	30	10	19	13
48. Olen vieraista uskonnoista oppinut sen, mitä olen toivonutkin	8	14	31	19	28
49. Olen oppinut kirkkomme historiasta kohtia, joiden tuntemusta tarvitaan jokapäiväisessä elämassä	25	26	15	16	18
50. Varsinaisesta teologian opetuksesta kouluissa olisi kokonaan luovuttava	15	14	16	28	27
51. Kirkkohistorian henkilöt leimataan sädekehäpään päällä kulkeneiksi yli-ihmisiksi	23	43	3	9	22
52. Tovereiden puheet ja mielipiteet vaikuttavat sen, etten jaksa uskoa Jumalaan	5	9	9	25	52
53. Syvää uskontoa, joka panisi kaikki ajattelemaan, ei koulussamme ole	53	28	10	6	3
54. Elämänasenteeni on muuttunut, kun uskontotunneilla on käsitelty ihmisen jumalasuhdetta	4	11	22	20	43
55. Uskonnonopetus on meillä sellaista, että joka haluaa, voi tulla uskovaiseksi koulussa	10	15	26	22	27
56. Tunnen kirkkomme vaiheet, mutta en sen oppia	8	31	15	32	14
57. Uskonnonopettajan pitäisi lukiossa valmistaa vain tärppejä reaalkoetta varten	5	13	8	30	44
58. Vuosien varrella minulle on muodostunut uskontotunneista niin ikävä kuva, että mielenkiintoani ei enää saada heräämään	15	27	6	33	19
59. Uskonnonopettajan ikä ei ole mikään tärkeä asia	35	20	8	25	12
60. Uskontotuntien harrastus riippuu suuresti oppilaan omasta suhteesta uskontoon	51	28	3	10	8
61. Uskonnonopettaja suhtautuu meihin kuin lapsiin	13	20	9	24	34
62. Uskontotuntien kysymykset ovat liian vaikeatajuisia, sillä usein kun sitten kuulen vastauksen, ajattelen, että olisin tuonkin asian tiennyt	17	33	8	16	26
63. Pöhtiesämme uskontotunneilla jotain asiaa, tulee opettajan ja oppilaiden välillä tavallisesti erimielisyyksiä	32	31	8	16	13
64. Tunneilla ei tehdä henkilökohtaisia kysymyksiä, vaikka oppilailla olisi paljon omakohtaista sanottavaa	43	22	5	20	10
65. Pienoinen pakko uskonasioissa on paikallaan ..	5	10	8	17	60

66. Jos opettaja vie keskustelun oppikirjan ulkopuolelle, herää luokassa kiinnostus asiaa kohtaan	43	39	6	6	6
67. Vapaita uskonuuntia on käsiteltävä luterilaisen opin kannalta	12	9	23	20	36
68. Jos opetuksen tarkoituksena on opettaa ymmärtämään asioita syvemmin, on kirkkohistoria paikallaan	25	21	14	26	14
69. Opillisen aineksen käsittely on asetettava etusijalle, koska se luo pohjaa siveelliselle toiminnalle	12	30	26	24	8
70. Dogmatiikan oppikirjamme sisältää anteeksiantamattomia epäjohdonmukaisuuksia ja ristiriitaisuuksia	10	18	58	8	6
71. Kirkkohistorian henkilöt ovat olleet erehtyviä ihmisiä, joiden taisteluista on oppia meillekin ..	54	30	9	5	2
72. Olen usein kuullut luokkatovereiden puhuvan pilkaten, jos joku on uskovainen	25	29	4	21	21
73. Jumala unohdetaan, koska tunnit kuluvat kirkkohistorian vuosilukujen pänttäämisessä	30	40	5	21	4
74. Uskonnollisuus ei herää koulussamme, koska olemme liian tyhmiä syventyäksemme asioihin	10	18	18	29	24
75. Koulu tekee pyhät asiat jokapäiväisiksi, nun ettei kiinnostus niihin pääse heräämään	12	26	22	26	14
76. Kaikki tähänastinen uskontotunneilla annettu tietoni on hajanaista, ilman mitään kokonaiskuvaa	24	36	5	25	15
77. Koulun seinien sisällä ei voi tulla uskovaiseksi	18	22	17	15	13
78. Minulle ei ole sanottu, mikä on uskonnonopetuksen tarkoitus	42	20	4	15	19
79. Uskontotunneilla aika kuluu nopeasti	3	17	7	26	47
80. Opettajan omasta innostuneisuudesta opetettavaan asiaan riippuu myös oppilaan innostus ...	45	36	5	9	5
81. Uskonnonopettajan pitäisi mielestäni olla naispuolinen	4	2	26	28	40
82. Uskonnosta on koulussamme tullut todellinen pakkopaita	7	20	10	31	32
83. Toivon, että uskonkysymykset luettaisiin kirjasta, eikä tuhlataisi aikaa ryhmissä käytäviin selvittelyihin	5	4	11	29	51
84. Oppilaat eivät uskalla uskontotunneilla kritisoida uskontoa eivätkä mitään, mikä voisi olla opettajan mielipidettä vastaan	21	20	3	17	39
85. Oppikoulun uskonto antaa liian pintapuolisen kuvan kristinuskon vaiheista	14	27	22	25	12
86. Koulussa keskitytään kirjaan sen sijaan että keskityttäisiin oppilaaseen	53	33	9	4	1
87. Toisuskoisia käsitellään meillä liian negatiivisesti	45	21	12	14	8
88. Jos dogmatiikka asetettaisiin etualalle ja kirkkohistoriaa vähennettäisiin, saataisiin oppilaat kiin-					

	nostumaan uskonnosta	12	23	40	11	14
89.	Uskonnon oppikirjojen kanta on liian jyrkkä ja yksiselitteinen	44	35	9	9	3
90.	Uskontotunneilla on pohdiskellen selvitettävä, miksi asiat ovat niinkuin ovat, sillä vain harvoille selviävät suuret totuudet pelkästään uskonnolla	58	27	9	3	3
91.	Luokallani on paljon oppilaita, jotka käyttäytymisellään ja vihjailuillaan tyrehdyttävät minulta uskonnollisen harrastuksen	4	13	11	24	48
92.	Tiedän, että eräiden oppilaiden mielissä palaa halu tulla uskovaiseksi	38	18	33	5	6
93.*	Oppilaan mielipide, vaikka olisikin päinvastainen kuin uskonnonopettajan, voi olla oikea	82	15	3	4	1
94.	Uskontotunneilla pitäisi enemmän keskittyä omaehtoisen uskon luomiseen	35	29	15	13	8
95.	Uskontotunneilla tuntuu kuin Jumala olisi hyvin lähellä	2	7	12	25	54
96.	Olen tuntenut, että usko ja luottamus Vapahtajaan antaa sellaisen tuen, että kaikki asiat selvenevät	29	21	18	17	15
97.	Koulu on liian säyseä elämänpiiri, jotta uskonnolliset herätykset siellä voisivat alkaa	17	32	27	16	8
98.	Jos uskontotunneilla kyetään ratkomaan oppilaiden ristiriitoja, on uskonnonopetus tehnyt tehtävänsä, vaikka tietoja ei olisikaan annettu	25	28	10	25	12
99.	Uskonnonopetus ei ole antanut minulle mitään..	10	23	7	36	24
100.	Uskontotunnit kuluvat usein toisten läksyjen lukutunteina	17	28	2	15	38
101.	Se Jumala, jota meille opetetaan, ei ole kyllin suuri voidakseen vastata kaikkiin niihin kysymyksiin, joita minulla on	7	8	16	15	54
102.	Uskonnollinen herääminen on nun arkaluontoinen asia, ettei sitä voi uskontotunnilla tapahtua	24	21	21	20	14
103.	En tiedä, onko kristinusko sen todempaa kuin joku toinen maailmanuskonnoista	34	19	11	17	19
104.	Uskontotunneillamme on vähemmän ulkolukumaisuutta kuin historian tunneilla	17	15	13	20	35
105.	Toivoisin, että opettajat antaisivat myös uskonnosta huonoja numeroita	8	15	16	23	38
106.	Opettajamme joutuu usein tunneilla vastaamaan omiin kysymyksiinsä	30	33	7	23	7
107.	Keskustelua ei synny, koska pelkäämme uskonnonopettajaa	5	17	7	24	47
108.	Uskonnonopetuksen pitäisi sisältää vain asiatietoja	5	12	4	32	47
109.	Uskonnonopettaja on vienyt halut kysyä häneltä neuvoa	26	18	10	21	25

110.	Usko seuraa itsestään mukana, jos uskonnonopetus saa oppilaat perehdytetyksi kristilliseen elämään	5	17	20	21	37
111.	Jos uskontotunneillamme vierailisi muiden uskontokuntien edustajia, opetusme valheellisuus paljastuisi	14	25	29	17	15
112.	(Valitse jokin seuraavan lauseen vaihtoehdoista ja merkitse sitä vastaava numero vastauslomakkeeseen:) Uskontotunneilla käsitellään kirkkohistoriaa 1/sopivasti, 2/aivan liian vähän, 3/vähänlaisesti, 4/hieman liikaa, 5/aivan liian paljon, 6/en osaa sanoa	23	2	5	41	23 6
113.	Kun siirryn pois koulusta, minulla ei tule olemaan kiinnostusta uskonnollisia kysymyksiä kohtaan	5	7	21	27	40
114.	Mielestäni uskontokirjojen teksti on tarkoitettu lähinnä oppilaan sisäiseksi rakentamiseksi	7	12	23	29	29
115.	Eräät muiden aineiden opettajat saavat aikaan, että uskonnollisuutta on oppilaan paras olla näyttämättä	6	13	15	24	42
116.	Mielestäni uskonnonopettajan tulisi kylvää oppilaan sydämeen siemen, joka itäisi siellä ennemmin tai myöhemmin	39	29	18	10	4
117.	En ole saanut uskonnonopetuksesta sitä rauhaa, mitä olen toivonut	33	27	28	7	5
118.	Uskontotunneilla olen saanut käyttökelpoisia ohjeita jokapäiväistä elämää varten	9	20	8	26	37
119.	Uskontoläksy tuntuu kotona lukiessa kiinnostavammalta kuin muut läksyt	5	8	8	29	50
120.	Kirkkohistoria voi olla hyvinkin mielenkiintoinen asia, jos opettaja osaa tehdä sen mielenkiintoiseksi	46	26	9	11	8
121.	Jos opettaja vain puhuu, ei tuntia jaksa seurata	52	30	3	9	6
122.	Uskonnonopettajan ja oppilaan välillä on syvä juopa	22	27	10	27	14
123.	Asioistamme keskustellaan uskontotunneilla liikaa	2	3	9	29	57
124.	Uskonnonopettajan ei pitäisi sekaantua maallisiin, tätä elämää koskeviin asioihin	3	4	6	27	60
125.	Nykyinen uskonnonopetus on liian subjektiivista	16	23	33	16	12
126.	Dogmatiikka saisi olla vapaaehtoinen aine	45	18	18	13	6
127.	Kiinnostukseni siveellisiä ongelmia kohtaan on herännyt uskontotunneilla	5	16	13	20	46
128.	Uskontotunnit ovat antaneet ainesta kotona tapahtuvalle mietiskelylle	10	34	9	20	27
129.	Laumahenkisyys vaikuttaa, ettei uskontotunneilla uskalla olla oma itsensä	13	28	6	24	29

130.	Uskontotunnilla, joka on esim. ruotsin ja saksan tunnin välillä, ei kouluhuolien takia voi keskittyä uskontotunnin sanomaan	21	35	14	16	14
131.	Uskonnonopettajan on annettava meille selviä tietoja reaalikoetta varten	50	33	5	9	3
132.	Aiotko vastata reaalin uskonnon kysymyksiin? 1/en osaa sanoa, 2/aivan varmasti, 3/mahdollisesti, 4/luultavasti en, 5/en missään tapauksessa	5	8	58	20	9
133.	Uskonnolla on kaikissa kouluissa niin pieni tuntimäärä, että yksistään se estää uskonnonopetuksen vaikutuksen	5	19	16	35	25
134.	Uskonto on niitä kouluaineita, joita luen vähiten	43	25	3	21	8
135.*	Opettaja haukkuu iskelmiä ja elokuvia, niin että uusi läksy jää selittämättä	2	5	3	18	72
136.	Koulumme uskonnonopettajasta johtuu, että en voi saada kiinnostusta itse uskoon	12	13	13	16	46
137.	Uskonto otetaan oppimisen ja läksyjen kannalta eikä ajatella laisinkaan, mitä se vaikuttaa oppilaaseen itseensä	39	35	12	11	3
138.	Kaikki pakko uskonnossa on kuolemansyntiä ..	15	18	40	17	10
139.	Uskontotunneilla pyritään salaamaan kirkonmiesten pikkusynnit	21	30	15	20	14
140.	Raamattu pitäisi tuntea nykyistä paremmin	47	31	10	10	2
141.	Dogmatiikan opetuksen olisi ehdottomasti tultava kouluaineeksi	8	20	30	15	27
142.	Odotan uskonnonopettajalta selviä ohjeita enkä pyöreää pohdiskelua	33	25	11	20	11
143.	Minulle on käynyt monta kertaa niin, että olen osannut sanoa opettajalle jonkun uskontokirjan lauseen, vaikka en ole käsittänyt sen sisällöstä mitään	19	22	11	16	32
144.	Kaikki uskontotunnit ovat tapahtumaköyhempiä kuin muiden aineiden tunnit	19	15	9	29	28
145.	Uskonnon asiat olisi annettava enemmän selityskielellä kuin tähän asti	15	32	29	17	7
146.	Uskonnonopettaja on paljastamalla omaa sisintään paljastanut samalla minun sisintäni ja auttanut ymmärtämään elämää ja sen ongelmia ..	6	23	20	23	28
147.	Uskonnonopettaja pilaa monta kertaa kiinnostavankin aiheen	22	20	11	25	22
148.	Historiantunneilla voi loistaa tiedoillaan, mutta uskontotunnit vaativat syventymistä aiheeseen ja siihen kuuluvaa pohdiskelua	27	27	5	21	20
149.	Yleinen historia on kiinnostavampaa kuin kirkkohistoria	47	24	15	7	7
150.	Pohdiskelun seurauksena syntyneet mielipiteet ovat elämässä käyttökelpoisempia kuin uskonnonopettajan antamat elämisen säännöt	55	22	15	6	2

151.	Uskontotunneilla pitäisi puhua aivan avoimesti Jumalan sanaa	32	29	15	17	7
152.	Minusta on vaikea vastata omakohtaisiin kysymyksiin, kun joku luokassa aina ajattelee, että onko tuokin joku uskovainen	18	24	10	17	31
153.	Uskonnonopetuksen tarkoitus ei ole tehdä meistä uskovaisia	35	25	20	14	6
154.	Erimielisyydet keskustelutunneilla osoittavat, ettei ole olemassa yhtä totuutta	23	17	21	22	17
155.	Istun uskontotunneilla välinpitämättömänä kuuntelematta opetusta	10	27	3	32	28
156.	Opettajallemme on vastattava juuri samoilla sanoilla, mitkä on vihkoon kirjoitettu	15	17	3	20	40
157.	Eloisa opettaja ei tempaa oppilasta sisälle asiaan, vaan ainoastaan oman esityksensä kiehtovuuteen	9	15	21	30	25
158.	Jos aihe on kiinnostava, ei minkäänlainen opettaja kykene sitä pilaamaan	15	14	4	34	33
159.	Tiedon ja pohdinnan pitäisi kulkea käsi kädessä uskontotunneilla	68	25	4	1	2
160.	Kirkkohistorialla on kielteinen vaikutus uskovaiseksi tuloon	5	16	23	30	26
161.	Mitään elämäkysymyksiä ei käsitellä uskontotunneilla, ellei alote tule oppilaiden taholta	24	19	7	27	23
162.	Uskontotunneilla olen oppinut tuntemaan luokkatovereita heidän salatululta puoleltaan	9	20	20	18	33
163.	Uskontotunneilla oppii vain hurskastelemaan ..	7	19	9	28	37
164.	Uskontotunnit ovat aivan eri asia kuin osallistuminen seurakunnan järjestämiin tilaisuuksiin ..	52	25	13	7	3
165.	Uskon itseni kohdalla enemmän herätyksen mahdollisuuksiin kuin kasvattamalla uskovaiseksi tulemiseen	25	16	37	14	8
166.	Jos uskonnonopetus poistettaisiin, mitään en jäisi kaipaamaan	17	13	18	31	21
167.	Uskontotunnit ovat liian kaavamaisia	35	30	8	18	9
168.	Opettaja voisi auttaa meitä paremmin kertomalla jotakin omasta itsestään kuin huolehtimalla lähimmäisensä sisäisistä ahdingoista ja rikkinaisyydestä	17	24	27	18	14
169.	Kirkkohistorian kuivuus rinnastetaan itse kristillisyyteen, joka pian alkaa näyttää yhtä kuivalta kuin itse kirkkohistoriakkin	33	39	10	13	5
170.	Kaipaam uskontotunneilla ennen muuta tietoa asioista, jotka ovat ajankohtaisia ja esilläolevia	53	33	4	7	3
171.	Maaseudulla pitää olla enemmistön kannalla, mutta kaupungin koululainen voi olla oma itsensä myös uskontotunneilla	9	17	23	12	39
172.	Koulussa ei kohdisteta minkäänlaista neuvoa oppilaalle, joka etsii todellista uskoa	27	31	17	21	4

173.	Minusta ei mikään uskontotunti ole erityisen ikävä	12	23	6	36	23
174.	Jos uskonnonopettajat puhuisivat kaiken, mitä ajattelevat, voisi tunti antaa meille jotakin	33	38	20	6	3
175.	Uskonnonopetuksen pohjana oleva kirkkohistoria herättää minussa kiinnostuksen kristinuskoon ..	7	16	18	32	27
176.	Saamme suoran vastauksen uskonnonopettajalta tekemiimme kysymyksiin	15	18	9	33	25
177.	Koti ja toveripiiri vaikuttavat uskovaiseksi tulemiseen enemmän kuin koulu	60	26	9	3	2
178.	Odotan uskonnonopettajalta tietoja tulevaisuudesta, en menneisyydestä	19	30	22	21	8
179.*	Vanhempani vastustavat, jos aion mennä kirkkoon pyhisin	2	0	3	2	93
180.	Koulussa uskovaiseksi tulleet ovat sellaisia, että tämä voi tapahtua heille myös missä muualla tahansa	45	18	33	2	2

Tähdellä merkityt poistettiin jatkoanalyyseistä jakautuman vinouden perusteella.

4. ENSIMMÄISEN MITTARIVERSIION ROTAATIOT JA MUUTTUJIEN SAAMAT KORKEIMMAT LATAUKSET. Desimaalipisteet jätetty pois.

Ensimmäinen numero vastaa muuttujan numeroa liitteessä 3.

		Varimax-ratkaisu							Kosiniratkaisu							h ²	
		1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7		
	2	1														-38	19
*	3	2		-64												-56	44
	4	3		-56												56	35
	5	4		-47												58	35
	6	5		-54												30	38
	11	6														-30	20
	12	7														-30	16
	19	8			-52											-35	37
	22	9		-43	39											44	38
*	23	10				54											46
*	25	11			58											42	40
*	26	12			66											59	48
	28	13			-47											30	41
	31	14			45											-42	29
*	32	15			-81											58	69
	33	16			-35		39									32	38
	34	17			-58											-53	63
*	36	18			-73											-69	53
*	39	19			61											64	41
*	42	20			73											62	58
	43	21														-53	38
	44	22			-53											62	38
																60	42

		Varimax-ratkaisu							Kosiniratkaisu							h ²
		1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	
* 46	23	-75							55			49				61
49	24		47							33						30
50	25		54							43						36
* 52	26			54											53	38
58	27	-42	43			35							48			51
* 61	28	-66							42			41				50
* 63	29				52							64				41
72	30			51								30			46	32
73	31	-39						—			45					40
79	32	31	-31			-52							70			49
* 84	33				68				40			47				54
90	34						-54							-53		32
* 91	35			55								32			55	35
96	36		-62							-49						41
99	37		54							34						46
100	38	-45										42	-37			47
103	39		48										-39			39
104	40			34							-32				34	31
* 107	41				-53				39			-34				33
109	42	-59				38			37	30			57			52
* 113	43		66							57						47
116	44		-40												39	32
118	45					-33					-30		34			31
119	46		-39			-57			32				62		33	52
122	47	-53		-34					46				-40			44
123	48						58							62		38
126	49		42													29
* 127	50					-41		32			-35		37			36
* 128	51					-56	-30						57	-37		49
* 129	52			59											65	42
134	53		44			44							-51			45
136	54	-60				31			31	-32			-48			49
137	55	-39						-32			33			-32		35
139	56	-48							35				-32			27
140	57		55					-32		-44	34					43
* 141	58		-57							-36						42
144	59	-42				36							-50			41
146	60	36				-42				30			50			35
* 147	61	-71							37			38	-39			59
* 152	62			64											65	51
154	63		39										39			32
155	64		39			44							56			42
156	65	-44						-53			62					53
161	66	-47						-37			41					38
* 166	67		68							45						55
167	68	-48						-38			40					50
173	69	30	38			-39							49			44
175	70		-42								-30					35
* 176	71	61							-40			-30	36			42

Tähdellä merkityt valittu lopulliseen mittariin

HELSINGIN YLIOPISTO

Sosiaalietiikan ja
diakonian laitos
USKONTOKYSELY

LUOTTAMUKSELLINEN
VAIN TUTKIMUSKÄYTTÖÖN

OHJE: Tehtävänänne on valita vaihtoehdoista se, joka parhaiten vastaa mielipidettänne. Sen jälkeen rengastatte vaihtoehdon yhteydessä olevan numeron. Tärkeää on, että vastaatte **jokaiseen** kysymykseen ja valitsette **vain yhden** vaihtoehdoista ellei toisin ilmoiteta.

Nimimerkki _____ Koulu _____ Luokka _____

7. Tyttö/Poika**8. Lukion uskontokirjat****9–12. Kouluarvosanat viime keväänä:**

9. Lukuaineiden keskiarvo: alle 6; 6,1–6,5; 6,6–7,0; 7,1–7,5; 7,6–8,0; 8,1–8,5; 8,5–9,0; yli 9	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
10. Uskonto:				4	5	6	7	8	9	10
11. Historia:				4	5	6	7	8	9	10
12. Äidinkielen kirjallinen esitys:				4	5	6	7	8	9	10

13. Suhteemme seurakuntaan (Hunger 1960)

1. ei kuulu kirkkoon eikä kastettu
2. kastettu, mutta kirkosta eronnut
3. kuuluu kirkkoon, mutta rippikoulu käymättä
4. käynyt myös rippikoulun
5. kuuluu muuhun kuin ev.lut.kirkkoon

14. Holhoojan ammatti

1. maa- ja metsätalous sivuelinkeinoineen
2. teollisuus, käsityö ja rakennustoiminta
3. kauppa
4. liikenne
5. palvelukset yhteiskunnalle ja elinkeinoelämälle
6. henkilökohtaiset palvelukset
7. muu kuin edellä mainittu
8. tilapäisesti ilman ammattia tai työtä

15. Perheen enemmän kouluja käyneen vanhemman koulusivistys (Allardt ym 1958)

1. kansakoulun käymätön, käynyt kiertokoulua
2. käynyt kansakoulun
3. käynyt kansakoulun ja ammattikoulun (tai -kursseja)
4. oppikoulua vähemmän kuin keskikoulun
5. keskikoulun käynyt
6. käynyt osan lukiota
7. ylioppilas
8. suorittanut akateemisen loppututkinnon tai vastaavan
9. en tiedä

16. Perheen bruttoansio kuukaudessa (Hunger 1960)

1. alle 300 markkaa	5. 1000–1300 markkaa	9. 2500–3500 markkaa
2. 300– 500 »	6. 1300–1600 »	10. yli 3500 »
3. 500– 700 »	7. 1600–2000 »	11. en tiedä
4. 700–1000 »	8. 2000–2500 »	

17. Kuinka vietitte viime kesän (- Allardt y.m. 1958)

1. ansiotyössä koko kesän
2. ansiotyössä osan kesästä
3. pääasiassa opiskellen eri kursseilla
4. kouluun liittyviä asioita kertailten
5. kotona töitä tehden
6. pääasiassa oleillen
7. ulkomailla, matkustellen

18. Nykyisin olen

1. samassa oppikoulussa, missä aloitinkin
2. toisessa oppikoulussa
3. kolmannessa oppikoulussa
4. neljännessä oppikoulussa
5. viidennessä tai useammassa
6. Osa oppikoulukurssista suoritettu yksityisesti

19. Luokallejääminen

1. en kertaakaan
2. kerran
3. kahdesti
4. useammin

20. Viimekeväinen uskonnonopettajani oli

1. sama kuin aikaisempina vuosina
2. toinen oppikouluajanani
3. kolmas
4. neljäs
5. ainakin viides oppikouluajanani

21. Asuin viime keväänä (- Hunger 1960)

1. kotonani koulupaikkakunnalla
2. kotonani toisella paikkakunnalla kuin koulu
3. sukulaisten luona
4. yksin kouluasunnossa
5. toisen toverina

22. Luetelkaa, mitä uskonnollisia lehtiä tulee kotinne (Pyyssalo 1964)

ja lisäksi kpl, joiden nimiä en muista.

23. Joissakin kodeissa saatetaan veisata virsiä ja /tai lukea Raamattua ja/ tai jotain hartauskirjaa. Kuinka usein näin tehdään kodissanne?

1. vähintään kerran viikossa
2. kerran kuussa
3. suurina juhlapäivinä
4. aivan sattumalta
5. ei koskaan

24. Mitä seuraavista laulukirjoista kotiväkenne käyttää kotihartauksissa (rengastakaa enintään kaksi vaihtoehtoa)

1. Virsikirja
2. Hengelliset laulut ja virret
3. Siionin virret
4. Siionin kannel
5. Siionin Laulut ja Virret
6. Halullisten sielujen Hengelliset Laulut
- 7.
8. Ei mitään

25. Pohditaanko uskonnollisia kysymyksiä kodissanne (Pyysalo 1964)

1. vanhempien kesken
2. lasten kesken
3. vanhemmat vieraittensa kanssa
4. koko perheen kanssa
5. ei koskaan, ei mitenkään
6. en osaa sanoa

26. Mahdollisuuteni käydä jumalanpalveluksessa ovat (Allardt y.m. 1958)

1. erittäin kehnot	3. kohtalaiset
2. kehnot	4. hyvät
	5. erittäin hyvät

27. Perheemme käy kirkossa

1. yleensä joka sunnuntai
2. suunnilleen joka toinen sunnuntai
3. kerran kuussa
4. suurina kirkollisina juhlapäivinä
5. vain erityisistä syistä
6. sattumalta, ilman mitään syytä
7. ei koskaan

28. Käyn seurakunnan jumalanpalveluksessa (Hunger 1960)

1. yleensä joka sunnuntai
2. suunnilleen joka toinen sunnuntai
3. kerran kuussa
4. suurina kirkollisina juhlapäivinä
5. vain erityisistä syistä
6. sattumalta, ilman mitään syytä
7. en koskaan

29. Menen kirkkoon, koska (tässäkin vain yksi seuraavista vaihtoehtoista) (Hunger 1960)

1. vanhempani niin toivovat
2. olen tottunut siihen
3. laulan mielelläni
4. ystävänikin menevät
5. saarna kiinnostaa
6. jumalanpalveluksen tunnelman vuoksi
7. pääsen eroon arkipäivän huolista
8. siellä voi rauhassa rukouilla
9. käyn mielelläni ehtoollisella
10. tavan vuoksi

30. Ehtoollisella olen rippikoulun jälkeen ollut viimeksi (Hunger 1960)

1. kuuden viimeksi kuluneen viikon aikana
2. viimeksi kuluneen puolen vuoden aikana
3. kerran kuluneen vuoden aikana
4. kauemmin kuin vuosi sitten
5. En muista
6. Rippikoulu käymättä
7. En kertaakaan

31. Perheessämme (Hunger 1960)

1. ei ole muita lapsia
2. olen nuorin lapsista
3. olen vanhin lapsista
4. olen sisarusarjan keskiväleiltä

32. Vanhempani (Hunger 1960)

1. asuvat yhdessä
2. ovat asumuserossa
3. ovat eronneet
4. toinen tietymättömissä
5. jompikumpi tai molemmat ovat kuolleet
6. olen avioton lapsi

33–42 Koettakaapa nyt muistella ja rehellisesti arvioida, ovatko olot lapsuudessanne seuraavien asioiden kohdalla olleet 1 erittäin kehnot, 2 kehnot, 3 kohtalaiset, 4 hyvät vai 5 erittäin hyvät?

33. Perheen taloudellinen toimeentulo	1	2	3	4	5
34. Vanhempien keskinäiset välit	1	2	3	4	5
35. Teidän ja isänne keskinäiset välit	1	2	3	4	5
36. Teidän ja äitinne keskinäiset välit	1	2	3	4	5
37. Teidän ja sisarustenne välit yleensä	1	2	3	4	5
38. Mahdollisuutenne saada hyviä tovereita ympäristöstänne	1	2	3	4	5
39. Mahdollisuudet toteuttaa mieliharrastuksianne	1	2	3	4	5
40. Opettajien suhtautuminen yleensä Teihin	1	2	3	4	5
41. Teidän ja koulutovereiden välit yleensä	1	2	3	4	5
42. Mahdollisuus osallistua kerhoihin, partioon ja järjestöihin	1	2	3	4	5

(Allardt y.m. 1958)

43–47 Kuinka monta kilometriä on arvionne mukaan etäisyys asunnostanne seuraaviin paikkoihin

43. Lähimpään kirkkoon
44. Kouluunne
45. Elokuvateatteriin
46. Baariin
47. Tanssipaikkaan

48. Kuka opetti iltarukouksen? (Hunger 1960 ja Pyysalo 1964)

1. Isä	6. Muut sukulaiset
2. Äiti	7. Pyhäkoulussa
3. Isovanhemmat	8. Ei kukaan
4. Sisarukset	9. En muista
5. Enot, sedät, tädit	

49. Luetteko Raamattua? (Hunger 1960 ja Pyysalo 1964)

1. Joka päivä
2. Kerran viikossa
3. Pari kertaa kuussa
4. Kerran kuussa
5. Muutamia kertoja vuodessa
6. En yleensä
7. En milloinkaan

50. Aamu- ja ruokarukousten lukeminen (ei koske koulun aamuhartautta)(Hunger 1960 ja Pyysalo 1964)

1. Rukoilen säännöllisesti
2. Ehkä kerran viikossa
3. Noin kerran kuukaudessa
4. En yleensä rukoile
5. En rukoile milloinkaan

51. Iltarukous (Pyysalo 1964)

1. Rukoilen säännöllisesti
2. Rukoilen silloin, kun sisäiset syyt siihen pakottavat
3. Rukoilen, jos tarvitsen käytännöllistä apua elämäni
4. Vain aniharvoin
5. En koskaan

52. Yritättekö saada aikaan keskustelua uskonasioista (Pyysalo 1964)

1. Monesti päivässä
2. Joka päivä
3. Ehkä kerran viikossa
4. Noin kerran kuukaudessa
5. En tee aloitetta
6. En halua keskustella uskonasioista

53. Kuinka usein pohditte uskonkysymyksiä mielessänne? (Pyysalo 1964)

1. Monesti päivässä
2. Joka päivä
3. Ehkä kerran viikossa
4. Noin kerran kuussa
5. Erityisten syiden vuoksi, melko harvoin
6. En koskaan

54. Oliitteko mukana uskonnollisten tilaisuuksien järjestelyissä koulussanne tai paikkakunnallanne viime talvena? (Pyysalo 1964)

1. En kertaakaan
2. Kerran
3. 2–3 kertaa
4. 4–5 kertaa
5. yli 5 kertaa

55.–64. Arviokaa likimäärin, kuinka usein osallistutte yhden talvikuukauden (lukukausien ensimmäinen ja viimeinen kuukausi poistettuna) aikana seuraaviin tilaisuuksiin: (Allardt y.m. 1958 Pyysalo 1964)

55. Urheiluharjoitukset ja -kilpailut
56. Konsertit, teatteri
57. Elokuvat
58. Tanssit, teini-illat, kotihipat, tms.
59. Partio
60. Kerhot
61. Seurakunnan nuorisotilaisuudet
62. Raamattupiiri
63. Seurat, hartaustilaisuudet
64. Baareissa istumiset

65. Miten usein itse käytätte alkoholia? (Allardt y.m. 1958)

1. En koskaan
2. Muutaman kerran vuodessa
3. Ehkä kerran kuukaudessa
4. Useammin
5. En halua sanoa

66. Vastajan ikän vuotta,n kuukautta

67. Kuka toimi rippikoulunne opettajana? (-Hunger 1960)

1. Rippikoulu käymättä
2. Toisen seurakunnan pappi
3. Muut kuin valmiit papit
4. Oman seurakunnan pappi
5. Eräs uskonnonopettaja
6. Oman koulunne uskonnonopettaja
7. En muista

68. Kuka tai mikä on vaikuttanut eniten uskonnollisiin mielipiteisiinne? (Hunger 1960)

1. Vanhempani
2. Muut sukulaiset
3. Paras ystäväni
4. Opettajat
5. Uskonnonopettaja
6. Elämässäni sattuneet tapahtumat
7. Oma pohdiskelu
8. Eri kirjojen lukeminen
- 9.
10. En osaa sanoa

69. Minkälaisena uskovaisena pidätte itseänne?

1. Erittäin kehnona
2. Kehnona
3. Kohtalaisena
4. Hyvänä
5. Erittäin hyvänä

70. Minkälaisena uskovaisena arvelette tovereiden Teitä pitävän?

1. Erittäin kehnona
2. Kehnona
3. Kohtalaisena
4. Hyvänä
5. Erittäin hyvänä

71. Viimetalvisen uskonnonopettajan nimi:

Huom! Lähdetiedot lisätty lomakkeeseen myöhemmin.

Seuraavassa on joukko lauseita, joista toiset saattavat tuntua hyväksyttäviltä, toiset hyljättäviltä. Luettuanne lauseen voitte ilmoittaa oman kantanne siihen rengastamalla **yhden** lauseen jäljessä olevista merkeistä. Merkit tarkoittavat seuraavaa:

- ++ olen täysin samaa mieltä
 + olen osaksi samaa mieltä
 0 en osaa sanoa
 - olen osaksi eri mieltä
 -- olen täysin eri mieltä

85. Kirkkohistorian opetus on opettanut minulle, että kirkko ei ole saanut mitään hyvää aikaan	5	4	3	2	1
86. Oppilaiden keskuudessa uskovaisia pidetään jollain tavoin tähtäneinä	5	4	3	2	1
87. Raamattu on niin lapsellinen kirja, että sitä ei kannata lukea	5	4	3	2	1
88. Uskonnonopettajamme syöttää meille joka tunti omia näemyksiään kuin nauhalta ja saa oppilaan varomaan uskontoa	5	4	3	2	1
89. Jos asiat sujuvat hyvin, en tarvitse Jumalaa	5	4	3	2	1
90. Tovereiden puheet ja mielipiteet vaikuttavat sen, etten jaksa uskoa Jumalaan	5	4	3	2	1
91. Uskonnonopettaja yrittää joka tunti iskostaa oppilaiden mieliin omat käsityksensä	5	4	3	2	1
92. Uskontoa lukekoot vain papiksi aikovat	5	4	3	2	1
93. Kun siirryn pois koulusta, minulla ei tule olemaan kiinnostusta uskonnollisia kysymyksiä kohtaan	5	4	3	2	1
94. Laumahenkisyys vaikuttaa, ettei uskontotunneilla uskalla olla oma itsensä	5	4	3	2	1
95. Uskonnonopettaja suhtautuu meih'n kuin lapsiin	5	4	3	2	1
96. Pohtiessamme uskontotunneilla jotain asiaa, tulee opettajan ja oppilaiden välillä tavallisesti erimielisyyksiä	5	4	3	2	1
97. Luokallani on paljon oppilaita, jotka käyttäytymisellään ja vihjailuillaan tyrehtyttävät minulta uskonnollisen harrastuksen	5	4	3	2	1
98. Jos uskonnonopetus poistettaisiin, mitään en jäisi kaipaamaan	5	4	3	2	1
99. Uskonnonopettaja pilaa monta kertaa kiinnostavankin aiheen	5	4	3	2	1

100. Minusta on vaikeaa vastata omakohtaisiin kysymyksiin, kun joku luokassa aina ajattelee, onko tuokin joku uskovainen	$\frac{++}{5} \mid \frac{+}{4} \mid \frac{0}{3} \mid \frac{-}{2} \mid \frac{--}{1}$
101. Rukoilen usein, että kokeet menisivät hyvin	$\frac{++}{5} \mid \frac{+}{4} \mid \frac{0}{3} \mid \frac{-}{2} \mid \frac{--}{1}$
102. Oppilaat eivät uskalla uskontotunneilla kritisoida uskontoa eivätkä mitään, mikä voisi olla opettajan mielipidettä vastaan	$\frac{++}{5} \mid \frac{+}{4} \mid \frac{0}{3} \mid \frac{-}{2} \mid \frac{--}{1}$
103. Keskustelua ei synny, koska pelkäämme uskonnonopettajaa	$\frac{++}{5} \mid \frac{+}{4} \mid \frac{0}{3} \mid \frac{-}{2} \mid \frac{--}{1}$
104. Joskus olen vaikeuksista selvittyäni ajatellut, että vaikeudet on otettu minulta pois ylhäältä päin	$\frac{++}{5} \mid \frac{+}{4} \mid \frac{0}{3} \mid \frac{-}{2} \mid \frac{--}{1}$
105. Kiinnostukseni siveellisiä ongelmia kohtaan on herännyt uskontotunneilla	$\frac{++}{5} \mid \frac{+}{4} \mid \frac{0}{3} \mid \frac{-}{2} \mid \frac{--}{1}$
106. Olen tuntenut, että usko ja luottamus Vapahtajaan antaa sellaisen tuen, että kaikki asiat selvenevät	$\frac{++}{5} \mid \frac{+}{4} \mid \frac{0}{3} \mid \frac{-}{2} \mid \frac{--}{1}$
107. Dogmatiikan opetuksen olisi ehdottomasti tullava kouluaineeksi	$\frac{++}{5} \mid \frac{+}{4} \mid \frac{0}{3} \mid \frac{-}{2} \mid \frac{--}{1}$
108. Uskontotunnit ovat antaneet ainesta kotona tapahtuvalle mietiskelylle	$\frac{++}{5} \mid \frac{+}{4} \mid \frac{0}{3} \mid \frac{-}{2} \mid \frac{--}{1}$
109. Saamme suoran vastauksen uskonnonopettajalta tekemiimme kysymyksiin	$\frac{++}{5} \mid \frac{+}{4} \mid \frac{0}{3} \mid \frac{-}{2} \mid \frac{--}{1}$

Antakaa jokin arvosanoista 4–10 seuraaville viimetalvisille opettajille sen mukaan, kuinka »hyvinä» opettajina heitä pidätte

	K	σ	K	σ
	tytöt		pojat	
110. ruotsin kieli	6.68	2.87	6.91	2.06
111. äidinkieli	6.91	2.51	7.08	2.44
112. uskonto	7.32	1.85	7.21	1.77
113. historia	6.95	2.91	6.66	3.09
114. matematiikka	6.79	3.09	6.36	3.51

6. TYTTÖJEN JA POIKIEN KESKIARVOT, HAJONNAT, KESKIARVOJEN
EROJEN MERKITSEVYYS JA RELIABILITEETTIKERTOIMET
LOPULLISEN KYSELYN ASENEVÄITTIMISSÄ

	Tyttöt N = 208		Pojat N = 197		p (%)	r
	K	σ	K	σ		
85	1,69	0,87	1,94	1,02	1	.48
86	2,53	0,24	2,83	1,30	5	.44
87	1,30	0,74	1,54	0,88	5	.50
88	2,12	1,24	2,29	1,35	—	.28
89	1,61	1,08	2,12	1,31	0.1	.52
90	1,65	0,91	1,64	0,98	—	.24
91	2,19	1,38	2,49	1,37	5	.21
92	1,69	1,02	2,21	1,27	0.1	.85
93	1,90	1,07	2,30	1,21	0.1	.75
94	2,88	1,42	2,83	1,50	—	.63
95	1,91	1,13	1,96	1,20	1	.20
96	2,92	1,39	3,45	1,47	1	.48
97	1,69	1,04	1,66	0,99	—	.47
98	2,27	1,27	3,02	1,41	0.1	.55
99	2,66	1,49	2,49	1,36	—	.54
100	2,57	1,37	2,40	1,36	—	.67
101	4,04	1,32	2,95	1,59	0.1	.86
102	2,59	1,55	2,00	1,30	0.1	.73
103	2,05	1,35	1,72	1,10	1	.27
104	4,36	0,97	3,33	1,43	0.1	.56
105	2,52	1,19	2,16	1,20	1	.12
106	3,71	1,22	2,90	1,25	0.1	.60
107	3,16	1,19	2,46	1,18	0.1	.48
108	3,21	1,29	2,73	1,39	0.1	.67
109	2,87	1,31	3,04	1,42	—	.29

S. LOPULLISEN KYSELYN ROTATOIMATON FAKTORIMATRIISI
 JA KOMMUNALITEETIT Desimaalipisteet on jätetty pois painokertoimista.

		2	3	4	5	6	h^2
85	—459	034	070	069	038	—209	267
86	—168	132	069	233	068	053	112
87	—574	—012	187	081	—015	020	371
88	—565	438	—315	007	—123	225	678
89	—589	—143	150	059	—140	—141	434
90	—209	224	210	214	043	—228	238
91	—521	466	—205	119	—284	233	681
92	—628	007	138	002	123	202	470
93	—573	004	208	—004	121	—049	390
94	217	386	236	215	017	108	297
95	—254	429	—278	—035	026	—088	397
96	—277	052	—230	310	—051	—072	237
97	026	370	149	312	023	—161	284
98	—682	—094	006	011	169	067	507
99	—376	387	—219	—138	044	—263	431
100	228	394	199	359	132	019	395
101	598	353	—091	070	136	051	517
102	007	509	345	—401	—102	018	550
103	—059	495	330	—416	—107	—050	545
104	605	281	—129	—045	261	075	538
105	339	062	190	221	—230	035	259
106	636	318	—088	—038	166	—032	545
107	457	084	—125	028	—306	—138	346
108	363	—039	—116	059	—314	—114	262
109	291	—152	361	112	—170	157	305
Ominaisarvo	4.862	2.120	1.070	.928	.618	.463	10.06
% kokonais-							
varianssista	19,4	8,5	4,3	3,7	2,5	1,8	40,2
% Σh^2 :sta	48,6	21,1	10,5	9,2	6,0	4,6	100,0

9. LOPULLISEN KYSELYN ROTAATIOT JA RELIABILITEETTI-KERTOIMET Desimaalipisteet on jätetty pois.

FAKTORI	Kosinirotaatio					Varimax-rotaatio					r
	2	3	4	5	1	2	3	4	5		
85	16	00	-33	-18	11	-38	18	-01	09	-20	48
86	31	-10	-11	-11	03	-12	09	-07	27	-09	44
87	17	04	-48	-23	03	-54	14	03	11	-21	50
88	37	21	-45	31	77	-25	74	06	09	-06	28
89	08	02	-60	-11	02	-63	11	-02	-01	-10	52
90	37	02	-16	-16	-04	-18	08	06	36	-09	24
91	51	24	-58	45	68	-32	68	08	21	12	21
92	10	04	-38	-37	09	-51	19	04	06	-36	85
93	09	06	-34	-40	-00	-49	12	08	09	-35	75
94	40	09	15	-01	-15	18	-05	16	46	09	63
95	28	18	-16	17	63	-04	60	08	09	-12	20
96	34	-24	-30	17	34	-18	30	-30	14	02	48
97	51	00	00	00	00	05	09	05	49	04	47
98	04	-08	-38	-37	18	-52	24	-09	-04	-41	55
99	17	25	-15	09	56	-07	55	16	02	-17	54
100	52	-06	23	-10	-14	24	-03	04	58	02	67
101	17	01	60	14	01	66	-03	07	24	13	86
102	01	73	05	00	-04	05	11	72	13	-00	73
103	00	74	00	00	00	00	14	71	11	-02	27
104	00	00	73	00	00	71	-06	07	12	00	56
105	22	-00	00	25	-27	11	-23	03	25	36	12
106	04	06	67	10	-02	70	-06	12	15	09	60
107	03	08	10	55	04	32	-05	02	-01	47	67
108	00	00	-00	50	00	20	-09	-06	-06	44	48
109	00	00	00	-00	-53	-02	-44	07	13	24	29

10. ENSIMMAISEN KYSELYN FAKTOREIDEN TULKINTA

Varimax-ratkaisu

FAKTORI 1

Faktoriväittämät:

- 15 —.81 Opettajamme syöttää meille joka tunti omia näkemyksiään kuin nauhalta ja saa oppilaat varomaan uskontoa
- 23 —.75 Opettaja yrittää joka tunti iskostaa oppilaiden mieliin omat käsityksensä
- 61 —.75 Uskonnonopettaja pilaa monta kertaa kiinnostavankin aiheen
- 28 —.66 Uskonnonopettaja suhtautuu meihin kuin lapsiin
- 71 .61 Saamme suoran vastauksen uskonnonopettajalta tekemiimme kysymyksiin
- 54 —.60 Koulumme uskonnonopettajasta johtuu, että en voi saada kiinnostusta itse uskoon
- 42 —.59 Uskonnonopettaja on vienyt halut kysyä häneltä neuvoa
- 17 —.58 Läksymme kysellään niin, että kuulustellaan kirjasta suoraan jokainen virke
- 3 —.56 Uskonnonopettajamme pohtii asioita yksin minuuttikaupalla ja oppilaat putoavat sen aikana kärryiltä
- 5 —.54 Uskonnonopettajasta saa sen käsityksen, ettei uskovaisen elämä ole kovinkaan hauskaa
- 22 —.53 Opettajamme on liian hyökkäävä
- 47 —.53 Uskonnonopettajan ja oppilaan välillä on syvä juopa
- 56 —.48 Uskontotunneilla pyritään salaamaan kirkon miesten pikkusynnit
- 68 —.48 Uskontotunnit ovat liian kaavamaisia
- 66 —.47 Mitään elämänskysymyksiä ei käsitellä uskontotunneilla, ellei alote tule oppilaiden taholta
- 13 —.47 Nuorten ongelmista vaetaan uskontotunneillamme visusti
- 4 —.47 Oppilaat eivät saa tuoda uskontotunneillamme julki omia mielipiteitään
- 38 —.45 Uskontotunnit kuluvat usein toisten läksyjen lukutunteina
- 14 .45 Uskontotunneilla saamme kysyä opettajalta niitä jokapäiväisen elämän asioita, joita emme itse ymmärrä
- 65 —.44 Opettajallemme on vastattava juuri samoilla sanoilla, mitkä on vihkoon kirjoitettu
- 27 —.42 Vuosien varrella minulle on muodostunut uskontotunneista niin ikävä kuva, että mielenkiintoani ei enää saada heräämään
- 59 —.42 Kaikki uskontotunnit ovat tapahtumaköyhempiä kuin muiden aineiden tunnit

Voimakkaimmin ladatut osiot kuvaavat eriasteista opettajakeskeistä toimintaa. Vähemmän painotetuissa väittämässä esiintyy 'uskontotunti' opettajan sijalla ärsykemerkkinä.

Lauseet kuvaavat opettajakeskeistä toimintaa ('syöttää', 'iskostaa', 'pilaa') tai sen seurauksia ('on vienyt halut'). Lauseiden mukaan opettaja asettuu oppilaan yläpuolelle pyrkien ehdottomalla tavalla mielipiteillään vaikuttamaan oppilaan mielipiteeseen. Opettajan toimintaan kuuluu myös oppilaan aliarviointi. Tunnin joustavuus puuttuu. Yhteistyö oppilaan ja opettajan välillä on päättynyt, ja oppi-

laan kosketus oppiaineeseen on samoin häiriintynyt opettajakeskeisyyden takia. Kutsun faktoria **Opettajakeskeisyyden** faktoriksi.

FAKTORI 2

Faktoriväittämät:

18	—	.73	Joskus olen vaikeuksista selvittyäni ajatellut, että vaikeudet on otettu minulta pois ylhäältä päin
20		.73	Uskontoa lukekoot vain papiksi aikovat
67		.68	Jos uskonnonopetus poistettaisiin, mitään en jäisi kaipaamaan
12		.66	Raamattu on niin lapsellinen kirja, että sitä ei kannata lukea
43		.66	Kun siirryn pois koulusta, minulla ei tule olemaan kiinnostusta uskonnollisia kysymyksiä kohtaan
2	—	.64	Rukoilen usein, että kokeet menisivät hyvin
36	—	.62	Olen tuntenut, että usko ja luottamus Vapahtajaan antaa sellaisen tuen, että kaikki asiat selvenevät
19		.61	Jos asiat sujuvathyvin, en tarvitse Jumalaa
11		.58	Kirkkohistorian opetus on opettanut minulle, että kirkko ei ole saanut mitään hyvää aikaan
58	—	.57	Dogmatiikan opetuksen olisi ehdottomasti tultava kouluaineeksi
57	—	.55	Uskonto otetaan oppimisen ja läksyjien kannalta, eikä ajatella laisinkaan, mitä se vaikuttaa oppilaaseen
37		.54	Uskonnonopetus ei ole antanut minulle mitään
25		.54	Varsinaisesta teologian opetuksesta kouluissa olisi kokonaan luovuttava
8	—	.52	Kristinuskko selittää elämäni vaikeudet, vaikkei se aina poista niitä
39		.48	En tiedä, onko kristinuskko sen todenpaa, kuin joku toinen maailmanuskonnoista
24	—	.47	Olen oppinut kirkkomme historiasta kohtia, joiden tuntemusta tarvitaan jokapäiväisessä elämässä
53		.44	Uskonto on niitä kouluaineita, joita luen vähiten
27		.43	Vuosien varrella minulle on muodostunut uskontotunneista niin ikävä kuva, että mielenkiintoani ei enää saada heräämään
49		.42	Dogmatiikka saisi olla vapaaehtoinen aine
70	—	.42	Uskonnonopetuksen pohjana oleva kirkkohistoria herättää minussa kiinnostuksen kristinuskoon
44	—	.40	Mielestäni uskonnonopettajan tulisi kylvää oppilaiden sydämeen siemen, joka itäisi siellä ennemmin tai myöhemmin
9		.39	Uskontotunneilla herätetään vastenmielisyyttä kirkkoa kohtaan
63		.39	Erimielisyydet keskustelutunneilla osoittavat, ettei ole olemassa yhtä totuutta
64		.39	Istun uskontotunneilla välinpitämättömänä kuuntelematta opetusta

Tämän faktorin bipolaarisuus paljastuu ensimmäisestä väittämäparista. Väittämien sisältö ei rajoitu vain uskontotunneille, vaan sekä yleisemmän uskonnollisuuden että kirkollisuuden alueelle. Viimeksimainittu voidaan löytää tosin vain väittämiä välillisesti tutkimalla. Faktoria tukevat teologiaa sisältävät lauseet. Tämäkin oikeuttaa tulkinnan ulottamiseen koulutunteja laajemmalle alueelle. Yhteisenä lähes kaikille lauseille on niiden sisältämä uskonnon instrumentaalisuutta

korostava tapa. Reaktiot saavat sekä kognitiivista että affektiivista sävyä. Faktori on diffuusi ja sitä on sopivin kutsua **Yleisen uskonnollisuuden** faktoriksi.

FAKTORI 3

Faktoriväittämät:

- 62 .64 Minusta on vaikea vastata omakohtaisiin kysymyksiin, kun joku luokassa aina ajattelee, että onko tuokin joku uskovainen
- 52 .59 Laumahenkisyys vaikuttaa, ettei uskontotunneilla uskalla olla oma itsensä
- 35 .55 Luokallani on paljon oppilaita, jotka käyttäytymisellään ja vihjailullaan tyrehtyttävät minulta uskonnollisen harrastuksen
- 53 .44 Uskonto on niitä kouluaineita, joita luen vähiten
- 64 .44 Istun uskontotunneilla välinpitämättömänä kuuntelematta opetusta
- 60 —.42 Uskonnonopettaja on paljastamalla omaa sisintään paljastanut samalla minun sisintäni ja auttanut ymmärtämään elämää ja sen ongelmia
- 50 —.41 Kiinnostukseni siveellisiä ongelmia kohtaan on herännyt uskontotunneilla
- 69 —.39 Minusta ei mikään uskontotunti ole erityisen ikävä

Faktori luotaa vastaajan tuntiaktiivisuuteen vaikuttavia tekijöitä. Se antaa kuvan sulkeutuneesta, välinpitämättömän introvertista oppilaasta, joka ei ole jäsentänyt sisintään vaan kokee ympäristön paineen voimakkaana. Hänen reaktionsa ovat enintään yhtä avomielisiä kuin ympäristön reaktiot. Faktoria kannattavien lauseiden informaatio on suhteellisen neutraalia. Faktoria nimitämme oppilaan **Tuntieristyneisyydeksi**.

FAKTORI 4

Faktoriväittämät:

- 33 —.68 Oppilaat eivät uskalla uskontotunneilla kritisoida uskontoa eivätkä mitään, mikä voisi olla opettajan mielipidettä vastaan
- 41 —.53 Keskustelua ei synny, koska pelkäämme uskonnonopettajaa
- 29 .52 Pohtiessamme uskontotunneilla jotain asiaa, tulee opettajan ja oppilaan välillä tavallisesti erimielisyyksiä
- 16 .39 Opettaja tuntuu olevan niin kaukana, ettei häneltä uskalla kysyä neuvoa

Tämäkin faktori sisältää ensimmäisen faktorin tavoin mainintoja opettajasta. Faktorin paino on kuitenkin selvemmin oppilaassa ja hänen reaktioissaan. Didaktisia piirteitä siinä ei ole, vaan oppilaan affektiiviset reaktiot esiintyvät melko puhtaina. Tämä faktori on **Opettajan pelon** faktori.

FAKTORI 5

Faktoriväittämät:

- 46 —.57 Uskontoläksy tuntuu kotona lukiessa kiinnostavammalta kuin muut läksyt
- 51 —.56 Uskontotunnit ovat antaneet ainesta kotona tapahtuvalle mietiskelylle
- 32 —.52 Uskontotunneilla aika kuluu nopeasti
- 53 .44 Uskonto on niitä kouluaineita, joita luen vähiten
- 64 .44 Istun uskontotunneilla välinpitämättömänä kuuntelematta opetusta

- 60 —.42 Uskonnonopettaja on paljastamalla omaa sisintään paljastanut samalla minun sisintäni ja auttanut ymmärtämään elämää ja sen ongelmia
- 50 —.41 Kiinnostukseni siveellisiä ongelmia kohtaan on herännyt uskontotunneilla
- 69 —.39 Minusta ei mikään uskontotunti ole erityisen ikävä

Viides faktori on oppiainefaktori, jossa virittyvät ainetta kohtaan tunnettavat sympatiat tai antipatiat. Väittämissä on rationaalisia piirteitä, joiden perusteella voitaisiin puhua asenteen kognitiivisesta komponentista. Tämän faktorin suuntainen käyttäytyminen on myös aineen harrastamista. Kutsun faktoria **Kouluuskonnon kiinnostavuuden** faktoriksi.

FAKTORI 6

Faktoriväittämät:

- 48 .58 Asioistamme keskustellaan uskontotunneilla liikaa
- 34 —.54 Uskontotunneilla on pohdiskellen selvitetävä, miksi asiat ovat niin kuin ovat, sillä vain harvoille selviävät suuret totuudet pelkästään uskomalla

Faktorin luonnehdinta ylläolevien lauseiden perusteella on summittaista. Faktori on menetelmällinen, joka mittaa tunnilla tapahtuvaa keskustelua. Sen sisältö saattaa olla vastakohta Opettajan dominoinnin faktorille, t.s. se voi olla ensimmäisen faktorin kerrannaisfaktori. Nimitän kuudetta faktoria **Oppilaskeskeisyydeksi**.

FAKTORI 7

Faktoriväittämät:

- 65 —.53 Opettajallemme on vastattava juuri samoilla sanoilla, mitkä on vihkoon kirjoitettu
- 21 —.53 Uskontotunneillamme opettaja ottaa tiedot kirjasta, kirjoittaa ne taululle, josta oppilaat tekevät muistiinpanot vihkoihinsa ja opettelevat ne seuraavaksi tunniksi ulkoa
- 17 —.53 Läksymme kysellään niin, että kuulustellaan kirjasta suoraan jokainen virke
- 31 —.41 Jumala unohdetaan, koska tunnit kuluvat kirkkohistorian vuosilukujen pänttäämisessä
- 68 —.38 Uskontotunnit ovat liian kaavamaisia

Faktori liittyy oppitunnin kuulustus tilanteeseen. Tunnin pääpaino on sen alkuosan kaavamaisuudessa siten, että läksykontrolli suoritetaan orjallisesti edellisen tunnin kulkua seuraten. Faktori on luonteeltaan sangen spesifinen **Ainekeskeisyyden** faktori.

Ensimmäinen kysely
Kosiniratkaisu

FAKTORI

4	.58	Oppilaat eivät saa tuoda uskontotunneilla julki mielipiteitään
15	.58	Opettajamme syöttää meille joka tunti omia näkemyksiään kuin nauhalta ja saa oppilaat varomaan uskontoa
3	.56	Uskonnonopettajamme pohtii asioita yksin minuuttikaupalla ja oppilaat putoavat sen aikana kärryiltä
23	.55	Opettaja yrittää joka tunti iskostaa oppilaiden mieliin omat käsityksensä
47	.46	Uskonnonopettajan ja oppilaan välillä on syvä juopa
14	-.42	Uskontotunneilla saamme kysyä opettajalta niitä jokapäiväisen elämän asioita, joita emme itse ymmärrä
28	.42	Uskonnonopettaja suhtautuu meihin kuin lapsiin
33	.40	Oppilaat eivät uskalla uskontotunneilla kritisoida uskontoa eivätkä mitään, mikä voisi olla opettajan mielipidettä vastaan
71	-.40	Saamme suoran vastauksen uskonnonopettajalta tekemiimme kysymyksiin
41	.39	Keskustelua ei synny, koska pelkäämme uskonnonopettajaa
61	.37	Uskonnonopettaja pilaa monta kertaa kiinnostavankin aiheen
42	.37	Uskonnonopettaja on vienyt halut kysyä häneltä neuvoa
56	.35	Uskontotunneilla pyritään salaamaan kirkon miesten pikkusynnit
16	.32	Opettaja tuntuu olevan niin kaukana, ettei häneltä uskalla kysyä neuvoa
46	.32	Uskontoläksy tuntuu kotona lukiessa kiinnostavammalta kuin muut läksyt
54	.31	Koulumme uskonnonopettajasta johtuu, että en voi saada kiinnostusta itse uskoon
5	.30	Uskonnonopettajasta saa sen käsityksen, ettei uskovaisen elämä ole kovinkaan hauskaa
13	.30	Nuorten ongelmista vaietaan uskontotunneillamme visusti
7	-.30	Kirkkohistorian osuutta uskonnonopetuksessa on vähennettävä

Faktoria kannattavat lauseet luonnehtivat opettajan ja oppilaan välisiä suhteita. Niissä paljastuu opettajan ja oppilaan välinen etäisyys, jonka oppilas kokee opettajan haluna dominointiin. Siihen kuuluu myös oppilaan väheksyntä, mielipiteiden pakkosyöttö ja opettajakaskeinen ajan käyttö. Opettaja herättää oppilaissa pelkoa ja haluttomuutta. Faktori on kognitiivis-affektiivinen **Opettajakaskeisuuden** faktori.

FAKTORI 2

Faktoriväittämät:

18	.69	Joskus olen vaikeuksista selvittyäni ajatellut, että vaikeudet on otettu minulta pois ylhäältä päin
19	.64	Jos asiat sujuvat hyvin, en tarvitse Jumalaa
26	.62	Tovereiden puheet ja mielipiteet vaikuttavat sen, etten jaksa uskoa Jumalaan
20	.62	Uskontoa lukekoot vain papiksi aikovat

- 12 .59 Raamattu on niin lapsellinen kirja, että sitä ei kannata lukea
 43 .57 Kun siirryn pois koulusta, minulla ei tule olemaan kiinnostusta uskonnollisia kysymyksiä kohtaan .
 2 —.56 Rukoilen usein, että kokeet menisivät hyvin
 36 —.49 Olen tuntenut, että usko ja luottamus Vapahtajaan antaa sellaisen tuen, että kaikki asiat selvenevät
 67 .45 Jos uskonnonopetus poistettaisiin, mitään en jäisi kaipaamaan
 57 —.44 Raamattu pitäisi tuntea nykyistä paremmin
 25 .43 Varsinaisesta teologian opetuksesta kouluissa olisi kokonaan luovuttava
 11 .42 Kirkkohistorian opetus on opettanut minulle, että kirkko ei ole saanut mitään hyvää aikaan
 58 —.36 Dogmatiikan opetuksen olisi ehdottomasti tultava kouluaineeksi
 8 —.35 Kristinusko selittää elämäni vaikeudet, vaikkei se aina poista niitä
 37 .34 Uskonnonopetus ei ole antanut minulle mitään
 24 —.33 Olen oppinut kirkkomme historiasta kohtia, joiden tuntemusta tarvitaan jokapäiväisessä elämässä
 54 —.32 Koulumme uskonnonopettajasta johtuu, että en voi saada kiinnostusta itse uskoon
 60 .30 Uskonnonopettaja on paljastamalla omaa sisintään paljastanut samalla minun sisintäni ja auttanut ymmärtämään elämää ja sen ongelmia
 42 .30 Uskonnonopettaja on vienyt halut kysyä häneltä neuvoa

Tämä faktori paljastaa useita oppilaiden uskonnollisia asenneobjekteja. Näitä ovat sekä yleiseen uskonharjoitukseen (rukous, Raamattu) että koulun uskonnonopetuksen aineisiin kuuluvat asiat. Viimeksimainittuun ryhmään kuuluvat Raamattu, kirkkohistoria ja dogmatiikka saavat miltei samansuuruiset lataukset tällä faktorilla (lauseet 57, 11, 58). Vastaavanlaista ärsykeomerkkien rinnastettavuutta on havaittavissa faktorin loppuosan lauseluettelossa, jossa kristinusko, uskonnonopetus, kirkon historia ja uskonnonopettajat virittävät samanvoimaisia reaktioita.

Väittämät luotaavat oppilaan omakohtaista suhdetta sekä kouluelämään että sen ulkopuolelle kuuluviin uskonnollisiin subjekteihin. Suhde on uskunsuhde, joka voi ilmetä sekä yksityisessä että sosiaalisessa kentässä. Faktori on eriytymätön **Yleisen uskonnollisuuden** faktori.

FAKTORI 3

Faktoriväittämät:

- 65 .62 Opettajallemme on vastattava juuri samoilla sanoilla, mitkä on vihkoon kirjoitettu
 21 .62 Uskontotunneillamme opettaja ottaa tiedot kirjasta, kirjoittaa ne taululle, josta oppilaat tekevät muistiinpanot vihkoihinsa ja opettelevat ne seuraavaksi tunniksi ulkoa
 17 .61 Läksymme kysellään niin, että kuulustellaan kirjasta suoraan jokainen virke
 31 .45 Jumala unohdetaan, koska tunnit kuluvat kirkkohistorian vuosilukujen pänttäämisessä
 66 .41 Mitään elämänkysymyksiä ei käsitellä uskontotunneilla, ellei alote tule oppilaan taholta
 68 .40 Uskontotunnit ovat liian kaavamaisia

- 13 .39 Nuorten ongelmista vaietaan uskontotunneillamme visusti
 50 .35 Kiinnostukseni siveellisiä ongelmia kohtaan on herännyt uskontotunneilla
 7 .35 Kirkkohistorian osuutta uskonnonopetuksessa on vähennettävä
 57 .34 Raamattu pitäisi tuntea nykyistä paremmin
 55 .33 Uskonto otetaan oppimisen ja läksyjen kannalta eikä ajatella laisinkaan, mitä se vaikuttaa oppilaaseen itseensä
 40 —.32 Uskontotunneillamme on vähemmän ulkolukumaisuutta kuin historian tunneilla
 70 —.30 Uskonnonopetuksen pohjana oleva kirkkohistoria herättää minussa kiinnostuksen kristinuskoon
 45 —.30 Uskontotunneilla olen saanut käyttökelpoisia ohjeita jokapäiväistä elämää varten
 6 —.30 Koulussamme on keskusteltu siveellisistä elämän peruskysymyksistä riittävästi

Kolmas faktori käsittelee opettajan didaktista käyttäytymistä, joka on oppiainekeskeistä ja perin kaavamaisista. Oppiaine syrjäyttää 'Jumalan', 'elämän kysymykset' ja 'nuorten ongelmat'. Tiedollinen aines on etualalla, ja läksyn kuulustus on tunnin mieleenjäädin osa. Oppilaiden reaktio on kognitiivinen. Kutsun faktoria **Ainekeskeisyyden** faktoriksi.

FAKTORI 4

Faktoriväittämät:

- 29 .64 Pohtiessamme uskontotunneilla jotain asiaa, tulee opettajan ja oppilaan välillä tavallisesti erimielisyyksiä
 22 .60 Opettajamme on liian hyökkäävä
 15 .48 Opettajamme syöttää meille joka tunti omia näkemyksiään kuin nauhalta ja saa oppilaat varomaan uskontoa
 23 .49 Opettaja yrittää joka tunti iskostaa oppilaiden mieliin omat käsityksensä
 33 —.47 Oppilaat eivät uskalla uskontotunneilla kritisoida uskontoa eivätkä mitään, mikä voisi olla opettajan mielipidettä vastaan
 9 .44 Uskontotunneilla herätetään vastenmielisyys kirkkoa kohtaan
 38 .42 Uskontotunnit kuluvat usein toisten läksyjen lukutunteina
 28 .41 Uskonnonopettaja suhtautuu meihin kuin lapsiin
 61 .38 Uskonnonopettaja pilaa monta kertaa kiinnostavankin aiheen
 —.38 Naispuoliset uskonnonopettajat ovat maltillisempia kuin miehet
 5 .36 Uskonnonopettajasta saa sen käsityksen, ettei uskovaisen elämä ole kovinkaan hauskaa
 41 —.34 Keskustelua ei synny, koska pelkäämme uskonnonopettajaa
 35 .32 Luokallani on paljon oppilaita, jotka käyttäytymisellään ja vihjailuillaan tyrehtyttävät minulta uskonnollisen harrastuksen
 11 .31 Kirkkohistorian opetus on opettanut minulle, että kirkko ei ole saanut mitään hyvää aikaan
 17 .30 Läksymme kysellään niin, että kuulustellaan kirjasta suoraan jokainen virke
 30 .30 Olen usein kuullut luokkatovereiden puhuvan pilkatun, jos joku on uskovainen

71 —.30 Saamme suoran vastauksen uskonnonopettajalta tekemiimme kysymyksiin

Tämän faktorin lauseiden sisältö paljastaa oppilaan ja opettajan välistä ristiriitaa, opettajan aggressiivisuutta, opettajavaltaisuutta ja oppilaan pelkoa. Opetuksen päämäärän kannalta tämä faktori kuvaa erittäin voimakasta häiriöulottuvuutta, jonka tuloksena on uskonnon varominen tai kielteinen asenne siihen. Faktori muistuttaa yhteisten asioiden vuoksi tämän rotaation ensimmäistä. Opettajakeskeisyyden faktoria. Lisäpiirteitä ovat jo mainittu opettajan aggressiivisuus ja voimakkaat, etupäässä tiedolliset ristiriidat opettajan ja oppilaiden välillä, joista seuraa passiivista ja vihamielistä käyttäytymistä kirkkoa kohtaan. Faktorin nimeäminen on vaikeaa. Didaktiselta kannalta voisi puhua jopa opettajadiktatuurista, kirkon kasteopetuksen pneumaattisen tehtävän kannalta epäonnistuneesta kateketiikasta. Tämän tutkimuksen kannalta faktori on **Neljäs faktori eli Opettajan kognitiivisen suppea-alaisuuden** faktori.

FAKTORI 5

Faktoriväittämät:

32	.70	Uskontotunneilla aika kuluu nopeasti
46	.62	Uskontoläksy tuntuu kotona lukiessa kiinnostavammalta kuin muut läksyt
51	.57	Uskontotunnit ovat antaneet ainesta kotona tapahtuvalle mietiskelylle
42	—.57	Uskonnonopettaja on vienyt halut kysyä häneltä neuvoa
64	—.56	Istun uskontotunneilla välinpitämättömänä kuuntelematta opetusta
53	—.51	Uskonto on niitä kouluaineita, joita luen vähiten
59	—.50	Kaikki uskontotunnit ovat tapahtumaköyhempiä kuin muiden aineiden tunnit
60	.50	Uskonnonopettaja on paljastamalla omaa sisintään paljastanut samalla minun sisintäni ja auttanut ymmärtämään elämää ja sen ongelmia
69	.49	Minusta ei mikään uskontotunti ole erityisen ikävä
54	—.48	Koulumme uskonnonopettajasta johtuu, että en voi saada kiinnostusta itse uskoon
27	—.48	Vuosien varrella minulle on muodostunut uskontotunneista niin ikävä kuva, että mielenkiintoani ei enää saada heräämään
47	—.40	Uskonnonopettajan ja oppilaan välillä on syvä juopa
16	—.39	Opettaja tuntuu olevan niin kaukana, ettei häneltä uskalla kysyä neuvoa
39	—.39	En tiedä, onko kristinusko sen todenpaa kuin joku toinen maailmanuskonnoista
63	—.39	Erimielisyydet keskustelutunneilla osoittavat, ettei ole olemassa yhtä totuutta
61	—.39	Uskonnonopettaja pilaa monta kertaa kiinnostavankin aiheen
50	.37	Kiinnostukseni siveellisiä ongelmia kohtaan on herännyt uskontotunneilla
38	—.37	Uskontotunnit kuluvat usein toisten läksyjen lukutunteina
71	.36	Saamme suoran vastauksen uskonnonopettajalta tekemiimme kysymyksiin
45	.34	Uskontotunneilla olen saanut käyttökelpoisia ohjeita jokapäiväistä elämää varten

56 —.32 Uskontotunneilla pyritään salaamaan kirkon miesten pikkusynnit

Faktoriväittämät lankeavat koulun uskontotunneille. Niiden sisältönä on sympatia uskonnonopetusta kohtaan. Faktori sisältää sekä uskonnonopettajan että uskontoläksyjen hyväksymisen. Opettajalla on ollut osuutta kiinnostuksen heräämiseen. Faktoria nimitän **Koulu-uskonnon kiinnostavuudeksi**.

FAKTORI 6

Faktoriväittämät:

48 .62 Asioistamme keskustellaan uskontotunneilla liikaa

34 —.53 Uskontotunneilla on pohdiskellen selvítettävä, miksi asiat ovat niin-
kuin ovat, sillä vain harvoille selviävät suuret totuudet pelkästään
uskomalla

51 —.37 Uskontotunnit ovat antaneet ainesta kotona tapahtuvalle mietiskelylle

55 —.32 Uskonto otetaan oppimisen ja läksyjen kannalta eikä ajatella laisinkaan, mitä se vaikuttaa oppilaaseen itseensä

Tätä faktoria tukee suppea lauseiden joukko, joten luonnehdinta jää yksi-puoliseksi. Lauseet liittyvät keskustelemaan opetusmenetelmään. Intuitiivisesti ajatellen faktori on vastakohta Opettajan dominoinnille. Keskeisimmän sisältönsä vuoksi sitä nimitetään **Oppilaskeskeisydeksi**.

FAKTORI 7

Faktoriväittämät:

62 .65 Minusta on vaikeaa vastata omakohtaisiin kysymyksiin, kun joku
luokassa aina ajattelee, että onko tuokin joku uskovainen

52 .65 Laumahenkisyys vaikuttaa, ettei uskontotunneilla uskalla olla oma
itsensä

35 .55 Luokallani on paljon oppilaita, jotka käyttäytymisellään ja vihjai-
luillaan tyrehtyttävät minulta uskonnollisen harrastuksen

26 .53 Tovereiden puheet ja mielipiteet vaikuttavat sen, ettei jaksaa uskoa
Jumalaan

30 .46 Olen usein kuullut luokkatovereiden puhuvan pilkaton, jos joku on
uskovainen

10 .46 Oppilaiden keskuudessa uskovaisia pidetään jollain tavoin tärähtä-
neinä

44 .39 Mielestäni uskonnonopettajan tulisi kylvää oppilaiden sydämeen sie-
men, joka itäisi siellä ennemmin tai myöhemmin

8 .37 Kristinuskko selittää elämän vaikeudet, vaikei se aina poista niitä

40 .34 Uskontotunneillamme on vähemmän ulkolukumaisuutta kuin historian
tunneilla

46 .33 Uskontoläksy tuntuu kotona lukiessa kiinnostavammalta kuin muut
läksyt

Ensimmäisiin lauseisiin sisältyy pelkoa ja ahdistuneisuutta. Faktorimuuttujien yhteisenä piirteenä on maininta luokkayhteisöstä sekä sen osuudesta oman mieli-piteen julkistamiseen. Luokan ja sen jäsenten merkitys on uskonnollista kannan-ilmalmsua rajoittavaa. Pidättyminen vastaamisesta koetaan luokkayhteisön aiheut-tamasta paineesta johtuvaksi. Toisten oppilaiden läsnäolo aiheuttaa pelkoa, jonka vuoksi kysymyksiin ei haluta vastata. Pelkoa tunnetaan siis oman uskonnollisen kannan esittämisessä. Tätä voitaisiin pitää mahdollisen aatteellisen alamittaisuuden merkinä. Faktoria kutsun **Tovereiden peloksi**.

11. LOPULLISEN KYSELYN FAKTOREIDEN ERIITYMINEN ENSIMMÄISEN KYSELYN FAKTOROINNIN AVULLA PÄATELTÄYNNÄ
Desimaalipisteet on jätetty pois. Kantavektorit on painettu puolihhavalla

	Lopullinen kysely kosiniratkaisu					Ensimmäinen kysely kosiniratkaisu					Ensimmäinen kysely varimax-ratkaisu									
	Tovereiden pelko	Opettajan pelko	Sisäist. kristill.	Koulu-usk. kiinn.	Opettaja-keskeisyys	Yleinen uskonn.	Aine-keskeisyys	'Neljäs'	Koulu-usk. kiinn.	Oppilaskesk. Kesk. Kesk.	Tovereiden pelko	Opettajan pelko	Tuntieristyn.	Yleinen uskonn.	Opettaja-keskeisyys	Yleinen uskonn.	Aine-keskeisyys	Oppilaskesk. Kesk. Kesk.	Koulu-usk. kiinn.	Opettajan pelko
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	6	7	1	2	3	4	5	6	7	1
85																				
86																				
87			—48								46			58	54					
88														66						
89			—60											61						—81
90											56			61						
91														54						
92														74						
93				—40										66						
94	40													59						
95					63									—66						
96						41			64											
97 TP	51							32	32		55									52
98								45						68						55
99					56				38	—39				—71						
100	52										65									
101			60											—64						
102		73							47											68
103 OP		74							—34											—53
104 SK			73											—73						
105								—35		37										32
106			67											—62						
107									—36					—57						
108 KU				55																—41
109 OK				50						57	—37									—56
					—53				—30	36										—30
																				61

Faktoreiden
eriytyminen:

TP = TOVEREIDEN PELKO
OP = OPETTAJAN PELKO
SK = SISÄIST: KRISTILLISYYKS
KU = KOULU-USK: KIINN.
OK = OPETTAJAKESKEISYYKS

→ Tovereiden pelko + 'Neljäs'
→ Opettajakesk. + 'Neljäs'
→ Yleinen uskonnollisuus
→ Koulu-usk. + Oppilaskesk.
→ Koulu-usk. + 'Neljäs'

→ Tuntieristyneisyys
→ Opettajan pelko
→ Yleinen uskonnollisuus
→ Koulu-usk. + Opettajakesk. **negatiiv.**
→ Opettajavaltaisuus

12. LAUSEENTÄYDENNYSTESTIN TULKINTAOHJEET JA TULKINNAN OBJEKTIIVISUUSKERTOIMET

Testivastausten analysointi nojaa aikaisempiin tulkintoihin, joita koskevia malleja on lähteissä (Turunen 1961 ja Stick 1967). Tulkinta on intuitiivista eikä pisteistystä suoriteta. Epävarmoissa tapauksissa suoritetaan vertailuja jo tulkituihin ja lähteissä mainittuihin tapauksiin.

Tulkinnassa käytetty asteikko vaihtelee $-2:n$ ja $+2:n$ välillä. Piirteen suotava (rakentava) pää saa aina positiivisen pistearvon.

1. AHDISTUNEISUUS (anxiety). Ahdistuneisuutta voidaan havaita yleisen vastaustehon alenemisen ja epäreaalisuuden muodossa. Tätä havaintoa ei tule kuitenkaan soveltaa ehdottomasti, sillä lievä ahdistuneisuus voi myös lisätä suorituskykyä.

Äärityyppiä:

- 2: Tuntuu ahdistavalta, jokin epamaarainen vaara uhkaamassa, koulu ahdistaa tietyltä osin, koulu ahdistaa yleensä.
- +2: Täydellinen vapautuneisuus em. tilanteissa.

2. PELOKKUUS (fear). Pelon seurauksena ilmenee tiettyjen vaaratilanteiden välttämistä ja pakoilua. Pelon aiheuttaja on selvästi havaittava, objektiivinen, mutta pelkotila on subjektiivinen reaktio, joka ei ole hälvennettävissä selittelyin.

Äärityyppiä:

- 2: Selvästi tunnistettavaa pelkoa, pelkää jotain. Pelon aiheuttaja spesifinen.
- +2: Peloton, ei selviä pelon oireita eikä pelon aiheuttajia.

3. PUNITIIVISUUS. Huomio kiinnitetään frustraatioaggressioon ja vähemmistöaggressioon. Myös intrapunitiivinen aggressiivisuus luokitellaan asteikon negatiivisen pään suuntaan. Käyttäytymisen laatu voi siis vaihdella opettajan vastustamisen, affektiivisten ilmausten (kirosanat) ja kieltäytymisen, ponnistelujen loppumisen sekä muun sulkeutuneen käyttäytymisen välillä. Oppilas on voinut kontrolloida itseään, mutta joidenkin alukkeiden kohdalla kontrolli murtuu.

Äärityyppiä:

- 2: Tuntee vastenmielisyyttä ja hyökkäävyyttä jotakin kohtaan tai jotkut tilanteet aiheuttavat frustraatioaggressioita. Selvää vähemmistökaunaa, joka purkautuu ulospäin tai tukahdetut, 'pullotetut' aggressiot tuodaan selvästi julki.
- +2: Ei tunne aggressioita, vaan on ystävällinen ja sopeutuva.

4. ENNAKKOLUULOISUUS (prejudice). Varovainen ja ennalta torjuva suhtautuminen kaikkeen. Piirre näyttäytyy uuden vastustamisena silloinkin, kun uudistus yleensä on otettu suojeasti vastaan. Ennakkoluulon perustelut ovat affektiivisia, joten muutosvastarinta on varsin tehokas. Mahdolliset rationaaliset perustelut tuntuvat haetuilta ja muutenkin mielivaltaisilta.

Äärityyppiä:

- 2: Aiheeton etukäteislulo, yleinen ennakkoluuloinen asennoituminen, kaikessa paljastuva ennakkoluuloisuuden syndroma. Kannanmäärittelyn perusteluina: 'kuten yleisesti tiedetään', 'tutkimattakin tiedämme, että...'

+2: Reaalinen ja fleksiibeli suhtautuminen asioihin, vapaa suhtautumisstereotyyppioista.

5. VIHAISUUS (anger). Tämä piirre on lähisukua aggressiolle, mutta tulkitaan erillisenä, jos aiheuttajamekanismi ei ole selvä tai johdonmukaisesti frustraatioista tai vähemmistön tunteista johdettavissa. Tämän piirteen toiminta on myös välittömämpää, pitkää latautumisvaihetta tai tukahduttamista (pulloittamista) ei voi havaita.

Äärityyppiä:

—2: On suuttunut jostakin tai johonkin, ilmaisee vihansa.

+2: Vastauksista käy selvästi ilmi, ettei kukaan tunne vihaa.

±0: Täysin neutraali, mainintoja tai tuntomerkkejä ei havaita kumpaankaan suuntaan.

6. LIITTYMISTARVE (affection) määritellään yleisemmin hellyydeksi, joustavuudeksi tai toisten hyväksynnäksi. Koulussa siihen kuuluu mieltymys kasvatustajaan, toisiin oppilaisiin ja yleinen koulusosiaalisuus. Piirteen täsmällisin mitausmenetelmä olisi sosiometria.

Äärityyppiä:

—2: Ei pidä opettajasta, tovereista eikä muista koulun henkilöistä. Vastauksista käy monella tavoin ilmi epäsosiaalisuus.

+2: Tuntee viihtyvänsä koulussa ja muissa yhteisöissä. Pitää opettajista ja tovereista.

7. MYÖTÄTUNTOISUUS (sympathy). Tähän piirteeseen luetaan myös oppilaan kyky sijoittaa itsensä toisen sijalle ja jakaa hänen ilonsa ja pettymyksensä (empathy). Myötätunnon luonteeseen kuuluvat hyvät ihmissuhteet ja henkilökohtaisen menestyksen paljastaminen. Sen häiriintymät paljastuvat, kun oppilas pakenee omiin toiveisiinsa, probleemeihin tai vaikeuksiin. Tulkitessa tulee erityisesti tarkata kulttuuria ilmaisevia vastauksia, sillä ne välittävät usein empatiaa tai sen puutetta.

Äärityyppiä:

—2: Oppilas ilmaisee selvästi antipatiansa ja vastenmielisyytensä. Antipatiaa sisältäviä mainintoja esiintyy toistuvasti.

+2: Oppilas tuo ilmi myötätuntonsa ja osanottonsa tai on yleisesti sovinnainen.

8. ILOISUUS (pleasure). Myös koulun tapahtumat voivat aiheuttaa iloisuuden aste-eroja oppilaissa. Jos koulun toiminta on riittävän monipuolista ja se vastaa oppilaan kehityskautta, syntyy runsaasti kouluun liittyviä ilon kokemuksia. Tätä piirrettä pisteittäessä tulee antaa painoa myös koulun ulkopuolisille ja laajemmin vertailukelpoisille tilanteille.

Ääritapauksia:

—2: Koulu on epämiellyttävä ja vastenmielinen. Ei koe iloa yleisesti hyväksytyistä syistä (lomapäivät, retket, luonto).

+2: Voimakasta mielihyvää koulumiljööseen liittyvistä tekijöistä. Kykenee näkemään valoisasti myös painetilanteissa.

9. HUUMORI. Huumoria ilmenee kaikissa nuoruvaiheissa. Tulkinnaa kiinnitetään huomiota sellaisiin mainintoihin, jotka osoittavat kh:n kykenevän laukaisemaan huumorin avulla vihaan tai aggressiivisuuteen johtavia tilanteita, tekemään 'tärkeät' tilanteet vähemmän juhlallisiksi tai voittamaan hetken vaikeudet huumorilla. Huumoriksi tulkitaan lievät puolustusmekanismit, joissa huumorilla on osuutta. Myös huumoriksi tarkoitettut seksuaalivastaukset otetaan huomioon, elleivät ne viittaa kh:n patologisiin vaikeuksiin.

Ääritapauksia:

- 2: Synkkä, ivallinen, sarkastista huumoria, itseivaa.
- +2: Leikillisyyttä, hyväntuulisuutta, iloista mielialaa.
- ±0: Asiallinen, ei anna viitteitä kumpaankaan suuntaan.

★ ★ ★

Tulkinnan objektiivisuus osittaisen uudelleentulkinnan perusteella:

Piirre:	Tulkintojen keskiarvojen kriittinen suhde	p <
Ahdistuneisuus	2.15	.05
Pelokkuus	2.05	.05
Punitiivisuus	2.70	.01
Ennakkoluuloisuus	1.87	.05
Vihaisuus	4.31	.001
Liittymistarve	2.65	.01
Myötätuntoisuus	1.95	.05
Iloisuus	3.30	.001
Huumori	3.10	.01

13. RIIPPUMATTOMIEN MUUTTUJIEN FAKTORIMATRIISI,
KOMMUNALITEETIT JA RELIABILITEETIT. Desimaalipisteet jätetty pois.

		2	3	4	5	6	7	h ²	r
5	-80	23	09	04	-11	08	-15	78	1.00
6	81	-00	00	00	00	00	00	66	1.00
8	-20	07	-01	21	-01	20	-04	07	1.00
13	-07	-16	-26	06	11	-07	19	11	1.00
14	03	33	00	-11	-12	-26	03	24	96
15	09	-63	-04	-05	-13	-07	-07	39	90
16	-00	59	-00	-00	00	-00	-00	35	91
18	20	34	-18	-16	-25	-12	11	23	90
19	-18	24	-07	-05	-19	-03	20	19	1.00
20	-43	22	-02	17	18	04	01	25	33
21	08	-39	-07	-13	-04	-02	-02	17	95
22	03	23	-55	19	-17	09	-00	35	87
23	16	08	54	-22	02	-05	-18	35	82
24	09	30	36	-23	-14	03	-28	31	65
25	10	-11	13	-23	14	-07	-02	08	71
26	12	42	-00	04	01	-43	01	40	85
27	-00	-00	74	-00	00	-00	00	55	51
28	04	00	60	-17	-14	-05	07	47	71
29	-00	-00	00	56	-00	00	00	31	82
30	-07	-25	20	-54	14	-06	08	41	96
31	-00	-01	-14	-11	10	16	-09	07	1.00
33	10	54	-06	-05	05	-01	00	30	91
34	-04	17	-16	-07	57	20	04	46	82
35	-03	09	-10	-19	53	07	-03	37	85
36	-00	00	-00	-00	48	00	00	23	56
38	-12	31	-09	11	30	-04	38	35	67
39	06	50	02	06	21	-15	08	36	77
40	-07	-01	-05	06	31	-02	-03	11	56
41	-14	14	-00	19	32	-03	33	23	34
42	-02	47	-02	06	05	-33	15	43	69
43	-17	-24	-02	07	-02	84	03	78	78
44	-21	-16	-10	06	-07	87	06	77	79
45	-16	-16	-09	03	-01	89	03	82	94
46	-11	-19	-06	08	05	80	08	72	88
47	00	00	00	00	00	76	00	58	64
48	18	10	15	-27	-11	01	-12	12	57
49	-11	-24	10	-63	06	-10	18	54	94
50	05	09	20	-54	-11	-07	08	47	89
51	11	12	04	-51	-25	01	-00	33	87
52	-05	-18	-12	-48	05	02	-25	27	70
53	-08	-12	-07	-60	-09	-10	-05	38	74
54	15	12	-32	40	01	-02	02	35	90
55	-13	-12	-07	-01	11	-10	28	10	84
57	09	14	03	-07	-10	-18	33	19	60
58	00	00	-00	00	-00	00	58	33	56
59	-03	13	-03	07	-03	-02	12	03	1.00
60	00	-05	-12	15	01	-07	17	06	41
61	00	12	-32	35	-12	09	-04	27	68
62	20	25	-27	32	-07	04	-07	30	82
63	02	17	-38	34	-00	26	-01	37	77
64	-09	22	-03	-09	-09	-06	45	32	81
65	-08	33	04	-11	28	-05	30	34	61
69	-42	-20	06	33	09	-17	16	27	59
70	-39	-19	-11	39	11	-07	-08	29	51
Ominaisarvo	6,36	4,28	2,15	1,72	1,49	1,32	1,27	18,6	
% kokonais-									
varianssista	11,9	7,9	3,9	3,3	2,8	2,5	2,4	34,7	
% Σh^2 :sta	34,3	23,1	11,5	9,2	8,0	7,1	6,8	100,0	

15. Riippumattomien muuttujien ja asennepisteiden Varimax-rotatoitu faktorimatriisi

	2	3	4	5	6	7	8	9	h ²	
1. Koulumuoto02	.08	.03	.89	-.04	.15	.08	.08	.01	.84
2. Sukupuoli05	-.42	.22	-.38	.04	-.19	-.12	-.35	-.08	.56
3. Uskontonumero	-.05	-.10	.02	-.25	-.06	-.00	.68	.01	.03	.49
4. Ainekirjoitusnumero13	.13	-.02	-.05	.01	.05	.66	-.02	.02	.48
5. Opettaja: sukupuoli	-.03	-.32	-.06	-.28	.00	-.58	-.02	-.13	-.14	.56
6. ikäryhmä	-.00	-.36	.02	-.17	-.04	.15	-.14	-.34	-.06	.33
7. virkavuodet07	.07	.14	.12	.02	-.58	-.03	.09	-.07	.40
8. pätevyys01	-.83	-.01	-.07	.07	.12	.00	-.04	-.08	.72
9. opetustaito	-.00	.72	.18	.26	-.09	.23	-.09	-.06	.13	.72
10. Ahdistuneisuus76	.04	.00	-.00	.16	-.07	.01	.12	.13	.65
11. Pelokkuus66	-.07	.02	-.03	.02	.01	.01	-.10	.02	.46
12. Punitiivisuus32	.00	.08	-.07	.79	-.01	.00	-.05	-.12	.77
13. Ennakkoluuloisuus62	.02	.08	-.03	.06	.04	.03	-.06	-.22	.46
14. Vihaisuus28	.04	.02	-.06	.78	.13	.03	-.10	-.18	.77
15. Mieltymys15	-.08	-.14	.08	.56	-.09	.00	.13	.17	.43
16. Myötätuntoisuus	-.01	-.08	-.10	-.02	.58	.00	-.07	.06	.00	.37
17. Iloisuus57	-.06	-.04	.12	.18	-.15	.01	.24	.30	.56
18. Huumori77	.03	.06	.04	.18	.01	.03	.03	-.01	.64
Faktoripisteet:	-.02	.01	-.04	.88	-.02	-.07	-.04	-.04	-.02	.79
19. paikkak. kaup.aste10	-.16	.28	-.34	-.03	.18	.09	.07	-.00	.28
20. suosio-ekon. taso	-.01	.13	.07	.00	-.08	.06	.04	-.12	.39	.20
21. kodin usk. harrastus	-.02	.17	-.55	.18	-.07	.23	-.03	.26	.03	.50
22. oppilaan usk. aktiivisuus09	-.07	.05	-.02	.08	-.07	.03	.44	-.10	.24
23. lähiympäristön ihmissuhteet02	.18	-.03	.35	-.04	-.19	.04	-.02	-.03	.21
24. kokoontumispaikkojen etäisyys12	-.05	.08	.07	.05	-.18	.07	-.26	.16	.16
25. oppilaan maall. harrastukset	-.03	-.04	-.07	.05	-.07	-.25	-.02	.15	-.37	.24
26. Tovereiden pelko01	-.09	-.03	-.26	-.02	.30	.00	-.03	.08	.18
27. Opettajan pelko02	-.16	.28	-.00	.08	-.03	.12	-.55	.11	.45
28. Sisäistynyt kristillisyyys05	.03	.68	.00	-.07	-.09	-.03	-.04	.04	.48
29. Opettajakeskeisyys04	.19	.54	-.05	-.09	.11	-.07	.09	.28	.45
31. Opettajan »hyvyys»	-.04	-.16	-.21	-.03	.04	-.02	-.01	.14	.02	.10
% kokonaisvarianssista	8.48	6.21	4.71	7.54	6.80	4.06	3.30	3.68	2.40	47.21
% selitetystä varianssista	17.97	13.15	9.97	15.98	14.40	8.61	6.99	7.80	5.08	100.00

16. NORMALISOITUJEN OMINAISVEKTORIARVOJEN NOJALLA LASKETUT
SELITTÄJÄMUUTTUIJEN SUURIMMAT ANALYYSITEHON ARVOT
ERI ASEENTEILLA

	Koulu-uskonnon kiinnostavuus (uusinta)	Tovereiden pelko	Opettajan pelko	Sisäistynyt kristillisuus	Opettaja- keskeisyys
	4	I	II	III	V
Erottelun merkitsevyys	.001	—	.025	.001	.05
1. Koulumuoto	393	583	731	521	509
2. Sukupuoli	—	490	381	636	316
3. Uskontonumero	—	—	—	—	—
4. Ainekirjoitusnumero	—	—	—	308	—
5. Opettaja: sukupuoli	200	385	899	—	649
6. ikäryhmä	272	662	493	358	—
7. virkavuodet	—	571	359	425	—
8. pätevyys	466	297	993	549	390
9. opetustaito	—	—	—	—	308
10. Ahdistuneisuus	267	279	—	—	650
11. Pelokkuus	131	—	282	—	475
12. Punitiivisuus	839	—	337	381	264
13. Ennakkoluuloisuus	162	394	—	374	296
14. Vihaisuus	458	—	401	332	386
15. Liittymistarve	160	—	—	—	291
16. Myötätuntoisuus	437	—	—	—	335
17. Iloisuus	279	397	—	404	381
18. Huumori	—	323	—	—	—
Faktoripisteet:					
19. paikkak. kaup.aste	338	457	293	629	434
20. sosio-ekon. taso	516	295	313	331	247
21. kodin usk. harrastus	—	504	—	—	—
22. oppilaan usk. aktiivisuus	554	—	—	667	279
23. lähiympäristön ihmissuhteet	263	—	—	329	—
24. kokoontumispaikkojen etäisyys	261	322	312	—	403
25. oppilaan maall. harrastukset	—	—	—	279	—
26. Opettajan »hyvyys»	147	—	—	—	—
Tovereiden pelko	131				
Opettajan pelko	257				
Sisäistynyt kristillisuus	356				
Opettajakeskeisyys	563				

17. SELITTÄJÄMUUTTUAJAT KAIKKIEN ASETEIDEN ANALYSOINNIN
 PERUSTEELLA LASKETUN ANALYYSITEHON ILMAISEMASSA
 SUURUUSJÄRJESTYKSESSÄ

1. Koulumuoto	2.909
2. Opettajan pätevyys	2.576
3. Opettajan sukupuoli	2.498
4. Paikkakunnan kaupunkilaistumisaste	2.122
5. Oppilaan uskonnollinen aktiivisuus	1.961
6. Opettajan ikäryhmä	1.951
7. Oppilaan sukupuoli	1.863
8. Oppilaan vihaisuus	1.839
9. Oppilaan punitiivisuus	1.790
10. Kodin sosio-ekonominen taso	1.769
11. Oppilaan iloisuus	1.682
12. Opettajan virkavuodet	1.650
13. Oppilaan ahdistuneisuus	1.556
14. Oppilaan myötätuntoisuus	1.394
15. Kokoontumispaikkojen etäisyys	1.353
16. Oppilaan ennakkoluuloisuus	1.300
17. Oppilaan lähiympäristön ihmissuhteet	1.200
18. Oppilaan pelokkuus	1.123
19. Kodin uskonnollinen harrastus	1.977
20. Oppilaan sosiaalinen mieltymys	.939
21. Oppilaan huumorintaju	.783
22. Opettajan opetustaito	.774
23. Oppilaan maalliset harrastukset	.741
24. Opettajan hyvyys	.714
25. Oppilaan ainekirjoitusnumero	.599
26. Oppilaan uskontonumero	.306
K =	1.475